

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

1912'DEN GÜNÜMÜZE KOSOVA'DA DİN EĞİTİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

Muhadin GASHİ

Konya – 2012

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhadin GASHİ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Muhadin GASHİ tarafından hazırlanan “**1912’den Günümüze Kosova’da Din Eğitimi**” başlıklı bu çalışma 30/07/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR	(Danışman)	
Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU	(Üye)	
Doç. Dr. Muhammet TASA	(Üye)	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

1912'DEN GÜNÜMÜZE KOSOVA'DA DİN EĞİTİMİ

Sırp lar, bir buçuk asırdır camileri ve medreseleri kapatarak, yıkarak ve Müslümanların ibadet yapmalarını, dinlerini öğrenmelerini engellemek için her türlü yola başvurdular. Böylece toplumumuzun hem manevi değerlerini kaybetmelerini sağlamak hem de milli kimliklerimizi yok etmek için çalış tılar. Ancak, İslâm dini çatısı altında birleş en toplumumuzun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar, bütün zorluklara rağmen dinlerini öğrenmekten ve yaşamaktan vazgeçmemişlerdir.

Bu çalışma, Kosova'daki Osmanlı ile birlikte ve özellikle Osmanlı'dan sonraki süreçten günümüze kadar Din Eğitimin serüvenini incelemektedir. Çalışma, giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemine yer verilmiş, birinci bölümde “Kosova'nın Tarihi ve Dini Durumu” Kosova'yla ilgili genel bilgilere yer verilmiş, ikinci bölümde ise “Din Eğitimi ve Kosova'daki Din Eğitimi veren Müesseseler/Kurumlar araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise Medreseleri (İmam Hatip Liseleri) ve Priştine İslami Araştırmalar Enstitüsündeki (İlahiyat Fakültesi) Din Eğitimi, tarihçesi, işleyişi, müfredatı vs konuları incelenmiştir. Sonuç kısmında ise Kosova'da Din Eğitiminin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Arnavutlar, Din Eğitimi, Medreseler, Cami, Mektepler

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

SUMMARY

RELIGIOUS EDUCATION IN KOSOVO FROM 1912 UNTIL TODAY

Through the last 150 years Serbians tried in every possible way to prevent religious practice and education of the Muslims of Kosovo by closing the mosques and schools all over the country. In addition to this, one of their other goals was to obliterate national identity and moral values of Kosovan people. However, despite all these difficulties Kosovan muslims succeeded to preserve their religion, tradition and religious education.

In this study we tried to explore the religious education in Kosovo during Ottoman and post-Ottoman time until today. This work consists of one introduction, three chapters and a conclusion.

In the introduction we put forth the subject, goals, importance and methods of the work; in the first chapter, entitled “History and Religion of Kosovo”, some general information is presented, in the second chapter, we tried to explore “Religious Education and Institutions in Kosovo”. In the third chapter we turn on the history, operation and curriculum of the madrasas and Islamic Research Center (Faculty of Divinity/Theology) in Prishtina. And finally in the conclusion we attempt to summarize the general situation of religious education in Kosovo.

Keywords: Kosovo, Albania, Religious Education, Madrasas, Mosques, Religious Schools

ÖNSÖZ

Kosova, nüfusunun % 90'dan fazlasını Müslümanların oluşturduğu Avrupa'nın en yeni ülkesidir. Kosova, tarih boyunca Balkanların en önemli bölgelerinden birisi olmuştur. Coğrafyadaki varlıklarını M.Ö. üç binli yıllara kadar dayandıran Arnavutlar, bu süreç içerisinde Roma, Bizans, Orta Asya göçlerinin getirdiği istilalar, Slav ve Osmanlı etkilerini yaşamışlardır. Bu süreç boyunca da başta dinî olmak üzere çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler ortaya çıkmıştır. Kosova, 1389 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiş ve 28 Kasım 1912 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olarak kalmıştır. 1912'den günümüze kadar ise Kosova belli dönemler Arnavutların yönettiği bir ülke olmuş ama genellikle Güney Slavların hâkimiyetinden 4 sene öncesine kadar kurtulamamıştır.

Kosova'nın (17 Şubat 2008) bağımsızlığıyla birlikte altı etnik grubunun kurucu olarak yaşamakta olduğu multietnik bir ülke konumundadır. Kosova Cumhuriyeti, çoğunluğu Hristiyan ülkelerden oluşan yüze yakın devlet tarafından tanınmaktadır. Avrupa'nın ortasında Müslüman bir ülke olmasına rağmen hala istenilen düzeyde Müslüman ülkeler tarafından tanınmamaktadır. Kosova Arnavut halkı, Sırpların (Güney Slavların) bir asırdır katliam, eziyet, işkence ve soykırımlarına rağmen dini kimliğinden hiçbir zaman vazgeçmemiş ve bunu ayakta tutabilmek için çok zor zamanlarda ve de illegal de olsa din eğitimine çok önem vermiştir. Bu nedenle Osmanlı sonrası dönemde Kosova'da din eğitimini araştırmak önemli olmuştur.

Bu çalışma esnasında her türlü yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca aileme, değerli arkadaşlarım Volkan NURÇİN ve araştırmacı gazeteci yazar Sokol BRAHAJ'a de bu tezi okuyup yapıcı eleştirilerde bulunduğundan dolayı teşekkür ederim.

Muhadin GASHI
KONYA-2012

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Sınırlılıkları	1
4. Araştırmanın Yöntemi.....	2

BÖLÜM - I

KOSOVA’NIN TARİHİ VE DİNİ DURUMU

1. Kosova’nın Genel Bilgileri	3
1.1. Kosova’nın Demografik Yapısı.....	4
1.2. Kosova’nın Sosyo-Ekonomik Durumu	5
1.3. Kosova’nın Kültürel Yaşamı	6
2. Kosova’nın Tarihi	8
2.1. Ortaçağ Öncesi	8
2.2. Osmanlı Devleti Dönemi	9
2.3. Osmanlı Devleti Sonrası (1913–1980).....	9
2.4. Kosova’nın 1980’den Sonrası Dönem	11
3. Kosova’da Dini Durum	14
3.1. Kosova’da Dini Eserler/Kurumlar.....	15

BÖLÜM - II

DİN EĞİTİMİ VE KOSOVA’DA DİN EĞİTİMİ VEREN MÜESSESELER

1. İslam Dünyasında Eğitim Kurumları	19
2. Medreselerin Doğuşu ve Osmanlılarda Medreseler	21
2.1. İhtisas Medreseleri	24
2.2. Genel Eğitim Medreseleri	24
2.3. Medreseler ve Tanzimat Dönemi	25
3. Kosova’da Din Eğitimi	26
3.1. 1912-1948 Yıllarında Kosova’da Din Eğitimi	27

3.1.1. Kosova İslam Birliği ve Din Eğitimi.....	33
3.1.2. Kosova’da Din Eğitimi Veren Camiler	35
3.1.2.1. Priştine Camileri	35
3.1.2.2. Prizren Camileri	40
3.1.2.3. Gilan Camileri.....	49
3.1.2.4. Mitroviça Camileri.....	50
3.1.2.5. Peja/İpek Camileri	51
3.1.2.6. Gjakova/Yakova Camileri	53
3.1.2.7. Diğer Camiler	54

BÖLÜM - III

KOSOVA’DA RESMİ DİN EĞİTİMİ VEREN MEDRESELER

1. Kosova’da Medreselerin Tarihi.....	56
2. 1948’den Günümüze Kosova’da Medreseler	59
2.1. Kosova’daki Alauddin Medresesinin Müfredatı	65
2.1.1. I. Sınıf Müfredatı	65
2.1.2. II. Sınıf Müfredatı	67
2.1.3. III. Sınıf Müfredatı	69
2.1.4. IV. Sınıf Müfredatı	72
2.2. Alauddin Medresesinin Müdürleri	76
2.3. Alauddin Medresesinin Kadrosu	77
3. Priştine İslami Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi)	78
3.1. I. Sınıf Ders Programı	79
3.2. II. Sınıf Ders Programı	80
3.3. III. Sınıf Ders Programı	80
3.4. IV. Sınıf Ders Programı	81
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	86
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

- a.g.ç. : Adı Geçen Çalışma (Tez, Makale)
a.g.d. : Adı Geçen Dergi
a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Madde
Bs. : Basım/Baskı
C. : Cilt
Çev : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
GSMH: Gayri Safi Milli Hâsılat
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
s. : Sayfa numarası
SBE. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
S. : Sayı
UÇK : Kosova Kurtuluş Ordusu
Ünv. : Üniversitesi
vd. : Ve Devamı
vs. : vesaire
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırma, 100 yıllık Kosova tarihinde din eğitiminin ne şekilde yapıldığı, nasıl yapıldığı, karşılaşılan zorluklar ve günümüze gelinen noktayı konu edinmiştir. Din eğitiminin tarihi süreç içerisindeki yeterliliği, aynı zamanda din eğitiminin milli kimliğin korunmasındaki katkı ve etkilerini araştırmakta bu çalışmanın konusu içerisinde yer almaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kosova'da Din Eğitimi alanında yeterli faaliyetler gerçekleştirilememiştir. Bunun da farklı nedenleri olduğu saptanmıştır. Bunlar; siyasi, ekonomik, tarihi, ırksal, göç, etnik temizlik/soykırım... gibi nedenlerdir. Bu çalışmada din eğitimi bağlamında, tarihçesi araştırılarak sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kosova'daki din eğitiminin tarihsel sürecinin yanı sıra, yüz yıllık tarihinde geçirmiş olduğu farklılıklar da din eğitimi açısından araştırılmıştır.

Bu konuda ne Kosova'da ne de Türkiye'de tam anlamıyla bir bilimsel çalışmanın olmaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu eksikliği gidermek ve din eğitiminin halkımızın dini ve milli kimliğini korumadaki rolünü araştırmak bu çalışmanın önemli yanlarından biridir.

3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız sadece Kosova'daki din eğitimi faaliyetleri ile sınırlı tutulmuştur. Konunun araştırıldığı süreçte, din eğitiminin yapıldığı mekânlar ve bu eğitimin şekilleri incelenmiştir. Din eğitiminin yasak olduğu dönemlerde yapılan faaliyetler ve yine din eğitiminin yasal zeminde faaliyetlerine devam ettiğinde geçirmiş olduğu değişimler ve gelişimlerin incelenmesi de bu çalışmanın sınırları içerisinde yer almaktadır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada esas olarak literatür inceleme ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Literatür çalışması için Kosova ve Türkiye'deki kütüphanelerden istifade edilmiştir. Ayrıca Kosova'da 1912-1948 yılları arasında yapılan din eğitimiyle ilgili malumata sahip kişilerle görüşülmüştür. Bunun yanısıra Kosova'daki medrese ve İlahiyat Fakültesi'nde yetkili kişilerle görüşülmüş ve okullarının ders müfredat ve programları temin edilmiştir. Ayıca medreselerde ve ilahiyat fakültesi konusunda gözlem metodu da kullanılmıştır.

BÖLÜM - I

KOSOVA'NIN TARİHİ VE DİNİ DURUMU

1. Kosova'nın Genel Bilgileri

1913 yılından önce Kosova'nın yüzölçümü 29.900 km² idi. Bugün ise, 10.887 km² dir.¹ 1900 yılında Kosova'nın nüfusu 777.729 idi.² Başkenti Priştine olan Kosova'nın nüfusu geçen seneye kadar 2.300.000'dir. Ancak geçen sene yapılan nüfus sayımının Kuzey Mitrovica'nın sayımı kabul etmemesi sonucunda Kosova nüfusu 1.733.872 kişiden oluşmaktadır. 2011 Temmuz ayının başında "Etni i Statistikave te Kosoves [Kosova İstatistik Kurumu]" son sayımı kabul etmeyerek yapılan sayım hatalarının düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nüfusun %88'i Arnavut, % 7'si Sırp-Karadağlı ve % 5'i Türk, Boşnak ve diğerlerinden oluşmaktadır.³ Kosova'da konuşulan resmi diller Arnavutça ve Sırpça'dır. Türkçe ise bölgesel bazda resmi düzeydedir. Halk arasında Boşnakça'da konuşulmaktadır. Kosova Avrupa Birliği üyesi olmamasına rağmen para birimi Euro'dur.⁴

Kosova'nın, kuzeyinde ve doğusunda Sırbistan, kuzeybatısında Karadağ, güneyinde Makedonya, batısında ise Arnavutluk bulunmaktadır.⁵ Bazı önemli şehirleri; Priştine, Prizren, Mitroviça, İpek, Gilan ve Yakova'dır.

Kosova'nın %36,5'ini havza arazileri kaplamaktadır. Bu havzaları Lab, Kriva, Reka, İbar ve üst Marova'nın nehir vadileri kuşatmaktadır. Dağlık araziler ise yüzeyin %37'sini oluşturur.⁶

Arnavutluk'un kuzeyinden itibaren Kosova'nın güney sınırını çepeçevre kuşatan Sharri dağları (2640 m), batı kesiminde yine Arnavutluk'tan gelip, Karadağ

¹ Sherif Maloku, **Gjeografia e Kosovës**, Etni i Teksteve dhe Mjeteve Mësimore i Kosovës Yay., Prishtinë, 1994, s. 6-10.

² Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 87., İstanbul, 2007, s. 339.

³ Etni i Statistikave te Kosoves, **Popullsia**, (Kosova İstatistik Kurumu, **Nüfus**) <http://esk.rks.gov.net/mbikosoven/popullsia> son erişim 28.3.2012.

⁴ Murat Yılmaz, **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, İHH İnsani Yay. İstanbul, 2005, s. 11.

⁵ Maloku, **a.g.e.**, s. 9.

⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 13.

içlerine kadar ilerleyen “Bjeshket ve Nemuna” dağları (2656 m), kuzeyde Sırbistan’dan uzanan Kapaonik dağları (2000 m) bulunmaktadır. Ayrıca güneydoğu kesiminde yine sıra sıra ilerleyen tepeler bulunmaktadır.⁷ Kosova’nın iç kesimlerinde deniz seviyesinden yükseklik ortalama 500-600 m’dir.

Kosova’nın en büyük nehirleri İbar, Beyaz Drina, Lepenci, Sitnitza ve Binça Morava’dır. Bunlardan Beyaz Drina Adriyatik denizine, İbar ve Binça Morava Karadeniz’e, Lepenci de Ege denizine dökülmektedir. Gazivoda, Batllava ve Badovc yapay gölleri; Obiliç, Priştina ve Mitrovitza’daki içme suyu ve sulama ihtiyaçlarını karşılamının yanında termoelektrik enerji elde etmek için kurulmuştur. Ormanlar meşe, kayın, kozalaklı ağaç ve kestane ağaçlarından oluşmaktadır. Su kaynakları yanında Kosova, zengin madenlere sahiptir.⁸

1.1. Kosova’nın Demografik Yapısı

Kosova km² ye düşen 192 kişiyle Balkanların en yoğunluklu nüfusuna sahip bölgesidir. Bölge nüfusunun son kayıtları 1981 yılına aittir. Buna göre Kosova nüfusu 1.584.440’tır ve eski Yugoslavya’daki Arnavutların %71’i Kosova’da, %22’si Makedonya’da, %4’ü Sırbistan’da (Preşevo), %2’si Karadağ’da, %1’i de diğer yerlerde yaşamaktaydı. 1991 sayımları ise yoğun işten çıkarmalar, basın-yayın organlarına uygulanan karartmalar ve genel olarak sürmekte olan baskılar nedeniyle Arnavutlarca boykot edilmiştir. Bugün Kosova nüfusunun kesin olmamakla beraber yaklaşık 2,5 milyon olduğu ve bu nüfusun %90’dan fazlasının Arnavutlardan oluştuğu belirtilmektedir. Geriye kalan %5’lik kısım Sırp ve Karadağlılardan, %5’i ise Boşnak, Türk, Goralı ve diğer gruplardan oluşmaktadır.⁹

Kosova’daki nüfusun ciddi bir kısmını gençler oluşturmaktadır. İstatistiklere göre 19 yaş altı gençlerin oranı %52’dir ve bunların %44,3’ü 0–14 yaş grubudur. Böylesine genç bir nüfus Kosova’daki doğurganlık oranının da yüksekliğinin

⁷ Noel Malcolm, **Kosova Balkanları Anlamak İçin**, (Çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 24-25.

⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 14.

⁹ Sokol Brahaj, “Kosova: Dünü Bugünü Yarını”, **Balkan Günlüğü**, Yıl 1, S. 2, İzmir, 2008, s. 5.

işaretidir. Kaynaklara göre 90'lı yıllarda Arnavutlar arasındaki doğurganlık oranı %6,60 iken Sırp'larınki %0,50'lerdedir.¹⁰

Arnavut nüfus Kosova'da çoğunluğu teşkil etmesine rağmen özellikle son 40 yıl içerisindeki etnik Sırp'ların baskıları, ekonomik kuşatma ve savaşlar nedeniyle dış göç vermektedir. Almanya'da yaklaşık 400.000 Kosovalı Arnavut yaşamaktadır. İsviçre'de de 160.000 Kosovalı Arnavut, İtalyanlardan sonra İsviçre'deki ikinci en büyük etnik grubu oluşturmaktadır.¹¹ Ayrıca belirtmek gerekir ki Batı ülkelerine giden Kosovalı Arnavutlar tamamen Müslüman Arnavutlarından oluşmaktadır.

1.2. Kosova'nın Sosyo-Ekonomik Durumu

Kosova nüfusunun kalabalıklığı, tarımın geri kalmışlığı ve %64'lere¹² varan işsizlik oranı, bölgenin temel ekonomik özelliklerini oluşturmaktadır. Zengin maden yataklarına sahip olan Kosova'da halkın geçim kaynağı daha çok tarım ve hayvancılıktır. Bu anlamda son dönemde küçük değişiklikler yaşansa da kırsal nüfus kentli nüfustan fazla olmuştur.

Tarım ve hayvancılık yanında diğer önemli geçim kaynakları ormancılık ve madenciliktir. Avrupa'da yeraltı zenginlikleri ile meşhur olan Kosova, Tito Yugoslavya'sı döneminde, sahip olduğu linyit yatakları ile Yugoslavya rezervlerinin %58'ini teşkil etmekteydi. Kosova'nın Yugoslavya ekonomisine katkısı "Trepça Radi Beograd Segradi" (Trepça çalışır, Belgrad gelişir) şeklinde ifadelendirilmekteydi. Bölgede kurşun, çinko, nikel, magnezit, boksit, krom, bakır, demir, kömür, gümüş ve altın gibi zengin maden yatakları mevcuttur. En meşhur maden ocakları Trepça, Tregu i Vjeter, Novobrdó ve Ayvalı'dır. Almanlar savaş sırasında kurşun ihtiyaçlarının %40'unu Trepça madenlerinden karşılamışlardır.¹³

¹⁰ Etni i Statistikave te Kosoves, **Popullsia**, (Kosova İstatistik Kurumu, **Nüfus**) <http://esk.rks.gov.net/mbikosoven/popullsia> son erişim 28.3.2012.

¹¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 14-17.

¹² Luljeta Krasniqi-Veseli, **Papunësia, një nga problemet kryesore (İşsizlik, En Önemli Problem)**, <http://www.evropaelire.org/content/article/24351401.html>, son erişim 14.02.2012.

¹³ **Trepça pas çlirimit të Kosovës** (Kosova'nın Kurtuluşundan Sonra Trepça), <http://www.trepca-akp.com/2012/02/trepca-clirimit-kosoves/80/>, son erişim 22.02.2012.

Kosova ekonomisi, 1999'da NATO harekâtı ile sonuçlanan savaştan büyük zarar görmüştür. Özellikle de Kosova'nın batısında bulunan yerleşim bölgeleri, tarım alanları ve altyapı tesisleri tahrip edilmiş ya da tamamen yok edilmiştir. Bunun sonucu olarak endüstriyel ve tarımsal üretimde hızlı bir düşüş yaşanmıştır.¹⁴

Avrupa ülkelerinden Kosova'ya geri dönen göçmenler, Kosova'nın siyasi, ekonomik ve sosyal gelişiminde kilit role sahiptirler. Kosova'da yaşayan Arnavutların %80'i, diasporada (yurtdışında özellikle Batı ülkelerindeki Arnavutlar) yaşayan aile fertlerinden gelen aylık 300–500 dolar arasında yardımlarla ayakta kalmışlardır. Kosova'nın yeniden yapılanması büyük ölçüde bu yardımlar sayesinde gerçekleşmiştir. Savaş öncesinde Kosova'nın milli gelirinin %25'ini teşkil eden bu yardımlar, savaş sırasında %45'e ulaşmıştır.

2004 yılı rakamlarına göre Kosova'nın (Gayri Safi Milli Hasıla) GSMH'sı 1.100 dolardır. Yine 2003 rakamlarına göre ise bölge ihracatı 36,3 milyon Euro iken, ithalatı 968,5 milyon Euro'dur ki böyle bir açık ekonomik durumun ne derece kritik olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵

1.3. Kosova'nın Kültürel Yaşamı

Coğrafyadaki varlıklarını M.Ö. üç binli yıllara kadar dayandıran Arnavutlar, bu süreç içerisinde Roma, Bizans, Orta Asya göçlerinin getirdiği istilalar, Slav ve Osmanlı etkilerini yaşamışlardır. Bu süreç boyunca da başta dinî olmak üzere çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler ortaya çıkmıştır.¹⁶

Arnavutların tek bir etnik toplum olarak adlandırılabilmelerinin en önemli nedeni kullandıkları ortak dil olmuştur. Bu sebeple Arnavutça, Arnavutların milli dili olarak kabul edilebilir. Arnavutça, Hint-Avrupa dil grubundandır ve Arnavut

¹⁴ **Kosova Hakkında Genel Bilgiler,**

<http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/KosovaHakkinda.aspx>, son erişim 12.02.2012.

¹⁵ **Kosova Hakkında Genel Bilgiler,**

<http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/KosovaHakkinda.aspx>, son erişim 12.02.2012.

¹⁶ Murat Yılmaz, **Müslüman Arnavutluk, Kosova Raporu,**

http://www.muslumanarnavutluk.net/index.php?option=com_content&view=article&id=105:kosova-raporu&catid=11:yazilar&Itemid=9, son erişim 11.10.2011.

unsurların tarih boyu irtibat kurdukları Alman, İtalyan, Yunan ve Trakyalı dillerden farklılık taşımaktadır. Arnavutlar, Slav, Latin, Rum ve Türklerle ortak yaşam alanlarını paylaşıyorlar da bu diller, Arnavut çoğunluğunun arasında konuşulan bir dil olma özelliği kazanamamışlardır. Arnavutça 14. yüzyıla kadar sadece konuşma dili olarak bu dönemden itibaren yazı dili de olmuştur. Arnavutların bu dönemdeki farklı dinlere olan mensubiyetleri din adamlarınca Latin ve Yunan olmak üzere iki farklı alfabenin kullanılmasına yol açmıştır. Osmanlı döneminde ise Arap harfleri kullanılmıştır.¹⁷

Dini açıdan her ne kadar Arnavutluk'taki Arnavutlar parçalı bir yapı gösterebilirler de (% 80 Müslüman, %12 % Ortodoks ve %8 Katolik Hıristiyan) Kosova nüfusunun %90'ından fazlasını oluşturan Arnavutların %3'lük Katolik nüfus dışında tamamının Müslüman olduğu belirtilmektedir.¹⁸

Ülkedeki Sırp, Karadağlı ve bir kısım Çingene nüfus dışında kalan Boşnak, Türk ve diğer nüfusun büyük ölçüde Müslüman olduğu belirtilmektedir. Bu anlamda Kosova nüfusunun %97'ye varan bir kısmı Müslüman'dır.¹⁹

Osmanlıların 1389'da Kosova Savaşı'nı kazanmasından sonra bölgedeki varlığını kesinleştirmesi ve fetih hareketinin batıya doğru devamı neticesinde Arnavut unsurlarda İslamlaşma dalgaları görülmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti burada resmi bir İslamlaşma politikası gütmemişse de Arnavutlar, İslam dinini seçmişlerdir. 17. yüzyıla gelindiğinde Arnavutların çoğu İslam dinini kabul etmiştir. Buradaki Müslümanların dinî organizasyonları şeyhülislamın belirlediği düzene göre olmuş ve müftülerce uygulanmıştır. Osmanlılar döneminde bölgenin İslamlaşması için bölgeye gönderilen tarikat mensubu dervişler önplana gelmiştir.²⁰

Kosova'da Fatih Sultan Mehmet döneminde değerli mimari eserler inşa edilmiştir. Bunlardan biri Priştina'daki Fatih Cami'dir. Bunun dışında Prizren'de

¹⁷ Sokol Brahaj, **Arnavutların Tarihsel Kökenleri/Historical Origins of Albanians**, Balkan Strateji Dergisi, Yıl: 1, S. 6, Haziran 2010, s. 7-8.

¹⁸ İbrahim Sarı, **Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi**, DEÜ, SBE, Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s. 57.

¹⁹ Brahaj, **a.g.ç.**, s. 8.

²⁰ Brahaj, **a.g.e.**, s. 8.

Sinan Paşa, Kaçanik'te Koca Sinan Paşa, Cakova'da Hadum, İpek'te Bayraklı Camileri önemlidir. Kosova'da Osmanlı eserlerinin dağılımı şu şekildedir: 215 cami ve mescit²¹, 15 medrese, 26 mektep, 24 tekke, 42 han, 9 hamam, 11 köprü, 2 imaret, 1 kale, 1 çeşme ve 13 saat kulesi.²²

Bugün ise Kosova'da toplam 620 dinî eser bulunmaktadır²³. Bunlardan 41 tanesi kullanılmayacak derecede tahrip olmuştur ya da kullanılmamaktadır. Bugün bu eserler arasında en önemli rolü camiler oynamaktadır. Fakat savaş döneminde Sırp'ların temel hedeflerinden birisi camiler olunca 1,5 senede yakılan, yıkılan ve tamamen tahrip edilen camilerin sayısı 218'i bulmuştur. Ayrıca bu camilerin imamlarından 32'si de şehit edilmiştir.

Tarih boyunca farklı din ve mezheplere mensup olan Arnavutlar arasında dini içerikli kavga ve çatışma meydana gelmemiştir. Arnavutların bu konudaki esneklikleri, Katolik-Ortodokslar arasında olduğu gibi Sünni Müslüman ve Bektaşiler arasında da sürmektedir.²⁴

2. Kosova'nın Tarihi

2.1. Ortaçağ Öncesi

Kosova, ilk çağlardan beri tarih sahnesinde yer almıştır. İlk çağlarda Balkanların merkezinde İllirya, Helen ve Trak kabileleri yer almaktaydı. İllirya kabilesinden gelen en büyük kollardan olan Dardanlar (Dardanet) kabilesi yani bugünkü yeni ismiyle tanınan Kosova, M.Ö. IV. Yüzyılda yaşamışlardır. İllirya kabilesine bağlı diğer küçük kabileler de vardı. Bunlar arasında Taulantlar (Taulantet), Enkeller (Enkelet), Albanlar (Albanet) ve Dardanlar (Dardanet) sayılabilir.²⁵

²¹ Raif Vırmiça, **Kosova'da Osmanlı Eserleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 7.

²² Hakkı Acun, **Osmanlı İmparatorluğu saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara 2011, s. 183-194.

²³ Vırmiça, **a.g.e.**, s. 7.

²⁴ Brahaj, **a.g.e.**, s. 8.

²⁵ Beq Jubani, v.d., **Historia e Popullit Shqiptar**, Libri Shkollor Yay., Prishtinë, 2002. s. 8-10.

Kosovalıların IV. Yüzyıldan önce, geçmişi Roma öncesine dayanan İlirya'lıların torunları olduklarını söyleyen Arnavutlar, Kosova'nın asıl yerlilerinin kendilerinin olduğunu söylemektedirler. İlber Ortaylı da Kosova'nın XIV. Yüzyıla kadar bir Arnavut ülkesi olduğunu, daha sonra bölgede Sırplaştırma politikasının uygulandığını, fakat 1389 yılında I. Kosova Savaşıyla birlikte Sırplaştırma politikasının sona erdiğini²⁶ belirtmektedir.

2.2. Osmanlı Devleti Dönemi

Kosova, 1389 yılında Osmanlı Devleti sınırlarına katıldıktan sonra Üsküp Sancağına bağlanmıştır. Rumeli Eyaleti'ne bağlı Vuçitern ve Üsküp Sancaklarına ayrılan bölge, 19. yüzyıldan önce Manastır, sonra Sofya vilayetleri içinde yer almıştır. 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nın öngördüğü koşullar uyarınca Kosova vilâyete dönüştürülmüştür. Priştine, Üsküp, Yeni Pazar, İpek, Taşlıca ve Prizren sancaklarını kapsayan vilâyetin yönetimi özel bir komisyona bırakılmıştır. Bu komisyonun alacağı kararlar, Osmanlı yönetiminin onayından geçtikten sonra Rusya'nın da görüşü alınarak uygulamaya konacaktı. Ancak Berlin antlaşmasıyla Ayastefanos Antlaşması'ndaki bu hüküm değiştirilmiştir. Rusya'nın görüşü yerine, Doğu Rumeli için oluşturulan komisyonun görüşünün alınması öngörülmüştür.²⁷ Yenipazar sancağı²⁸ da Kosova'dan ayrılarak doğrudan merkeze bağlanmıştır. 1888'de vilâyetin merkezi Üsküp olmuştur. Balkan savaşları (1912–1913) sırasında Sırlar tarafından işgal edilen Kosova, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'yla Sırbistan'a bırakılmıştır.²⁹

2.3. Osmanlı Devleti Sonrası (1913–1980)

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Krallık Yugoslavya'sı döneminde Kosova'nın sosyal ve etnik yapısında değişimler olmuştur. 1919–1941 yılları arasında Kosova'daki Arnavut Müslümanların büyük bir kısmı göç ettirilmiştir.³⁰

²⁶ İlber Ortaylı, **Kosova**, <http://www.prizrenliler.org/content/view/15/28/> son erişim 25.10.2011.

²⁷ Şevket Balla, **Çamerya Sorunu**, İzmir, 2012, s. 18.

²⁸ Koço Danaj, Doğal Arnavutluk Platformu, Çev. Sokol Brahaj, İzmir, 2011., s. 70.

²⁹ Robert P. Gwinn, "Kosova", **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Hürriyet Yay., C. 19. İstanbul, 1986, s. 300.

³⁰ Elena Kocaqi Levanti, **Planet per Zhdukjen e Shqipetareve, Si u Krijua Greqia dhe Serbia ne Trojet Shqiptare**, Emal Yay., Tiran, 2009, s. 126-128.

Aynı dönemde Kosova'da kolonizasyon programı uygulanmış ve çeşitli bölgelerden Hıristiyan halk buraya yerleştirilmiştir. Özellikle Ortodoks Sırlar, Katolik Hırvat ve Slovenler Kosova'ya getirilmiştir. Kosova'daki Mitroviça şehrinde Mihajlo Keseroviç başkanlığında olağan üstü komiserlik ilan edilmiştir.³¹

10 Mart 1920 tarihine kadar Arnavut halkını silahsızlandırma kanunu çıkarılıp Sırbistan'daki Niş ve Kruşevac şehirlerinde toplama kampları hazırlanmıştır. Buna karşı Hasan Priştina, Bajram Curri ve Azem Bejta liderliğindeki silahlı mücadele devam ederken siyasi açıdan da Bashkimi ve Komiteti i Kosoves adıyla bilinen iki siyasi parti çalışmaktaydı. Bashkimi, 1921 yılına kadar Üsküp'te Nexhip Bey Draga başkanlığında ve 1921–1944 tarihleri arasında Ferhat Draga başkanlığında yönetilmiştir. “Komiteti i Kosoves” ise Hoxha Kadri Priştina başkanlığında İşkodra'da faaliyetini sürdürmüştür. 1938'de Krallık Yugoslavya'sı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Yugoslavya-Türkiye Konvansiyonuna göre 1938–1944 yılları arasında Türkler, Arnavutlar ve diğer Müslüman unsurlar arasında Kosova'dan Türkiye'ye büyük bir göç hareketi başlamıştır.³²

II. Dünya Savaşı esnasında 1941'de Kosova'nın büyük bir kısmı, Arnavutluk'a ilhak edilmiştir. Mitroviça, Podujeva, Vushtria ve Tregu i Ri bölgeleri Hitler Almanya'sı tarafından işgal edilip Sırbistan'a verilmiştir. Kaçanik, Vitia, Presheva, Üsküp, Kumanova ve Gila'nın bir kısmı Bulgaristan'a katılmıştır. 1954 yıllarında Yugoslavya'da komünizm liderliğine Tito gelmiştir. Kosovalı tarihçilerin verdiği bilgilere göre 1953–1967 yıllar arasında Kosova'dan Anadolu'ya 412.000 Arnavut göç etmiştir.³³ 1974'te Tito'nun müdahalesiyle Kosova ilk defa kendi anayasasına kavuşmuştur.³⁴

³¹ Fehim Peshkolli, Limon Rushiti, Fehim Rexhepi, **Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi i Kosovës (1877-1995)**, QIK Yay., Prishtinë, 1997, s. 75-76.

³² Bedri Tahiri, **Në 135- vjetorin e lindjes së atdhetarit, deputetit, ideologut, diplomatit dhe arsimdashësit të shquar demokrat e largpamës, Hasan Prishtina**, <http://lajme.dervina.com/archive/4963-1818:396/HASAN-PRISHTINA.htm>, son erişim 05.01.2012.

³³ Muhammed Aruçi, “*Kosova*” **D.İ.A**, T.D.V. Yay. C. 26, Ankara, 2002, s. 219–220.

³⁴ **Tito dönemi**, <http://dunyaturkbirligi.blogcu.com/kosova-turkleri/2986030>, son erişim 19.11.2011.

Arnavut milliyetçiliğinin merkezi olarak bilinen Priştina Üniversitesi 1969'da Belgrad Üniversitesi'nin bünyesinde kurulmuştur. Üniversitede, Sırpçanın yanı sıra Arnavutça eğitim de yapılmıştır. 1970'te Tiran Üniversitesi'yle yapılan anlaşma neticesinde, buradan 200'ü aşkın öğretim üyesi getirilmiştir. Üniversitenin 10 sene içerisinde öğrenci sayısı 47 bine ulaşmıştır. 1978 yılında üniversitedeki Arnavut öğrenciler %72'lik bir orana ulaşmıştır. Sırpların Kosova'nın eğitim kurumlarını da kapsayan etnik temizlik hareketine başladığı 1990 yılından itibaren mezun sayısında düşüş olmuştur. 1,000 civarı profesör ve yardımcı doçent, 2 bin civarı yönetici ve 27 bin civarı öğrenci Üniversiteden atılmıştır. Savaş sonrasında uluslararası toplumun girişimleriyle Priştina Üniversitesi'nde eğitim faaliyetlerine yeniden başlanmıştır. Üniversiteye 20.000 civarı öğrenci devam etmektedir. Ayrıca Kosova'da özel üniversitelerin açılmasına da izin verilmiştir.³⁵

2.4. Kosova'nın 1980'den Sonrası Dönem

1974 yılında yapılan bir anlaşma ile Kosova, eski Yugoslavya'nın içerisinde kabul edilmiştir. "1978 yılında Prizren Birliği'nin yüzüncü yıl dönümünün Arnavutlar tarafından kutlanması, federal ve cumhuri seviyede de resmen kabul edilmiştir."³⁶ Kosova Arnavutları, 1980 yılına (Tito'nun vefat etmesi)'e kadar diğer milletler gibi özerk olarak yaşamıştır. Yeni gelen yönetimin ortaya çıkmasıyla birlikte özellikle 1981 yılından itibaren Kosovalıların sahip oldukları haklar ellerinden alınmıştır. 1986 yılında XIII. Kongrede Sırp anayasayı değiştirdiler ve Kosova'dan özerkliği almışlardır. 1989 yılında Arnavutlar durumu protesto etmişlerdir. Aynı zamanda da Kosova'da ilk parti olan LDK açılmıştır. Böylece hem siyasi faaliyetler hem de protestolar aracılığıyla Kosovalılar Sırplara büyük tepki göstermiştir. 2 Temmuz 1990'da Kosova "Cumhuriyet" olarak ilan edilmiştir.³⁷

1991–1992 yıllarında Yugoslavya'yı oluşturan unsurlardan Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle

³⁵ **Kosova Hakkında Genel Bilgiler,**

<http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/KosovaHakkinda.aspx>, son erişim 12.02.2012.

³⁶ Osman Karatay, **Kosova Kanlı Ova**, İz Yay., İstanbul, 1998, s. 140.

³⁷ Fehim Peshkolli, Limon Rushiti, Fehim Rexhepi, **Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi i Kosovës (1877-1995)**, QIK Yay., Prishtinë, 1997, s. 75-76.

birlikte geriye kalan Sırbistan ve Karadağ, 27 Nisan 1992 tarihinde son Yugoslavya'yı oluşturmuştur. Yugoslavya'nın anayasasında hiçbir şekilde Kosova'ya yer verilmediği gibi bu devletin sınırları içerisinde yer almak isteyip istemediği de sorulmamıştır. Bu anlamda 1989 kurulları işlemeye devam etmiş,³⁸ bu dönem içerisinde (1991–1992) eğitim yılında ilköğretim çağındaki çocukların % 97'si okula devam etmemiştir.³⁹ Diğer kurumlarda olduğu gibi ilkokullar da Sırp tarafından kapatılmıştır.

Kosova, Eylül 1997'de yapılan referandumun ardından bağımsızlığını ilan etmiş ancak yalnızca Arnavutluk tanımıştır. Bundan sonra Kosovalı Arnavutlar bir süre daha şiddete başvurmama politikası izlemişler, fakat bu dönemde Sırp baskısı şiddetli olmuştur. Kendi eğitim ve sağlık sistemlerini kurarak Sırp'ların sistemini reddetmişlerdir. Hem Kosova, hem de dışarıdaki Arnavutlar, İbrahim Rugova hükümetine %3'lük vergi vermiştir. Ancak şiddete başvurmama politikası bir şey getirmemiş, Dünya kan dökülmeyince bir sorun yokmuş gibi davranmıştır.⁴⁰

Arnavutlar, Kosova Kurtuluş Ordusu olan UÇK'yı kurarak 1997 yılında Sırp hedeflerine saldırmaya başladılar. Sırp'ların Arnavut gerillalara cevabı sert olmuştur. Misilleme olarak Arnavut köylerini bombalamışlar ve sivilleri öldürmüşlerdir. Sadece 1998 Şubatındaki katliamda 80 Arnavut hayatını kaybetmiştir.⁴¹ Katliamlar Batı kamuoyunda sert tepkiye yol açmış, NATO, Sırp'ları Kosova'ya yapılan bombardımanı durdurması, aksi halde harekât başlatacağı yolunda uyarmıştır.

Batılı ülkeler Fransa'nın Ramboillet⁴² kasabasında tarafları bir araya getirerek, hazırladıkları barış planı taslağını kabul ettirmeye çalıştılar. Taslak derhal ateşkese, mültecilerin evlerine dönmesini, Sırp askerlerinin çekilmesini, bölgede

³⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 58-59.

³⁹ Karatay, a.g.e., s. 140.

⁴⁰ **Kosova Türkleri**, <http://dunyaturkbirligi.blogcu.com/kosova-turkleri/2986030>, son erişim 19.11.2011.

⁴¹ İnsan Hakları Gündemi Derneği, **Kriz Bölgelerinde İnsan Hakları Sorunları: Bosna/Hersek-Kosova-Makedonya-2007 Raporu**, Ankara, 2008.

⁴² Geniş bilgi için Bakınız: Abdi baleta, **Kosova: Nga Dejtoni në Rambuje**, Koha Yay., Tirane, 1999.

NATO gücü konuşlandırılmasını ve üç yıl sonra Kosova'nın geleceği konusunda referanduma gidilmesini öngörüyordu.⁴³

NATO Ramboillet girişiminin başarısızlığa uğraması üzerine 24 Mart 1999 tarihinde Sırp hedeflerine yönelik bombardıman başlatmıştır. Böylelikle NATO tarihinde ilk defa bağımsız, egemen bir devlete -her ne kadar adını koymasa da- savaş açmıştır. Bombardımanın yüzde 85'i Amerikan uçaklarınca yapılmıştır. Operasyonda kullanılan 430 uçağın sadece sekizi İngiliz GR-7 Harriers idi. Olayın Amerika-Sırp savaşına dönüşmesi NATO çevrelerini rahatsız ediyordu. Türkiye'ye karşı Balkanlar'da dengeyi korumaya çalışan Atina, geleneksel müttefikleri Sırpı destekledi. Atina'da günlerce Sırpı destekleyen konserler düzenlenmiş, Selanik'teki NATO tesisleri önünde protesto gösterileri yapılmıştır. Avrupa kimliği arayışında olan ve ABD'nin hükmedici üstünlüğünden huzursuzluk duyan Fransa, Kosova sorununun Birleşmiş Milletler çerçevesinde ele alınmasını istiyordu.⁴⁴ Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile Sırpıların Fransa'nın başkenti Paris yakınlarındaki Rambouillet sarayında yürütülen “barış” görüşmeleriydi. Görüşmelerde Avrupalıların Kosova tarafının önüne sürdüğü plan Sırpıların Kosova'dan askerlerini çekmelerine karşılık olarak UÇK askerlerinin dağıtılması ve Kosovalı Arnavutların bağımsızlık fikrinden vazgeçmeleriydi ki bu durum aslında bir bakıma Sırpıların çok Arnavutlara karşı dayatmacı bir tutum izlenmiştir. Yapılan bu anlaşma ile Sırpıların uymadığından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1244 kararı ile NATO Sırbistanı bombalamaya başlıyor⁴⁵ ve Kosova tarihi yeni bir safhaya girmiştir.

⁴³ Numan Baş, **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri**, S.D.Ü, Sos.Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009, s. 29.

⁴⁴ Baş, **a.g.ç.**, s. 30-33.

⁴⁵ **Kosova ile İlgili Rambouillet Görüşmeleri**, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0886.html> son erişim 15.6.2012

3. Kosova'da Dini Durum

Kosova'nın nüfusunun % 90'ını Arnavutlar oluşturmaktadır. % 3'lük Katolik nüfus dışında ülkenin tamamı Müslüman'dır. Müslümanların % 87'ini Arnavutlar, geriye kalan kısmını ise Türk, Boşnak ve Romanlar oluşturmaktadır.⁴⁶

Müslüman olmayanların çoğunluğu Sırp asıllıdır. Sırp lar buraya genellikle sonradan yerleştirilmişlerdir. Bu itibarla kırsal alanda Sırp asıllılara pek rastlanmaz. Sırp lar başkent başta olmak üzere büyük şehirlerde ikamet etmektedirler. Osmanlıların 1389'da I. Kosova Savaşını kazanmasından sonra bölgedeki varlığını kesinleştirmesi ve fetih hareketinin batıya doğru devamı neticesinde Arnavut unsurlarda İslâmlaşma dalgaları görülmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti burada resmi bir İslâmlaşma politikası gütmemişse de Arnavutlar, İslâm dinini seçmişlerdir.⁴⁷

XVII Yüzyıla gelindiğinde Arnavutların çoğu İslâm dinini kabul etmiş durumdaydı. Kosova'da hemen hemen tüm şehirlerde inşa edilmeye başlayan cami, tekke, han, türbe, medrese, mektep, kütüphane, zaviye, kale, kule, şadırvan, çeşme ve kervansaraylar şehrin dokusunu da değiştirmiştir. Bu şekilde Kosova'da inşa edilen vakıf eserlerinin sayısı 359'dur.⁴⁸ Fakat 1998-99 Savaşı sonrasında bunların çok az bir kısmı ayakta kalabilmiştir. Son dönemlerde T.C. Devleti TİKA koordinasyonunda tahrip olan eserlerin restorasyonunu yapmaktadır.

Kosova Arnavutlarının tamamına yakını Müslümandır. Sırp zulmü burada birinci derecede Arnavut Müslümanları hedef almıştır. Bundan dolayı Arnavutlar arasında milliyetçi düşüncelerin biraz daha etkinlik göstermesi, dini kimlik yerine etnik kimliğin öne çıkarılmasına neden olmuştur.

ABD Dışişleri Bakanlığının 2011 yılı Din Özgürlüğü raporunda, Kosova nüfusunun yüzde 90'ından fazlası Müslüman olmasına rağmen “*din belli başlı bir rol*

⁴⁶ **Muştı**, Müslüman Arnavutluk Haftalık Bülteni, 8 Ağustos 2008, S.: 15,

<http://www.muslumanarnavutluk.net/files/mu%C5%9Ftu15.pdf>, son erişim 03.11.2011.

⁴⁷ Fatma Taşdemir, Pınar Yürür, **Kosova Sorunu Tarihi ve Hukuki bir Değerlendirme**, G.Ü, İ.İ.B.F Dergisi, 3/99, ss. 135-152, http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/1/3/12.pdf, son erişim 1.9.2011.

⁴⁸ Mehmet İbrahimgil, *Eski Yugoslavya I, Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar İçinde*, İSAM Yay. İstanbul, 1998, s. 157.

oynamıyor” ifadesine yer veriliyor. Aynı raporda, “*Din, halkın hayatında önemli bir unsur teşkil etmiyor. Müslüman toplumlarında dini söylemlere hemen hemen hiç rastlanmıyor. Camiye gidenlerin sayısı da düşük olmakla birlikte, İslami muhafazakar giyim tarzı ve kültürünün az da olsa yaygınlaştığı görülmekte*”⁴⁹ olduğu belirtiliyor.

Kosova’daki cemaatlerin resmi bir kaydı bulunmadığından “*vergi ödemeleri, tapu sicilleri ve diğer resmi ödemeler konusunda sıkıntı yaşıyorlar. Hükümetin bu soruna bir çözüm bulması gerek. Ayrıca cemaatlerin taleplerine de yanıt verilmeli. Amerikan Dışişleri Bakanlığının raporunda da bu bağlamda çözüm bekleyen pek çok soruna dikkat çekilmektedir.*”⁵⁰

Kosova Müslüman halkının mezhepsel bazda dağılımına bakıldığında, % 85-90 civarında Hanefi mezhebine bağlı oldukları görülmektedir. Kosova’da radikal söylemler içindeki kişi ya da gruplar, geniş kitlelerinin desteğine sahip değildir.

Arap ülkelerinde özellikle İlahiyat konularında tahsil yapan Arnavutlar, daha önce Kosova’da pratikseliği olmayan diğer İslam mezheplerini getirmiştir. Ancak halk arasında Hanefi mezhebine bağlılık sözkonusudur.

3.1. Kosova’da Dini Eserler/Kurumlar

Günümüzde Kosova’nın tamamına yakını Müslümanlardan oluşurken çok az da olsa (Katolik ve Ortodokslardan ibaret olan) Hıristiyan bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğun döneminde Kosova’da inşa edilen önemli eserleri beş bölüm altında değerlendirmek mümkündür:

- a) Dinî Eserler
- b) Sosyal/Sivil Eserler

⁴⁹ Muhamet Brajshori, **Kosovo Looks to Keep Radical Elements at bay**, http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/28/feature-04 son erişim 30.05.2012.

⁵⁰ Muhamet Brajshori, **Kosovo Looks to Keep Radical Elements at bay**, http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/28/feature-04 son erişim 30.05.2012.

- c) Askerî Eserler
- d) Eğitim Eserleri
- e) Ticarî Eserler

Osmanlı döneminde yapılan cami, mescit, namazgâh, medrese, tekke, türbe, mezar, hamam, kütüphane, çarşı, çeşme, şadırvan, sebil, han, kervansaray, saat kulesi, köprü, kale vb eserler gibi yapılardan bir kısmı hala ayaktadır. Bunlardan başka Hıristiyanlara ait kiliseler de vardır. Bugün Kosova'da Osmanlı İmparatorluğu döneminden önce yapılan çok sayıda tarihi kilisenin olması Osmanlı Devleti'nin diğer din mensuplarına olan hoşgörüsünü de açıkça göstermektedir. Günümüzde Kosova'da 62'si Katoliklere, 187'si Ortodokslara ait olmak üzere toplam 249 adet kilise mevcuttur.⁵¹

Osmanlı İmparatorluğu Kosova'da inşa edilen eserlerin sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Murat Yılmaz'ın "Kosova Bağımsızlık Yolunda" isimli kitabında Osmanlı İmparatorluğunun mimarî eserlerinin şu şekilde sıralanmıştır: "215 Cami ve mescit, 15 medrese, 26 mektep, 24 tekke, 42 han, 9 hamam, 11 köprü, 2 imaret, 1 kale, 1 çeşme ve 4 saat kulesi."⁵² Türk Tarihi Kurumu'ndan bir ekibin 2001 yılında yaptığı bir araştırmada 93 Cami, 12 tekke, 13 türbe, 6 köprü, 3 Kale, 2 Kule, 1 telgrafhane, 2 debbağ hane, 3 han, 5 hamam, 3 saat kulesi, 11 çeşme, 13 medrese ve mektep, 3 kütüphane, 2 kışla, 2 saray ve 18 konak olmak üzere toplam 190 eserin olduğu belirtilmiştir. Kosovalı araştırmacılardan Raif VİRMİÇÂ ise, 92 Cami, 14 medrese, 43 mektep, 12 köprü, 10 hamam, 51 türbe, 9 saat kulesi, 5 rüştiye, 24 çeşme, 25 tekke, 3 kale ve 2 kütüphane olmak üzere toplam 290 eser olduğunu ifade etmektedir.⁵³

Ayverdi'nin araştırmaları esas alınarak hazırlanan bir çalışmada Kosova'daki Osmanlı dönemi eserleri aşağıdaki gibi tablolandırılmıştır.⁵⁴

⁵¹ Mehmet İbrahimgil, "Kosova'daki Türk Eserleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Medeniyet**, Araştırma Bilim Dergisi; Agon Grafi Yay., S. 2, Yıl 1, Prizren, 2002, s. 31.

⁵² İbrahimgil, **a.g.e.**, s. 164.

⁵³ İbrahimgil, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁴ İbrahimgil, **a.g.e.**, s. 31.

No:	Eserin Türü	Eserin Adı	Sayı	Toplam
1	Dinî	Cami	215	248
2		Mescit	-	
3		Namazgâh	-	
4		Tekke	24	
5		Türbe	9	
6	Eğitim	Medrese	15	41
7		Mektep	26	
8	Ticarî	Han	42	42
9	Askerî	Kale	2	3
10		Kule-ocak	1	
11	Sosyal/Sivil	Hamam	9	27
12		Köprü	11	
13		İmaret	2	
14		Çeşme	1	
15		Saat Kulesi	4	
				Genel Toplam
				361

Tablo 1: Ayverdi'ye göre Kosova'daki Osmanlı Eserleri

1993 yılında “*Kosova İslâm Birliği*” ve 1999 yılında Raif Vırmıça tarafından yayınlanan eserlerde bugün Kosova’da 620 dini eserin var olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Aynı zamanda “*Dituria İslâme*” adlı derginin 1993 verilerine göre 528 cami’den 498’i kullanımdadır.⁵⁶ Bunlardan önemli bir kısmı Osmanlılardan kalan eserlerdir ki bazıları savaşta Sırp tarafından tahrip edilmiştir. Kosova’daki tarihi eserler arasında en önemlileri cami ve medreselerdir. Fakat savaş döneminde Sırp’ların temel hedeflerinden birisi camiler olunca 1,5 senede yakılan, yıkılan ve tamamen tahrip edilen camilerin sayısı 218’i bulmuştur. Ayrıca bu camilerin imamlarından 32’si de şehit edilmiştir.⁵⁷

Kosova’da dinî eserler içerisinde üç medrese vardır. Bunlar; Priştine merkez, Prizren ve Gilan medreseleridir.

⁵⁵ Raif Vırmıça, “Kosova’da Türk İzleri”, **Medeniyet**, Araştırma Bilim Dergisi, Agon Grafı Yay., S. 1, Yıl 1, Prizren, 2002, s. 8.

⁵⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

⁵⁷ Raif Vırmıça, **Osmanlı Mimarî Eserleri I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 7.

Priştine Medresesi 1951, Prizren Medresesi 1993'te, Gilan Medresesi ise 1994'te açılmıştır. Ayrıca 1997 yılında Priştine ve Prizren'de Kız Medrese bölümü açılmıştır. 2006 yılında Prizren'de Kız ve Erkek medresesinin yeni binası inşa edilmiştir. Bu medreselerde dinî ilimlerden; Kur'an, tefsir, hadis, akaid (kelam), fıkıh, ahlak, usul-i fıkıh, İslâm tarihi, imamet, din felsefesi; sosyal bilimlerden felsefe, sosyoloji, psikoloji, mantık, pedagoji, beden eğitimi; nazari ilimlerden fizik, kimya, matematik, bilgisayar gibi 25 ders okutulmaktadır. Kosova'nın başkenti olan Priştine'de 1992 yılında açılan bir İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır. Ayrıca 2005 yılında Yakova şehrinde hafızlık okulu açılmıştır. Medreselerde ve İlahiyat Fakültesinde ders okutan hocalar Arap ülkelerinde, Bosna-Hersek'te ve Türkiye gibi İslâm ülkelerinde eğitim almış ve oraya hizmet etmek için dönmüşlerdir. Bunların dışında Kosova'da bulunan diğer dinî teşkilatlarda da Kur'an ve din eğitimi verilmektedir.⁵⁸

⁵⁸ Naim Ternava, İsa Bajçinca, **Medreseja e Mesme Alaud-din**, Shtypi Koha Yay., Prishtinë, 2002, s. 3-5.

BÖLÜM - II

DİN EĞİTİMİ VE KOSOVA'DA DİN EĞİTİMİ VEREN MÜESSESELER

Bu bölümde Kosova'da din eğitimi konusunda eğitim veren müesseselere geçmeden önce, İslam dünyasının medreseyi önceleyen dönemi ve sonrasını araştırmak, Kosova'daki durumu anlamak açısından önemlidir. Çünkü öncesinden de İslamı kabul ediyor olsa da, aslında Arnavutlar Osmanlı ile birlikte toplu halde İslamlaşma sürecine girmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğunun hüküm sürdüğü tüm bölgelerde eğitime verilen önemin dillere destan olduğunu söylemek abartı sayılmaz, çünkü Kosova'da ihtiyamlı bir şekilde yapılan Mescit, Cami, Tekke, Türbeler, Zaviye ve Medreseler din eğitimi açısından birbirini tamamlayan durumda olduğunu altını çizerek belirtmek gerekir. Çünkü Kosova Arnavutları Osmanlı'nın Kosova'dan ayrılmasından 1999 yılına kadar, yani bir asra yakındır işgal altına yaşadılar. Bu durum 1999 yılında dünyanın gözleri önünde çoluk-çocuk, kadın-erkek yaşlı-geç ayırmaksızın hunharca katledildiler.

Bir asırlık dönemde dini eğitim (baskılar ve yasaklar sonucunda sadece anne, baba, dede, nine veya komşudan alınan dini eğitim bile) toplumsal maneviyatı korumuştur. Bir asır boyunca dini ve manevi kimliklerini koruyabilmek için Sırp teröründen dolayı otokton oldukları diyarlarını bırakmak zorunda kalan yüz binlerce Arnavut, gittikleri Batı ülkelerinde bu müesseselerle dini ve milli kimliğini koruyabildiklerini aşağıda yer verilecektir.

1. İslam Dünyasında Eğitim Kurumları

Medreselerin düzenli bir şekilde açılmasından önce örgün eğitim özelliğini taşıyan kurumlar yani okuma-yazma yerleri mevcuttu. Bunlar da eğitim içerikli kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bunları özetle aşağıdaki gibi toparlamak mümkündür;

Mescitler, ibadethane olmalarına rağmen birer eğitim kurumu olarak kabul edilmiştir. *Panayırlar ve Ukkaz Panayırları*, Arap dili, fesahat ve belâgatını bu panayırlar vasıtasıyla muhafaza etmiştir.⁵⁹ *Küttâblar*, Okuma yazma öğretilmekle birlikte, Matematik bilgileri de verilmiştir.⁶⁰ *Saray Okulları*, Zeyd b. Sâbit olmak üzere gelen vahiyleri yazdıran kâtipler resmi yazışmalarda Hz. Peygambere yardımcı oluyorlardı. İslâm devletinin hızla gelişmeye başlamasıyla birlikte Prenslerin ve Yüksek devlet memurlarının, Kâtiplerin yetiştirilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Özellikle Emeviler devrinde gelişme göstermeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde Arapça bir devlet dili olarak benimsenmişti. *Badiye*, Arap dilinin öğretildiği kurumlar olmuştur. *Kitapçı Dükkânları*, İlk devirde gelen vahiyler, taşların, deri parçaların, hurma yapraklarının ve kemiklerin üzerinde yazılmıştır.⁶¹ *Ulemâ Evleri*, İslâm'ın erken devirlerinde ve mescitlerin yapılışından önce, İslâmi öğretim evde yapılmıştır.⁶² *Edebiyat Salonları*, Bu tür salonlar ilk halife dönemlerinde görülmektedir. Daha sonra Emevilerle birlikte Abbasiler devrinde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bunların bir takım kurallara bağlı oldukları görülmektedir.⁶³

Hz. Peygamberin hicret ederek Medine'ye gelmesiyle yapılan mescit ve yanı başındaki Suffa ve verdiği dersler, İslâm'da Yüksek öğretimin önce camilerde başladığını göstermektedir. İslâm'ın zuhurundan itibaren câmi ya da mescit halkaları büyük bir gelişme göstermiş, halka sayıları artmış, her camide birden fazla halka ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Camilerde ilerleyen zamanlarda bütün ilimler tedris edilmeye başlanmıştı. Kur'an, Hadis, Fıkıh ve Kelâm gibi dini ilimlerin yanında tarih, felsefe, tıp, Astronomi, aruz gibi ilimlerde öğretilmiştir.⁶⁵ Kelâm gibi derslerin öğretilmesi için münazara, münakaşa ve karşılıklı atışma esasına dayandığı için bu gibi derslerin

⁵⁹ Şakir Gözütok, **İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi [Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim]**, Ankara, 2002, s. 58-61.

⁶⁰ Ziya Kazıcı, **Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi**, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1995, s. 21-22.

⁶¹ Mehmet Dağ, Hıfzırrahman R. Öymen, **İslâm Eğitim Tarihi [H. I-4/M. 7- 8. Yüzyıllarda]**, Ankara, 1974, s. 80-84.

⁶² Kerim Yavuz, **Günümüzde Din Eğitimi**, Çukurova Üniv. İlh.Fak. Yay., Adana, 1998, s. 273.

⁶³ Ahmed Çelebi, **İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi**, Çev. Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul, 1998, s. 50-60.

⁶⁴ Dağ, Öymen, **a.g.e.**, s. 118.

⁶⁵ Ziya Kazıcı, **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1995, s. 23.

öğretim tarzı camiye gidip gelenlerin sükûnetini bozuyordu. Medreselerin doğuşunda en büyük etkenlerden birisi de Sünni, Şii çatışması olduğu belirtilir. Şiiilerin yaymış olduğu propagandaya karşı Selçuklular ve Eyyübiler Ehl-i Sunnet İnançlarını yaymak amacıyla medreseleri kurmuşlardır.

2. Medreselerin Doğuşu ve Osmanlılarda Medreseler

Selçuklular Irak'ı fethettiklerinde, hür düşüncüyü yerleştirmek ve ilmi yaymak için Alp Arslan ve Melikşâh'a vezirlik yapan büyük vezir Nizam'ül-Mülk'ün sayesinde Nizâmiye medreseleri kurulmuştur. Bu medreseler heybetli bir şekilde inşa edilmiştir. Zamanla sayıları çoğaltılmış ve her şehir ve kasaba bunlardan birer tanesi kurulmuştur.⁶⁶ Yine Nizâm'ül-Mülk devrinden sonra gelen Selçuklular da bu geleneği devam ettirmişler. Eyyübiler de Mısır'ı fethettiklerinde aynı gayeyle Medreseler inşa etmişlerdir. Böylece medrese yapma bir yarış haline gelerek, Şehzâdeler, Tüccârlar ve hizmetçilere varıncaya kadar medreseler yapıp İslam dünyasında gelişme göstermişlerdir.⁶⁷

Nizam'ül-Mülk'le birlikte belirli bir program ortaya çıkmış ve bu program devamlı olarak izlenmiştir. Bu medresede öğretilen programın genel konuları şu şekilde olduğu kaynaklarda geçmektedir:1- Kur'an ve Kur'an İlimleri, 2- Hadis ve İlimleri, 3- Şafii Usulü, Fıkhi ve Eşari Kelamı, 4- Şafii Fıkhi, 5- Filoloji (Arapça dili ve grameri) 6- Adâb ve Kısımları, Matematik (Riyâziyât) Ferâiz (Aritmetik ve Mirasın Taksimi ile ilgili ilim). Daha sonra bu program değişik bölgelerde kurulan medreselerin siyasi veya dini hedeflerine göre belirlenen bir çalışma programı olmuştur. Yani dini ilimlerin yanında nakli ilimler de okutulduğunu⁶⁸ kayıt edilmiştir.

Kelime manası itibariyle Arapçadan gelen ve bir eğitim kurumu olan medrese *d-r-s* kökünden gelmekte olup, talebenin kendisinde ilim öğrendiği yer⁶⁹ anlamını içermektedir.

⁶⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s. 83-84

⁶⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., İstanbul, 2006, s. 390.

⁶⁸ M. Asad Talas, **Nizamiye Medreseleri ve İslam'da Eğitim-Öğretim**, Çeviren Sadık CİHAN, Samsun, 2000, s. 51-53.

⁶⁹ Şemsettin Sami, **Kamus-u Türki**, C. IV, İstanbul, 1313, s. 331.

Osmanlı döneminde medreseler, padişah, vezir, hanım-sultanlar, şehzade, bey ve âlimler tarafından kurulmuştur. İlk Osmanlı medresesi Orhan gazi tarafından 1331'de İznik'te yaptırıldığını⁷⁰, buna ve her medresenin bir vakfiyesi bulunmakta ve bu vakfiyede medresenin nasıl işleyeceği Müderrisin maaş durumu vb. yazıldığını⁷¹, bunlara ek olarak da haricinde Müessisi, başka bir şey talep ediyorsa onu da vakfiyesine ilave edildiğini belirtilmektedir. Aslında Osmanlıların Medrese eğitimini vakıflar sayesinde devam ettirdiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.⁷²

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmesiyle yüksek düzeyde medreseler kurmuştur. Bunlar, Sahn-ı Seman ya da Medaris-i Semaniye denen sekiz yüksek düzeydeki medreselerdir ki, medresenin her birinde ondokuz hücresi vardı. Sekiz müderrisin birer odası ve 50 akçe gündeliği vardı.⁷³ Bu dönem medreselerinde nakli ilimlerin yanında akli ilimlerde okutulmaya başlanmıştır. Fakat onun takip ettiği metot uzun bir müddet devam ettirilemediği belirtilmektedir. Sahn'a hazırlayıcı olarak kurulan 'Tetimme/ tamamlayıcı' medreseleri, sıbyan mekteplerinden gelen öğrenciyi yüksek seviyedeki Sahn medresesine hazırlamak, böylece sahn derslerini takip edebilecek bir konuma getirmek üzere kurulmuşlardır. Dolayısıyla ilköğretim ile yüksek öğretim arasında bir ortaöğretim kurumları oluşturulmuş olduğunu⁷⁴ görmekteyiz.

Fatih Sultan Mehmet bilgi ve ilme olan merakı, yalnız konuları ve ilim dalları değil, hangi ilim dalında hangi kitabın okunması gerektiğini de açıklamıştır. Kitaplar yıllara göre bölünmüş ve sınıflara göre parça parça okutulmuş, programı tespit etmiş, sınıflara ayırmış ve yıllara göre öğretimi ayarlamıştır. Buna ek olarak da müderrisin terfi etmesini kademelendirmiştir. Sınıfları tek bir medresede toplamamış, her medreseye bir ad vermiş ve bu adla o medrese birinci sınıf ve ikinci sınıf olarak

⁷⁰ Cevat İzgi, **Osmanlı Medreselerinde İlim**, C. I, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 35.

⁷¹ Cahit Baltacı, **15.ve 16. Asırlar Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976, s. 25.

⁷² Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yay., İstanbul 2004, s. 87.

⁷³ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2004**, Pegem Yayıncılık, Ankara s. 61.

⁷⁴ Selahattin Parlador, **İslam'da Örgün Din Eğitimi**, DEÜ, SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1978, s.102 -139.

tain edilmiştir.⁷⁵ Medreseler yeniden bir teşkilatlanmaya tabii tutulmuş ve medreseler, aşağıdan yukarıya doğru yani dereceye göre sıralandırılmıştır;

1-Haşiye-i Tecrid Medreseleri	8-20'li Medreseler-
2-Miftah Medreseleri	9-30'lu Medreseler
3-Kırkklı Medreseler	
4-Haric-i Ellili Medreseler	
5-Dâhil-i Ellili Medreseler,	
6-Sahn-ı Seman Medreseler	
7-Altmışlı Medreseler ⁷⁶ .	

Burada ilk dördü orta ve lise, son üç medreseyi de üniversite şeklinde görmek gerektiği belirtilmiştir. Medreselerin kademinde yapılan sıralamaya ilişkin, Atay yukarıdaki görüşe katılmadığını belirtmekte ve şöyle demektedir. 20-30 ve 40 akçeli medreseleri bugün lise seviyesinde ve 40, Hariç ve Dâhil medreselerini de Üniversite tahsili seviyesinde ve sahn medresesiyle doktora seviyesinde görmek gerektiğinin daha uygun olacağını⁷⁷ belirtmektedir.

Semaniye medreselerin yapımından yüzyıl sonra 1557'de yapımı tamamlanan Süleymaniye Külliyesi'nin faaliyete geçmesi ile yeniden şu şekilde düzenlenmiştir;

1. İbtida-i Haric, Medreseleri
- 2.Hareket-i Haric, Medreseleri
- 3.İbtida-i Dâhil, Medreseleri
- 4.Hareket-i Dâhil, Medreseleri
- 5.Müsıla-i Sahn, Medreseleri
- 6.Sahn-ı Seman, Medreseleri
- 7.İbtida-i Altmışlı, Medreseleri

⁷⁵ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları- İcazetnameler Islahat Hareketleri**, Dergâh Yay., İstanbul, 1983, s. 78.

⁷⁶ Cevat İzgi, **Osmanlı Medreselerinde İlim**, C. I, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.36.

⁷⁷ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları- İcazetnameler Islahat Hareketleri**, Dergâh Yay., Baskı I, İstanbul, 1983, s. 97-99.

- 8.Hareket-i Altmışlı, Medreseleri
- 9.Müsıla-i Süleymaniye, Medreseleri
- 10.Hamise-i Süleymaniye Medreseleri
- 11-Süleymaniye Medreseleri
- 12-Daru'l Hadis-i Süleymaniye Medresesi⁷⁸

Bu düzenlemeyle medreselerin Osmanlı devletinde zirveye ulaşmış olduğunu görmek mümkündür. Süleymaniye Medreselerinin kuruluşuna kadar dönemin şeri ve akli bütün ilimleri Fatih medreselerinde okutuluyordu.⁷⁹ Medreselerde eğitim dili Türkçe olmakla birlikte ağırlık merkezi Arapça idi. Medrese'de öğrenim gören öğrenciler Arapçayı iyi derecede bilmekteydiler.⁸⁰ Medreseler işlevi bakımından “İhtisas Medreseleri” ve “Genel Eğitim Medreseleri” olarak ikiye ayrılmaktadır.⁸¹

2.1. İhtisas Medreseleri

Bu gruba belli bir konuda veya meslekte uzmanlaşmış eğitim faaliyetine dayalı olan medreseler girer. Bunlar; *Daru'l Hadis Medreseleri*⁸², *Daru't-Tıbb*⁸³ ve *Dâru'l -Kurr'âlar*⁸⁴ medreseleridir.

2.2. Genel Eğitim Medreseleri

Öğrencilerin sıbyan mektebinden sonra devam ettikleri ve 16-17 yıl eğitim gördükleri yerlerdir. Osmanlılarda Fatih Sultan Mehmet ile medrese üst noktaya ulaşmış ve belirli bir kanuna bağlanmıştır. Ders işleme sistemi, kahvaltıdan öğle namazına kadar devam ediyor, öğleden sonra öğrenci Câmide veya medrese kütüphanesinde ders çalışıyordu. Ayrıca, Salı ve Cuma günleri hafta tatiliydi ve

⁷⁸ Hasan Akgündüz, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşlev**, Ulusal Yay., İstanbul, 1997, s. 324-325.

⁷⁹ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları- İcazetnameler Islahat Hareketleri**, Dergâh Yay., Baskı I, İstanbul, 1983, s. 91.

⁸⁰ Cevat İzgi, **Osmanlı Medreselerinde İlim**, C. I, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 45.

⁸¹ Ziya Kazıcı, **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, M.Ü.İ.F. Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 89-90.

⁸² Geniş bilgi için bakınız : Cahit Baltacı, **15.ve 16. Asırlar Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976, ss. 15-21.

⁸³ Geniş bilgi için bakınız : Cevat İzgi, **Osmanlı Medreselerinde İlim**, C. II, Tabii İlimler, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 20-42.

⁸⁴ Geniş bilgi için bakınız : Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, **Dağdevirenzade Mustafa Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları**, Edirne, 2005, ss. 22-43.

Bayram ile kandillerde ders yapılmazdı. Ramazan'da ise öğrenciler 'Cer' denilen uygulamaya çıkar ve her bir öğrenci köylere dağılarak Mukabele ve vaizlik hakkında öğrendiklerini uygulama imkânı bulurlardı. Bu arada öğrencilere yaptıkları karşılığında para ve hediyeler verilir. Böylece öğretim masraflarını karşılamış olurlardı.⁸⁵

2.3. Medreseler ve Tanzimat Dönemi

Osmanlı eğitim sistemini Tanzimat dönemine kadar medreseler oluşturuyordu. Medreseler, Osmanlı toplumunun siyasi, idari, askeri ve iktisadi alanlardaki tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu dönemden sonra çeşitli okulların açıldığı görülmekle birlikte artık medrese mektep çatışmasının da kendisini hissettirmeye başladığı görülmektedir. Tanzimat, Osmanlı eğitim sistemi için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Tanzimat öncesi dönemde Medrese dışında ilköğretim kurumları olarak Sıbyan mektepleri ile özel bir eğitimin verildiği Enderun mektebi yer almıştır.⁸⁶

Medreseyi günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yenileyebilmek mümkün olmadığında, Devleti batıya yaklaştıracak eğitim ve öğretimi, medresenin dışında, başka okullarla gerçekleştirmek yoluna gidilmiştir. Böyle bir durumda medresenin yerine yeni okulların alacağı ve din eğitimi ve öğretimi problemlerinin bu devirde ortaya çıkacağı bir gerçektir. Çünkü Tanzimatçılara göre kalkınmak Avrupalılaşmakla, Avrupalılaşmak da, Avrupa medeniyetinin normlarını elden geldiğince benimsemekle ve uygulamakla olacaktır.⁸⁷

Tanzimat dönemi ile birlikte geleneksel eğitimden köklü bir ayrılmanın başlatılarak eğitim sisteminin yeniden düzenlenilmesi öngörülmekte, mekteple birlikte, farklı anlayışa sahip yeni bir insan tipinin yetiştirilmesi genel eğitimin en önemli hedefleri arasındaydı.⁸⁸ Yani, tanzimatla birlikte, değişiklik ve yenilik

⁸⁵ Selahattin Parlador, **İslam'da Örgün Din Eğitimi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 178.

⁸⁶ Salih Zengin, **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi**, Çamlıca Yay., İstanbul, 2009, s. 20.

⁸⁷ Beyza Bilgin, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**, Emel Matbaacılık, Ankara, 1980, s. 30-33.

⁸⁸ Zengin, **a.g.e.**, s. 23-24.

ruhunun eğitim-öğretime yansması, geleneksel okulları iyileştirmek yönünde değil, yeni okullar açma ve eğitim teşkilatını yeni zihniyete göre düzenlenme şeklinde olmuştur.⁸⁹ Osmanlı devleti batılılaşma teşebbüslerinde Fransız eğitim sistemiyle karşılaşmıştır.⁹⁰ Büyük çabalarla eğitim alanında yapılan yenilikler, laik eğitimin temeli atılmakla birlikte aynı zamanda, laik devletin zeminini oluşturmuştur ki bu sadece eğitim alanında değil, ekonomi, dil ve hukuk alanı içinde geçerlidir.⁹¹

3. Kosova’da Din Eğitimi

Kosova ve Arnavutluk dünyasında Medrese’nin tarihiyle ilgili üçüncü bölümde genişçe yer verilecektir. Ancak burada altı çizilmesi gereken konu, Kosova’daki Dini Eğitiminin (İslam) geleneği ile birlikte altı asırdır devam eden bir süreçtir. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanları hâkimiyeti altına aldıkları ilk yıllarda başlamıştır. Osmanlı, her gittiği yerde İslam Medeniyetini ve İslam dinini yaymıştır. Bunun sonucu olarak Kosova’da bundan nasibini almıştır. Osmanlı sisteminde bölgenin ekonomik ve stratejik durumlarına göre, dini eğitici karakter taşıyan kurumlar açılmıştır.

Kosova’da Medrese ve İlahiyatın dışında din eğitiminin yapılmadığı, yani normal liselerde, ortaokullarda ve ilkokullarda din dersi verilmediğini belirtmek gerekir. Geçen sene (Şubat-Mart 2011) Kosova Parlamentosu’nda “Partia e Drejtësisë/Adalet Partisi” önerileriyle Din Dersi’nin bütün okullarda yani Ortaokul ve Liselerde (Türkiye’deki gibi) zorunlu ve/veya seçmeli olarak verilmesi konusunda aylarca tartışıldı.⁹² Sonuç itibarıyla herhangi bir ilerlemenin kat edilmediğini belirtmek gerekir.

⁸⁹ Yurdagül Mehmetoğlu, **Tanzimat Sonrası Okullarda Din Eğitimi 1838-1920**, M.Ü.İ.F.Yay., İstanbul, 2001, s. 106.

⁹⁰ Hilmi Ziya Ülken, **Eğitim Felsefesi**, Ülken Yay., Baskı 2, İstanbul, 2001, s. 236.

⁹¹ Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, **Osmanlı Devleti’nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme**, Özgü Yay., İstanbul, 2006, s. 315- 317.

⁹² Kosova İslam Birliği, **Edukata fetare në shkollat fillore dhe të mesme në Kosovë**, www.bislame.net/web/content/view/284/26/ son erişim 10.3.2012; Gani N. ASLLANİ, **Kundër ‘Edukatës Fetare’ në shkollat e Kosovës**. <http://www.telegrafi.com/lajme/kunder-edukates-fetare-ne-shkollat-e-kosoves-26-4179.html> son erişim 08.04.2012.

Hacı Adnan Nurko⁹³ ile din eğitimi konusunda konuştuğumuzda ise bu konuyu şu şekilde aktarmaktadır. Yugoslavya'nın diktatörlük komünist rejimi boyunca din eğitimi, gizlice ve dini bilenler tarafından evlerinde veriliyordu. Yasak olduğu dönemlerde İslam Dinini unutmamak ve olabildiğince doğru bilgiler, ehillerinden öğrenilerek yaşatılmaya çalışıldığını belirtmektedir.

Ayrıca Kosova Müslümanları özellikle yaz tatillerinde çocuklarını camilerde Kur'an öğrenmeye götürüyorlardı. Kış aylarında ve/veya din kurslarının verilmesinin yasaklı olduğu dönemlerde ise, aileler kendilerine yakın bulunan caminin imamıyla konuşarak, imamın müsait olduğu zamanda çocuklar Kur'an-ı Kerim öğrenmek için aileler tarafından camilere gönderilmiştir.

3.1. 1912-1948 Yıllarında Kosova'da Din Eğitimi

Hacı Adnan Nurko ile yaptığımız röportajda, Kosova'daki 1912 yılından sonraki din eğitimi sürecini şu şekilde anlatmaktadır; *“Kosova'da ve özellikle Prizren'de Osmanlı'dan sonra resmi olarak din eğitimi iki şekilde yapılıyordu, Medreseler ve camilerde ki Din Mektepleri.*

O dönemde eğitim veren Medreseler, Gazi Mehmet Paşa Medresesi, Sinan Paşa Medresesi ve Bredosanda Medresesidir. Bu medreselerde sadece Din dersleri vardı. Hatırladığım kadarıyla Medreselerdeki şu dersler okutuluyordu 1-Kur'an-ı Kerim, 2-Tecvid, 3-Tefsir, Gazi Beyzavi Tefsiri, 4-Hadis, 5-Fıkıh, 6-Akaid, 7-İslam Tarihi, 8-Enbiya Tarihi, 9-Osmanlı Tarihi, 10-Hesap, 11-Nucum ilmi. Bu medreseler II. Dünya Savaşının sonrasına kadar çalışıyordu. O dönemden sonra komünizm rejimi bu medreseleri kapattı.

Mektepler konusunda ise Prizren ilinin 33 Camisi vardı, her caminin yanında mektebin olduğu ve en azında ayrılmış 2 oda vardı. Bu odalarda caminin imamı ders veriyordu. Aynı şekilde Prizren'in köylerinde de camilerin yanında mektepleri vardı ve caminin imamı ders veriyordu. Bu mekteplerde 1948'e kadar

⁹³ Hacı Adnan Nurko, **Röportaj**, 19 Eylül 2011'de Prizren'de yapıldı. (Nurko, Katib Sinan Caminin Müezini ve Hafız Fetih Müdüt'ün talebesidir).

resmi olarak ayrı ayrı olmak üzere hem erkek çocuklara hem kız çocuklara dersler veriliyordu. Bu Mekteplerde okunan dersler ise, hatırladığım kadarıyla şunlardır;

1-Elif Ba, 2-Amme Cüz'ü, 3-Tebareke ve 28'nci Cüz'ü. Bunları bitirdikten sonra Kur'an'a başlıyorlardı.

1948 yılından sonra Kosova'da gizli olarak gündüz ya da gece dini ders veriliyordu, yakalandığı zaman öğretmenlere ceza veriliyordu, hemde hapse gönderiliyordu ve durum "Alauddin Medresesi" açılıncaya kadar böyle devam etmiştir.”⁹⁴

Kosova'da "Bashkesia İslame e Kosoves/Kosova İslam Birliği"nin din eğitimine katkıları tartışılmazdır. Ancak işgal altında yaşayan Yugoslavya Müslümanları, istedikleri gibi faaliyet gösterme imkânlarına sahip değillerdi. Çünkü Sırp yönetiminin amacı Yugoslavya'dan tüm Müslümanları uzaklaştırmaktı ve amacı gerçekleştirmek için de kutsal olan Cami, Medrese, Tekke ve Mektepleri yıkmaya başlamışlardı.

Bu nedenle Kosova'da 1912-1948 yıllarında Din Eğitimi zor zamanlar geçirmiştir. Kosova'nın tüm illerinde aynı olmasada Müslüman halk imkanlar doğrultusunda legal ya da illegal olarak çocuklarına din eğitimi ve kültürünü vermeye çalışmıştır. Din eğitimi ve kültürünü gelecek nesillere aktarmak için büyük öneme sahip olan camilerimiz detaylarıyla aktarılmıştır.

İlk başta Cami, Medrese, Kütüphane, Dergah, Tekke, Türbe gibi kurumlar halkın dini açıdan olgunlaşmasına, refahına önemli ölçüde katkıda bulunan ve vakıf sistemi aracılığıyla yönetilen, sosyal kurumlar kurulmuştur.⁹⁵

⁹⁴ Hacı Adnan Nurko, **Röportaj**, 19 Eylül 2011'de Prizren'de yapıldı. (Nurko, Katib Sinan Caminin Müezini ve Hafız Fetih Müdüt'ün talebesidir).

⁹⁵ İsmail Kitapçı, **Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları Ve Reform Arayışları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007, s. 21-22.

16. yüzyılın ortalarında, Prizren’de yüksek okul olarak “Mehmet Paşa Medresesi” açılmıştır. Bu okul, Prizren ve çevresinde yaşayan Arnavut halkının, kültür ve eğitim alanlarında gelişmelerine büyük katkıda bulunmuştur.⁹⁶

“Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova’da Eğitim Ve Öğretim” başlığıyla araştırma yapan Necati Demir, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 1877-1912 yılları arasında Kosova’nın eğitim ve öğretimi ile ilgili 911 adet belgeye rastladığını belirtmektedir. 17. yüzyıla gelindiğinde ise Kosova’nın hemen her şehrinde medresenin olduğu belirtilmiştir. 1874 yılında Prizren’de dört, Priştine’de iki, Gjakova (Cakova)’da iki, Peja (İpek)’te iki, Gjiilan (Cilan)’da bir ve Vuştriya’da bir medrese bulunmaktaydı.⁹⁷

18. yüzyılın ikinci yarısında ise Müslüman Arnavut halkının eğitiminde rolü büyük olan “Büyük Medrese” çalışıyordu. Ancak Kosova’da hüküm süren komünist sistem tarafından tüm medreseler kapatılmıştır.

İslam Din Eğitimi açısından Kosova ile ilgili ilk yazılı belge 1513 tarihli Suzi Çelebi’nin Vakıfnamesi olduğu ve Çelebi’nin Prizren’de bir cami, camin bitişiğinde bir mektep yaptığını ve mektebe kitaplar vakfettiğini⁹⁸ belirtmektedir.

16. Yüzyıla gelindiğinde ise Kosova’da sıbyan mektepleri ve medreselerin yaygınlaşmıştır.⁹⁹ Tanzimat Fermanı’yla (1839) devlet yöneticileri ve aydınları

⁹⁶ Ebubekir Sofuoğlu, Cem Topsakal, **Osmanlı Devleti’nin Kosova Eğitim Sistemi’ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran, 2007, C. IV, S. 1, ss. 60-80, www.efdergi.yyu.edu.tr son erişim 20.01.2012.

⁹⁷ Necati Demir, **Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova’da Eğitim ve Öğretim**, ZfWT (Zeitschrift für die Welt der Türke/Journal of World of Turks), Vol. 2, No. 3 (2010), s. 9-10.

⁹⁸ Ebubekir Sofuoğlu, Cem Topsakal, **Osmanlı Devleti’nin Kosova Eğitim Sistemi’ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran, 2007, C. IV, S. 1, ss. 60-80.

⁹⁹ H. Yıldırım Ağanoglu, **1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca)**, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul, 2000, s. 14.

tarafından modern ilk ve ortaokullar kurulmaya başlanmış, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile okulların yapımı hızlandırılmıştır.¹⁰⁰

16. Yüzyılın sonuna doğru Prizren’de 7-8 caminin olduğu ve bu camilerde ders verildiğini ve bu yıllarda ilk Medrese de Prizren’de Mehmet Paşa tarafından yapılmıştır.¹⁰¹

1874 yılı Prizren Salnamesi’ne göre; Prizren’de 4 medrese ile 655 öğrencinin olduğu, bunun yanı sıra 16 sıbyan mektebi ve 152 öğrenciye sahip bir tane Rüşdiye okulu olduğu belirtilmektedir.¹⁰² Bu Salname’ye göre Kaçanik’te 1 sıbyan mektebi, Priştine’de 17 sıbyan mektebi ve 1 medrese, Gjakova/Yakova’da 17 sıbyan mektebi ile 2 tane medrese, Peja/İpek’te 12 mektep ile 2 medrese, Gjilan/Gilan’da 1 mektep ile 1 medrese, Vushtri/Viçitirn’da 3 mektep ile 1 medrese, Dobriçan’da ise sadece 1 medrese bulunmaktadır.¹⁰³

1892–1893 yılının Salnamesi’nde Kosova Vilayetine bağlı olan Üsküp ili 386 sıbyan mektebi, 59 iptidai mektep bulunduğu, Gjilan/Gilan’da ise 7 iptidai mektebinin yanı sıra 1 tane de Kız iptidai okulu ile 1 rüşdiye ve 2 medrese eğitim sürecinde faaliyette oldukları¹⁰⁴ belirtilir.

Aynı yıla ait Salnamede, Gjakova/Yakova kazasında 15 tane ilkokul, 1 rüşdiye, 2 medrese ve 1 kütüphanenin olduğu ilokullardan 8 tanesinin şehirde yer aldığı belirtilmektedir. Kaçanik kazasında ise 1 ilkokulun, Mitrovica’da da 4 ilkokul ve 1 kütüphane vardı. Prizren kazasında ise 30 ilkokulun olduğu, bunlardan 16 tanesi kız ilkokuluydu. Şehirde 9 sıbyan, 4 iptidai ve 1 rüşdiye okulunun yanı sıra 3 tane de Medrese ve 1 kütüphane faaliyet göstermekteydi. Priştine’de ise 8 sıbyan ve 1

¹⁰⁰ Ebubekir Sofuoğlu, Cem Topsakal, **Osmanlı Devleti’nin Kosova Eğitim Sistemi’ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran, 2007, C. IV, S. 1, ss. 60-80.

¹⁰¹ Cem Topsakal, Bedrettin Koro, **Kosova’da Yaşayan Türkçe Eğitim**, Bay Yay., Prizren, 2007, s. 22.

¹⁰² Parim Kosova, **Medresete e Prizrenit**, Studime Univers 2005 Nr. 7, Tiran, 2005, s. 145-147.

¹⁰³ Cem Topsakal, Bedrettin Koro, **Kosova’da Yaşayan Türkçe Eğitim**, Bay Yay., Prizren 2007, s. 23; Ebubekir Sofuoğlu, Cem Topsakal, **Osmanlı Devleti’nin Kosova Eğitim Sistemi’ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran, 2007, C. IV, S. 1, ss. 60-80.

¹⁰⁴ Topsakal, Koro, **a.g.e.**, s. 24.

rüşdiye ile 1 medrese ve 1 kütüphanenin faaliyette olduğu belirtilmektedir. XIX. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Kosova Vilayeti genelinde 112 ilköğretim, rüşdiye ve medrese eğitimi veren kurumların faaliyette olduğu,¹⁰⁵ 1901/1902 tarihli Maarif Salnamesine göre ise Eğitim açısından Kosova Vilayeti Osmanlı İmparatorluğunun 32 vilayetten dördüncü sırada olduğu, buna göre bin kişiden 120.4 kişinin öğrenci olduğu¹⁰⁶ belirtilmektedir.

1905/06 yıllarında Kosova Vilayeti'nin 315 erkek, 20 kız, 129 karma resmi ve 24 erkek, 11 kız ve 33 karma toplam 557 iptidai okul, 24 erkek, 11 kız toplam 35 rüşdiye, 4 idadiye ve biri Üsküp, diğeri de Prizren olmak üzere 2 darülmualim okullarının faaliyette oldukları¹⁰⁷ belirtilmektedir.

Bundan sonraki senelerde ise Balkan halklarının teker teker bağımsızlıklarını almaya başlaması ve İstanbul'un da bölgedeki gücünü kaybetmesini fırsat bilen Müslüman olmayan çetelerin baş göstermesi, toplumsal hayatın her alanında sıkıntıların yaşanmaya başladığı dönemlerdir. Ancak Balkanlarda beş asra yakın hüküm süren Osmanlı'nın, Arnavutların ve de Kosova eğitim tarihinde önemli bir yeri olduğu belirtmek gerekir. Bu tarihten sonra Sırp çete ve istilacılar nedeniyle toplumsal yaşama katılımlar çok zorlaştırılmış bunun bir neticesi olarak eğitim ve din eğitimi alanında zorluklar yaşanmıştır. Bölgenin de Batılılaşma çabaları, resmi din eğitimi sekteye uğramıştır. Zamanla yukarıda bahsedilen eğitim kurumları yavaş yavaş kapanmış ve toplumdaki etkisini kaybetmeye yüz tutmuştur. Çünkü zalim Sırp'lar devamlı olarak zulüm, katliam ve de soykırım yapmışlardır.

Müslümanlar kendi dinlerini öğrenmek ve öğretmekten vazgeçmemişler, din ve milli eğitim süreci Balkan savaşlarından sonra evlerde ve camilerde devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Kosova'daki Din Eğitimi veren müesseseler de aynısı olmuştur. İstanbul İslam geleneğinde olan Osmanlı Eğitimi Sistemi,

¹⁰⁵ Topsakal, Koro, **a.g.e.**, s. 24-25.

¹⁰⁶ Topsakal, Koro, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁰⁷ Topsakal, Koro, **a.g.e.**, s. 26.

Metodu ve Müfredatının aynısı Arnavutların 4 vilayetinde de (Yanya, Manastır, Kosova ve İşkodra) uygulanmıştır.¹⁰⁸

Osmanlı'nın Balkanları feth etmesiyle başlayan İslamlaşma süreci ile beraber sadece Kosova'da 620 dini eserin inşa edildiğini¹⁰⁹ 1993 yılında "*Kosova İslâm Birliği*" de belirtmiştir. Aynı zamanda İslami kesimin en önemli dergisi olan "*Dituria İslâme (İslamın Işığı/Nuru)*" adlı derginin 1993 verilerine göre 528 cami'den 498'i kullanımdaydı.¹¹⁰

Bunlardan önemli bir kısmı savaşta Sırp tarafından tahrip edilmiştir. Ancak bu rakamların gerçek rakamdan az olma ihtimali yüksektir.¹¹¹ Çünkü Sırp politikaları 5 asırdır, Müslüman ve Arnavut kimliğini yok etme çabasında oldukları herkesce bilinmektedir. Bu nedenle İslam Tarihi ve Sanatları araştırmacıları daha fazla titizlikle var olan İslam eserlerini sayısını tam olarak ortaya çıkartmaları gerekmektedir. Kosova'daki tarihi eserler arasında en önemlileri cami ve medreselerdir ki bunlar bizim konumuzla yakından alakalıdır.

Bilimsel bir tez çalışması yapılırken, duygusallığa yer verilmez. Ancak, milenyuma 1 yıl kala Avrupa'nın ortasında camileri ve dini eserlerimizi yakılırken ve yıkılırken görmüş olmak ve bunu ele almamakta uygun olmaz. Çünkü sonrasında Türkiye İlahiyat Fakültesinde okumak ve din eğitimi alanından yüksek lisans tezi olarak böyle bir çalışma yapmaya niyetlendiğimde, Kosova halkı için din eğitimi açısından Cami ve tekke gibi her bir dini eserin Medrese kadar işlevsel olduğunu belirtmek gerekir.

1912'den sonra, yani Osmanlı İmparatorluğunun Balkanları kaybetmesiyle, Kosova halkı üzerinde Sırp zulmü hiçbir zaman eksik olmamıştır. Devamlı olarak ilk hedef dini eserlerdi. Sırp bununla toplumsal hafızayı silmek için manevi değerleri

¹⁰⁸ Sofuoğlu, Topsakal, **Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran, 2007, C. IV, S. 1, ss. 60-80.

¹⁰⁹ Raif Vırmiça, "Kosova'da Türk İzleri", **Medeniyet**, Araştırma Bilim Dergisi, Agon Grafi Yay., S. 1, Yıl 1, Prizren, 2002, s. 8.

¹¹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

¹¹¹ Raif Vırmiça, **Osmanlı Mimarî Eserleri I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 7.

yok etmeyi amaçlamıştır. Yukarıda da bitirildiği gibi Kosova'da bütün dini eserler din eğitimi açısından günümüzde de önem arz etmektedir.

3.1.1. Kosova İslam Birliği ve Din Eğitimi

İlk olarak 1882 yılında çıkan Reîsülulemâ makamı, günümüze kadar devam etmiştir. Yugoslavya'da ise ilk olarak Bosna-Hersek'te başlamış, 1930-1938 yılları arasında Belgrad'a taşınmıştır.¹¹² 1938'den 1991 yılına kadar tekrar Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'ya taşınmıştır.

1993'ten sonra yani Yugoslavyanın parçalanmasıyla günümüze kadar Bosna-Hersek'e Hırvatistan, Slovenya ve Sancak Müslüman topluluklarının da katılımıyla Reisülulema makamında bu toplulukların temsilcileri de bulunmaktadır. Sırbistan, Makedonya, Kosova ve Karadağ bölgelerinde ise Bosna-Hersek Riyaseti'nden bağımsız ve müstakil dinî idareler mevcuttur.¹¹³

Yugoslavya Devleti tarafından 1947 yılında çıkarılan "İslâm Dini Birliği" anayasasının dördüncü maddesine göre din hizmetlerine ait faaliyetlerin kontrolünün sağlanması amacıyla, "İslâm Dini Birliği, İslâmî hükümlere ve İslâm Dini Birliği anayasası maddelerine göre çalışır; bütün bu çalışmalar Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti anayasası çerçevesinde olmalıdır." diye belirtilmiştir. Burada doğrudan konumuzla ilgili şunu belirtmek gerekir ki dinî eğitim devlet okullarında yapılmadığı için bu görevi anayasayla belirtilen bölge müftülüklerinin kendi müesseseleri içinde yapmaya çalışmaktadır.¹¹⁴

Yugoslavya sınırları içerisindeki İslâmî müesseseler ve dinî kadro yetiştirme konusunda ise farklı görüşler olmasına rağmen kabul edilen görüşler aşağıdaki gibidir;

1985 tane cami, 715 mescid, 475 Kur'an kursu ve 4 medrese olduğu belirtilir. Bunlara dinî kadroları konusunda ise, 1945-1975 yılları arasında

¹¹² Muhammed Aruçi, **Balkanlar'da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri**, <http://www.dinvehayatdergisi.com/eski/dinyazi8.html> son erişim 17.11.2011.

¹¹³ Aruçi, **a.g.m.,**

¹¹⁴ Aruçi, **a.g.m.,**

Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nden 500'ü diploma¹¹⁵ (İmam-Hatip lisesi seviyesinde) almıştır.

1975'ten sonra hem Bosna-Hersek'te hem de Kosova ve Makedonya'da yeni açılan medreselerin yetiştirdiği öğrenci sayısı bu rakamın iki ya da üç katını aşmıştır. Bunların bir kısmı akademik çalışmalarına devam etmek için Arap ülkelerindeki İlahiyat fakültelerinde eğitimlerine devam etmiştir. Kosova ve Makedonya'daki dinî kadro bu şekilde yetiştirilmiştir. Bashkësia İslame e Kosovës/Kosova İslam Birliği'nde çalışanların hepsi maaşı, sigortası ve de dinî müesseselerin diğer bütün giderleri bölge müftülükleri tarafından karşılanmaktadır.¹¹⁶

1952 yılında ise Bashkësia İslame e Kosovës/Kosova İslam Birliği, Këshilli i Bashkësisë Islame i Prishtinës/Priştine İslam Birliği kurulmuştur.¹¹⁷ Günümüze kadar bu kurulun başkanları aşağıdaki gibi olmuştur;

Müderri Rexhep Remziu,

Tefik Shala,

Hafız Muharrem Ramadani (iki dönem),

Müderri Rashid Osmani,

Müderri Adem Tërnavë (iki dönem),

Müderri Sylejman Mustafa (iki dönem),

Ahmet Rama 1990 - 1994,

Ekrem Simnica 1994 - 2004,

Şimdiki Priştine İslam Birliği Kurulu yönetimi aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır;

Bahri ef.Sejdiu – Başkan

Kurul Üyeleri

Shefqet Krasniqi, Rexhep Qerkezi, Husamedin Abazi, Burhan Hashani, Kasim Gërguri, Hakif Hoti, Jakup Çunaku, Muharrem Tërnavë, Osman Abazi, Aziz Pireva, Sallah Feta, Adnan Simnica.

¹¹⁵ Aruçi, a.g.m.,.

¹¹⁶ Aruçi, a.g.m.,.

¹¹⁷ **Historiku i KBI'së**, <http://www.kbislame-pr.org/page17.html> son erişim 13.2.2012.

Yönetim Kadrosu
Bahri Sejdiu.....Başkan
Burhan Hashani.....Baş İmam
Mr.Adnan Bërbatovci..... Sekreter
Mr.Idriz Xhigolli..... Maliye
Bahri Rexha.....Özel Kalem
Besart Shala..... Redaktör
Idriz Kutllovci..... Memur

İslam Birliği halkın desteğiyle tüm imkânları kullanarak vatandaşlara hizmet edecek profesyonel eğitimcileri yetiştirmeye çalışmıştır.¹¹⁸ Kosova İslam Birliğine bağlı ve tarihten günümüze yaygın din eğitimi veren dini kurumlar ise aşağıdaki gibidir.

3.1.2. Kosova’da Din Eğitimi Veren Camiler

Yaz tatillerinde Kosova'nın bütün köy, mahalle ve illerindeki camilere mahalle çocukları her gün Kur'an öğrenmeye gitmektedir. Bu resmi programlı ve sistematik bir şekilde yapılmamaktadır. Eğitimde öğrencilerin bilgileri doğrultusunda elif-ba ile başlanır ve zamanla Kur'an'a geçmenin yanısıra dini bilgiler de öğretilir. Çocuklara verilen bu din eğitimi caminin hocasının programına bağlı olarak işlenir. Çocuklar neredeyse her gün belli saatlerde camiye gidip hocayla görüşerek, onun programı doğrultusunda din dersleri alırlar. Osmanlı'dan kalan bu tarihi camiler (ki yeni yapılan camiler de eğitim açısından aynı işlevselliğe sahip olmakla beraber) aşağıda bahsedilecektir.

3.1.2.1. Priştine Camileri

Kosova'nın en eski camileri başkent Priştine'dedir. Priştine'deki Osmanlı camilerinin sayısı hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zordur, ancak Şemsettin Sami (Sami Frasheri/Fraşeri) **Kamusu'l-A'lam**'da, Priştine'de 13 cami ve 5 mescidin bulunduğunu bildirmiştir. 1887 Kosova Vilayeti Salnamesinde ve Skender Rizaj'ın

¹¹⁸ Mendu Bamja, **Pozita Kushtetuese-Juridike dhe Faktike e Bashkesive Fetare ne İsh-Jugosllavi me Veshtrim te Posaçem te Bashkesise İslame**, Prizren, 2009, s. 299-300.

bir araştırmasında XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Priştine’de 3 büyük ve 10 küçük camiden başka 5–6 mescidin de var olduğunu bildirmiş, Hasan Kaloshi ve Hasan Jürgens Kurnrumpf de Priştine’de 17 büyük ve küçük caminin var olduğunu belirtmektedir.¹¹⁹

Ekrem Hakkı Ayverdi’nin “*Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya*” adlı eserinde Kosova başkenti olan Priştine’de 18 cami ve 1 mescidin” varlığından bahsetmiştir.¹²⁰

Modern zamanda kendisi de Kosova’lı olan Raif VİRMİÇA’nın yaptığı çalışmada Priştine’de 13 cami ve 5 mescidin var olduğu belirtilmektedir.¹²¹

Raif VİRMİÇA “*Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi*”nde ve Ahmet S. İĞCİLER “*Prizren’de Yok Olan Osmanlı İzleri*” adlı çalışmalarında Priştine’de 21 caminin olduğu ancak günümüzde sadece 13’ünün ayakta kalabildiğini belirtmektedirler.

Priştine camilerini iki gruba ayırarak şu şekilde tanımlamak mümkündür; “Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olan camiler” ve “Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler-mescitler.”

Osmanlı Döneminde Priştine’de inşa edilen ve bugün mevcut olan camiler

No	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
1	Fatih Sultan Mehmet Han Câmi	Câmi Kabir, Büyük Câmi, Fatih Câmi	885/1460-61
2	Sultan Murad Câmi	Çarşı Câmi, Taş Câmi, Câmi Sagir, Beyazit Câmi	792/1389
3	Yaşar Paşa Câmi	Paşa Câmi	1250/1834

¹¹⁹ Raif Virmiça, **a.g.e.**, s. 206.

¹²⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya**, Bilmen Yay., C. III, İstanbul, 1981, s. 154–160.

¹²¹ Raif Virmiça, **a.g.e.**, s. 206.

4	Ramazan Çavuş (lap) Câmî	Ramadaniye-Lap Câmî	977/1569 yılından önce
5	Piri Nazir Câmî	Pirnaz Câmî	XV. Yüzyıl
6	Hasan Emin Ağa Câmî	Suudi Efendi Câmî	977/1569 yılından önce
7	Hasan Bey Câmî	Dört Lüle Câmî	977/1569 yılından önce
8	Emir Alauddin Câmî	Alauddin Câmî	977/1569 yılından önce
9	Yusuf Çelebi Câmî	Pozderka Câmî	977/1569 yılından önce
10	Hatuniye Câmî	Hafız Yamin Câmî	977/1569 yılından önce
11	Kadriye Câmî	Muhacir Mahalle Câmî	1303/1885 yılından önce
12	Yarar Çeribaşı Câmî	Buzağı Câmî	XIV. Yüzyıl
13	Mehmet Bey Câmî	Kandilli Câmî (eskisi)	977/1569 yılından önce

Osmanlı Döneminde Priştine’de inşa edilen ve bugün mevcut olmayan

camiler-mescitler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
14	Yunus Efendi Câmî	Loça Câmî	977/1569 yılından önce
15	Çarşı Mescidi	Eski Priştine Yahudi Çarşısında	?
16	Tophane Mescidi	Tophane Mahalle Mescidi	?
17	Adsız Mescidi	"Sokolhane" Mescidi	?
18	Câmî Cedit	-	1314/1896 yılından önce
19	Yaralı Sinan Bey Mescidi	-	977/1569 yılından önce
20	Haci Hüseyin Câmî	-	?
21	Halil Ağa Câmî	-	?

Fatih Sultan Mehmed Han Cami

Priştine zengin bir tarih ve kültüre sahiptir. Osmanlı mirası olan camiler, hiç unutulmayacak kültürün izleri ve de evrensel/dünya mirası olarak sanatsal mimari değerleri yüksek olan kanıtlardır.

Bugün Priştine’de mevcut olan Fatih Sultan Mehmed Han Cami, yalnız Kosova’da değil, tüm Eski Yugoslavya’nın en değerli, en eski ve en tanınmış Osmanlı’nın İslam Mimari Eserleri’nden biri sayılmaktadır. Cami ayrıca Rumeli’nin

en güzel ve en eski camiler listesinde yer alan Fatih Mehmed Han Cami, Priştine kentinin hemen fethinden sonra, hicri 865, miladi 1460-1461 inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed Han Cami'sinde, inşa edildiği günden bugüne kadar hem 5 vakit namaz kılınmış¹²² hem de din eğitimi açısından çok önemli bir yuva olma özelliğini kaybetmemiştir. Cami cemaatin çoğunu tarihte olduğu gibi günümüzde de Arnavutlar oluşturmaktadır. Vaaz, hutbe ve din eğitimleri Arnavutça olarak yapılmaktadır.

Sultan Murad Cami (Çarşı Cami)

Bölgenin Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından, zamanın sanat anlayışını vurgulayan ihtişamlı görünüşüyle Osmanlı-İslam eserleri (camiler, bedestenler, kervan saraylar, köprüler) inşa edilmiştir.

Priştine'nin yeni mimari ortamında canlılığını koruyan Sultan Murad Cami, yalnız Kosova'da değil bütün Eski Yugoslavya'da Osmanlı Mimarisi'nin en güzel şaheserlerinden biri sayılmaktadır. Kosova'da ilk camiler fetihler onuruna yapılmış ve İslam dini ibadetinin ve eğitiminin bir sembolü olarak inşa edilmiştir. Çarşı Cami'sinin temeli Yıldırım Beyazıt tarafından hicri 792/1389 yılında atılmış, II. Sultan Murad tarafından inşası başlatılmış ve daha sonra Fatih Sultan Mehmet Han tarafından da bitirilmiştir.

Çarşı Cami halk tarafından “*Cami Sagir*”, “*Muradiye*”, “*Çarşı*” ve “*Taş Cami*” olarak isimlendirilmektedir. Bu ise, cami'nin minaresinin temelden doruğuna kadar taştan yapılması nedeniyledir.

Taş Cami'nin avlusunda, Kosova Savaşı'nda şehit düşen dört Osmanlı askerinin yattığını yazan bir kitabe vardır. Caminin inşa edildiği günden bugüne kadar hem 5 vakit namaz kılınmış¹²³ hemde din eğitimi açısından çok önemli bir yuva olma özelliğini ilk günden beri korumuştur. Cami cemaatin çoğunu Arnavutlar oluşturmaktadır. Vaaz, hutbe ve din eğitimi, Arnavutça olarak yapılmaktadır.

¹²² Virmiça, a.g.e., s. 210-214.

¹²³ Virmiça, a.g.e., s. 215.

Hasan Bey Cami

Priştina’da Hasan Bey Cami, ilk olarak Vıçıtırın Sancağı’nın hicri 977/ miladi 1569/70 yıllarındaki Tarih Defterlerinde Priştine mahallelerinden söz edilirken, Priştine’de o dönemde ‘Hasan Bey Mescidi Mahallesi’nin de var olduğu bilinmektedir. Belge, bu mahallede toplam 30 Müslüman evin yaşadığını, bu aileler arasında kâtipler, günlük işçilerin, müezzinlerin, arabacıların, tabakların, çilingirlerin, manavcılarının bulunduğunu belirtir.

Hasan Bey caminin kuruluşu ile ilgili kesin bilgiye rastlamak mümkün değildir, çünkü caminin kitabesi hala bulunamamıştır. Ancak arşiv belgelerinde Hasan Bey’in Vıçıtırın’dan geldiğini ve zengin bir kişi olduğu belirtilir ve buna dayanılarak camiyi de inşaa ettirenin kendisi olduğu rivayet edilir.

Hasan Bey Cami, diğerleri gibi hem ibadet yeri olarak hem de din bilgileri eğitimi açısından kayda değerdir¹²⁴ ve vaaz, hutbe ve din eğitimleri Arnavutça olarak yapıldığı bilinmektedir.

Kadriye Cami

Matiçan sokağında yer alan Kadriye Cami’sinin, 1885, 1886 ve 1898 yıllarına ait Kosova Vilayeti Salnameleri’nde mekteplerinden söz edilirken ‘Kadriye Cami’ civarında aynı adı taşıyan ‘bir mektep’ten de söz edilmektedir. Cami’nin hangi tarihte inşa edildiği ve Kadriye ismiyle anılması konusunda kitabesi olmadığından dolayı bu konuda herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır.

Yukarıda bahsedilen Kosova Vilayeti Salnameleri belgelerinin devamında bu mektepte o yıllarda öğretmenlik görevinde Muhtar Efendi adında bir muallimin çalıştığı, 70 öğrencinin de öğrenim gördüğü bildirilir¹²⁵ ki bu konumuz açısından çok önemlidir. Cami’deki vaaz, hutbe ve din eğitimleri Arnavutça yapılmaktadır.

¹²⁴ Virmiça, a.g.e., s. 230.

¹²⁵ Virmiça, a.g.e., s. 240.

Hacı Hüseyin Cami

Bu cami hakkında tek bilgiyi, Ayverdi Osmanlı kaynaklarına dayanarak vermektedir. Bu bilgiye göre, caminin Priştine’de inşa edildiği, ancak nerede ve ne zaman inşa edildiği hakkında kayıtlı bilgi yoktur.¹²⁶

3.1.2.2. Prizren Camileri

Şehir olarak Prizren tarihte değişik isimlerle anılmıştır. Bunlardan: “Theranda”, “Pürzeyn”, “Perzerrin”, “Pürzen”, “Zeri”, gibi adlar “zenginliklerle dolu” şehir anlamlarına gelmektedir.¹²⁷

Bölgenin İslamlaşmasıyla en çok inşa edilen cami de Prizren’dedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Prizren’de 28 cami inşa edilmiştir. Bazı kaynaklara göre bu sayının 37 olduğu belirtilir. Ayverdi ise, Prizren’de 35 Cami 1 mescidin inşa edildiğini bildirmiştir.¹²⁸ O camilerden 9’u yıkılmış 19’u ise günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bunlara ek olarak savaştan sonra (2000) restore edilen bir de “namazgâh” da vardır. Prizren’de Osmanlı Dönemi Camilerini üç gruba ayırmak mümkündür.

1- Osmanlı Döneminde Prizren’de inşa edilen ve bugün ayakta olan camiler.

2- Osmanlı Döneminde Prizren’de inşa edilmiş, sonra yıkılmış, günümüzde ise restore edilen camiler.

3- Osmanlı Döneminde Prizren’de inşa edilen ve günümüze kadar gelemeyen camiler.

¹²⁶ Virmiça, a.g.e., s. 254.

¹²⁷ Virmiça, a.g.e., s. 17–18.

¹²⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 179–192.

Osmanlı Döneminde Prizren’de inşa edilen ve bugün ayakta olan camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi	Büyüklüğü m²
1	Gazi Mehmet Paşa Câmî	Bayraklı	981/1573-74	1907
2	Sinan Paşa Câmî	Sinan Paşa	1024/1615	3150
3	Emin Paşa Câmî	Emin Paşa	1247/1831-32	1400
4	Suzi Câmî	Sozi	918/1512-13	1149
5	Kukli Mehmet Bey Câmî	Saraçhane	941/1534-35	440
6	İlyas Kuka Câmî	İlyas Kuka	950/1543	1041
7	Müderris Ali Efendi Câmî	Ali Hoca	989/1581	877
8	Maksut Paşa Câmî	Maraş	1051/1641	544
9	Terzi Memi Câmî	Terzi Mahalle	1134/1723	1682
10	Tercümen iskender Bey Câmî	Dragoman	XVIII. Yüzyıl	524
11	Haci Ramadan Câmî	Kör Ağa	XVIII. Yüzyıl	679
12	Ahmet Bey Câmî	Tabakhane	XVIII. Yüzyıl	381
13	Haci Kasım Mahallesi Câmî	Toska	944/1538	421
14	Katip Sinan Câmî	Velişah	1000/1591	526
15	Mevlana Cafer Efendi Câmî	Yeni Mahalle	945/1538	302
16	Seydi Bey Câmî	Seydi Bey	XVII.Yüzyıl ortaları	548
17	Mahmut Paşa Câmî	Hoca Mahalle	1249/1833	198
18	Seydi Bey-Kurila Câmî	Kurila	XVIII. Yüzyıl	1148
19	Çuhacı Mahmut Câmî	Markılıç	XVII. Yüzyıldan önce	609

Osmanlı Döneminde Prizren’de inşa edilmiş, sonra yıkılmış, günümüzde ise restore edilen camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi	Büyüklüğü m ²
20	Namazgâh-Kırık Cami	Kırık Cami	860/1455	2748

Osmanlı Döneminde Prizren’de inşa edilen ve günümüze kadar gelemeyen camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi	Büyüklüğü m ²
21	Kasım Paşa Câmî	Yeri Bilinmez	966/1538-39	?
22	Mustafa Paşa Câmî	Pazar Câmî	970/1562-63	?
23	İbrahim Beyazide Câmî	Beyazid Câmî	1101/1689	?
24	Yakup Bey Evre-nszade Câmî	Arasta	933/1526	392
25	Mahmut Paşa Câmî	Kale Câmî	860/1455	?
26	Fatih Sultan Mehmet Han Câmî	Cuma-Atik	860/1455	?
27	Mahmut Paşa Câmî	Bülbüldere Câmî	XIX. Yüzyıl	?
28	Mir-Kaber Bey Câmî	Troşan Câmî	XVIII. Yüzyıl	?

Ahmet Bey Cami

Yapılan araştırmalara göre, Ahmet Bey Camisi 1874 yılında Ahmet Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Cami Prizren’in tabakhane semtinde bulunmakta ve caminin 150 kişilik bir cemaat kapasitesi vardır.¹²⁹

¹²⁹ Virmiça, a.g.e., s. 91.

Arasta Cami

Arasta Cami, Yakup Bey tarafından 1526 yılında yaptırılmıştır. Kendisiyle aynı ismi taşıyan Çarşı'da bulunduğu için bu ismi almıştır. 1853 yılında meydana gelen büyük bir yangında cami de hasar görmüş, sonrasında ise çarşı esnafı tarafından tamir edilerek yıkılincaya kadar ibadete ve eğitime açık kalmıştır.¹³⁰ Arasta Cami 1963 yılında Sırp komünistler tarafından yıkılmıştır. Günümüze kadar ancak minaresi gelebilmiştir.¹³¹

Emin Paşa Cami

Emin Paşa Cami, isminden de anlaşılacağı gibi 1831-32 yılında Emin Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.¹³² Caminin yapımından sonra, avlusunda medrese ve bir şadırvan eklendiği belirtilmektedir.¹³³ Günümüze kadar cami 250'ye yakın bir cemaatla beş vakit namaz hizmet etmekle beraber dini sohbetlerin çokça verildiği bir cami konumundadır. Bu cami'de vaazlar, sohbetler ve eğitimler Arnavutça'nın yanısıra Türkçe de verilmektedir.

Hacı Kasım Cami

Hacı Kasım Cami, Anadolu'dan gelen Baytar Hacı Kasım tarafından 1538 yılında yaptırılmıştır.¹³⁴ Bu cami halk tarafından Toska Camisi olarak adlandırılmaktadır.¹³⁵ Camiye son yıllarda eklemeler de yapılmıştır. Büyüklüğü açısından da vaaz ve kurslar için işlevsel bir cami durumundadır.

¹³⁰ Esat Haskuka, **Ura, Çarshia, Xhamia dhe Lagjia Arasta**, Serpo-Pegas Yay., Prizren/Kosova, 1999, s. 22-23.

¹³¹ Osman Baymak, **Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri**, (Hamit Altıparmak'ın Tüm Bilimsel Çalışmaları), Balkan Aydınları ve Yazarları Yay., Prizren, 2001, s. 207-209.

¹³² Raif VIRMİÇA, **Emin Paşa Vakfiyesi**, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay., Prizren, 2006, s. 47.

¹³³ Raif Virmiça, **Prizren'de Rotlalar Hâkimiyeti ve Vakfiyesi**, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay. Prizren, 2008, s. 141-145.

¹³⁴ Baymak, **a.g.e.**, s. 219.

¹³⁵ Salajdin Krasniqi, **Prizreni Udhetim Neper Kohe**, Prizren Yay. Prizren, 2002, s. 29.

Hacı Ramadan (Kör Ağa) Cami

Hacı Ramadan Cami aynı adı taşıyan mahallede bulunmakta ve “Çoraga Cami” olarak da isimlendirilmektedir. Hacı Ramadan tarafından yaptırıldığı rivayet edilmekte, ancak hangi yılda inşa edildiği ile ilgili kayıtlı herhangi bir belge henüz bulunmamıştır.¹³⁶ Cami’deki vaaz, hutbe ve din eğitimleri Arnavutça yapılmaktadır.

İlyas Kuka Cami

Anadolulu (Vanlı) İlyas Kuka 1455 yılında Prizren fethine katıldığı ile ilgili rivayetler vardır, caminin ise 1513-1539 yılları arasında inşa ettirildiği belirtilir. 2002 yılında onarım yapılarak genişletilmiş ve günümüzde Kur’an Kursu olarak da eğitim verilmektedir.¹³⁷ Burada vaazlar ve Kur’an Kursları Arnavutça verilmektedir.

Kâtip Sinan Cami

Caminin mescit olarak 1491 yılında açıldığı tarihi belgelerde geçmektedir. Halk tarafından “Levişah” olarak da adlandırılan cami, Bajdarhane semtinde bulunmaktadır. Mescit, cami olarak ise Prizrenli Rüstem Paşa tarafından 1861 yılında açılmıştır. Cami birkaç defa restorasyon geçirmiş olmasına rağmen, titizlikle yapılan çalışmalar sonucunda İslam Mimari özelliklerini koruyabildiği¹³⁸ gibi işlevsellik bakımından da faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kukli Mehmet Bey Cami (Saraçhane)

Kukli Mehmet Bey tarafından 1538 yılında yaptırılan cami, Saraçlar çarşısında bulunan Gazi Mehmet Paşa Hamamının yanında bulunan Kukli Mehmet Bey Cami, “Saraçhane” cami adıyla da anılmaktadır.¹³⁹ Cami bugün az da olsa konum itibarıyla işlevselliğini koruyabilmiştir.

¹³⁶ Baymak, a.g.e., s. 224.

¹³⁷ Baymak, a.g.e., s. 228-231.

¹³⁸ Baymak, a.g.e., s. 233-235.

¹³⁹ Baymak, a.g.e., s. 237.

Kurila (Seydi Bey) Cami

Seydi Bey tarafından 1750 yılında mescid olarak temelleri atıldığı rivayet edilir. Mescidin camiye dönüştürüldüğü tarih ise 1875 yılıdır.¹⁴⁰ Seydi Bey caminin yanına savaş sonrasında (2000 yılında) Prizren'in en büyük camisi niteliğini taşıyan yeni bir cami inşa edilmiştir. Yeni Caminin cemaat kapasitesi 500 kişiliktir, eski bina ise sadece Kur'an Kursu Eğitimi için kullanılmaktadır.

Mahmut Paşa (Hoça Male Camisi)

Mahmut Paşa tarafından 1795 yılında inşa edilmiştir. Cami tarihinde birçok onarım görmüş ve 2003 yılında yıkılarak yerine yeni bir caminin inşa edilmesi kararı alınmıştır¹⁴¹ ve inşaatı devam etmektedir.

Maksut Paşa (Maraş Cami)

1641 Maksut Paşa (Maraş Cami) tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁴² Maksut Paşa Prizren'de vali iken kendi tarafından yaptırıldığı rivayet edilir.¹⁴³ Burada vaazlar Arnavutça, Türkçe ve de Boşnakça verilmekte, ayrıca gençlerin ve toplumun İslam dini bilgileri eğitimi açısından işlevselliğini devam ettirmektedir. Türk Sanatçısı Barış Manço, bu camiye çok yardım yaptığından dolayı vefat etmesinden bu yana her sene Barış Manço adına Mevlid okutulmaktadır.

Mehmet Paşa (Bayraklı) Cami

Caminin yapımının 15 yıl sürdüğü ve 1545 yılında Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı ile ilgili belgelerin olduğu belirtilmektedir. Cami Mehmed Paşa ismi ile tarihte geçiyorsa da halk arasında mübarek günlerde caminin minaresine bayrak çekildiğinden "Bayraklı Cami" ismiyle bilinmektedir. Cami bir külliye mahiyetindedir. Caminin yanında Medrese Binası, Müderris Konağı, Kütüphane, Dokuz Luleli Abdest Çeşmesi bulunmaktadır. Cami külliye olarak işlev gördüğünden

¹⁴⁰ Baymak, **a.g.e.**, s. 241.

¹⁴¹ Baymak, **a.g.e.**, s. 245.

¹⁴² Krasniqi, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁴³ Baymak, **a.g.e.**, s. 248.

dolayı Prizren'in en büyük ve en güzel merkez cami konumundadır.¹⁴⁴ Cami'ye tarihte olduğu gibi, günümüzde de Kosova'nın siyasi/akademik/dini/iş dünyası liderleri Bayram Namazlarını kılmak için gelmektedir.

Müdderris Ali Efendi Cami

Müdderris Ali Efendi tarafından 1581 yılında yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Camiyi ayrıcalıklı kılan özeliği ise ahşap olmasıdır. Tarihte yangından dolayı birkaç defa hasar gördüğü belirtilen cami, mimari özellikleri ve işlevselliği açısından hiçbir şey kaybetmemiştir.¹⁴⁵

Seydi Bey Cami

Cami, Seydi Bey tarafından 1642-1644 yılları arasında yaptırılmıştır.¹⁴⁶ Cami merkezde bulunmasına rağmen, komünizm döneminde giriş kapısı daraltılmış ve cemaatin camiye ulaşması zorlaştırılmıştır. Bu durum bugün de mevcudiyetini korumaktadır.¹⁴⁷

Sinan Paşa Cami

Uzun-ince minaresi olan Sinan Paşa Cami, Prizren'in merkezindeki Şadırvan'da inşa edilmiştir. Budin, Kars, Erzurum, Bosna ve Şam valiliği görevinde bulunan Sufi Sinan Paşa, 1615 yılında bu caminin inşaatını tamamlattırılmıştır. Cami işlevsellik bakımından en önde gelen camilerden olması hasebiyle I. Dünya Savaşı'ndan sonra askeri depo olarak kullanılmış, komünizm döneminde ise müze olarak işletilmiştir. Komünizm rejiminin yıkılmasıyla beraber 1992 yılında tekrar cami olarak hizmete açılmıştır.¹⁴⁸ Son yıllarda TİKA tarafından onarılmıştır.

¹⁴⁴ Baymak, **a.g.e.**, s. 253-261.

¹⁴⁵ Baymak, **a.g.e.**, s. 262-264.

¹⁴⁶ Krasniqi, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁴⁷ Baymak, **a.g.e.**, s. 267-270.

¹⁴⁸ Baymak, **a.g.e.**, s. 272-280.

Suzi (Sozi) Cami

Cami, Suzi Çelebi tarafından 1513 yılında yaptırılmıştır. Osmanlı arşivinde 1857 yılında da Mescid olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁴⁹

Tercüman İskender Bey (Dragoman) Cami

Caminin 1795 yılından önce yapıldığı rivayet edilmektedir. Tercüman İskender Bey (Dragoman) o dönemde dış ülkelerle diplomasi ve ticari anlaşmalarda İtalyanca tercümanlık yaptığı ve böylece Dragoman (-İtalyanca Tercüman anlamındadır-) olarak bilinirdi ve cami inşa ettirildikten sonra halk camiye Dragoman, caminin bulunduğu mahalleyi de Dragoman olarak adlandırmıştır. 15 sene önce restorasyonu yapılan camide¹⁵⁰ vaazlar ve dini eğitimler Arnavutça ve Türkçe verilmektedir.

Terzi Memiş (Terzi Mahalle) Cami

Caminin Terzi mahallesinde, Terzi Memiş tarafından 1721 yılında inşa ettirildiği rivayet edilmektedir.¹⁵¹

Cafer Efendi (Yeni Mahalle) Cami

Camiye bitişik alanda kurulan Cafer Baba Türbesi'nden dolayı bu camiye Cafer Efendi Cami denilmektedir. Caminin kesin olarak ne zaman inşa edildiği ile ilgili kesin bilgi yoksa da, bazı kaynaklarda 1538 yılından önce olduğu rivayet edilmektedir.¹⁵²

Namazgâh (Kırık Cami)

Kırık Cami, 21 Haziran 1455 yılında Prizren fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Cami 1912 yılında Osmanlı egemenliğinin sona ermesiyle Sırp işgalcileri tarafından yıkılmıştır. Camiden günümüze tek bir dikili taş

¹⁴⁹ Baymak, **a.g.e.**, s. 281-284.

¹⁵⁰ Baymak, **a.g.e.**, s. 286-288.

¹⁵¹ Krasniqi, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁵² Baymak, **a.g.e.**, s. 297-299.

kaldığından dolayı halk da Kırık Cami olarak adlandırmıştır.¹⁵³ Cami savaştan sonra 2001 yılında eski mimari özellikleriyle Türkiye Devleti tarafından yaptırılmıştır. İşlevsellik açısından önemli bir konumdadır.

Beyzade Mehmed Bey Cami

Caminin Beyzade Mehmet Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilir. 1915 yılında Sırp askerleri tarafından bombalarla havaya uçurulmuştur. 1968 yılında ise o mekânda bir lise ve Sanat Okulu binası inşa edilerek¹⁵⁴ izleri tamamen silinmiştir.

Budak Hoca Cami

Camiye bilindiği gibi 1869 yılında minare eklenmiştir. Daha önceleri ise mescit olarak kullanılmıştır. Budak Hoca Cami 1956 yılında Sırp işgalci komünistler tarafından yıktırılmış ve yerine hapishane inşa edilmiştir.¹⁵⁵

Kaledeki Mahmut Paşa Cami

Prizren kalesi içinde 1455 yılında Osmanlı ordusu tarafından inşa edilmiş olduğu, 1828 yılında ise Mahmut Paşa tarafından minaresi inşa edildiğine dair rivayetler vardır.¹⁵⁶ Bakımsızlıktan dolayı kendiliğinden yıkıldığı belirtilir.

Çuhacı Mahmut (Markılıç) Cami

Çuhacı Mahmut (Markılıç) caminin temelini Çuhacı Mahmut Efendi'nin attığı ifade edilir, ancak inşaatın 40 yıla yakın sürdüğü ve 1808 yılında yapılan tamirine ait bir kitabe de yazıldığı¹⁵⁷ belirtilmektedir.

¹⁵³ Baymak, **a.g.e.**, s. 301-303.

¹⁵⁴ Ayverdi, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁵⁵ Ayverdi, **a.g.e.**, s. 179

¹⁵⁶ Ayverdi, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁵⁷ Raif Virmiça, **Osmanlı Mimarî Eserleri I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1999, s. 93.

Bülbül Dere'deki Mahmut Paşa Cami

Bülbül Dere'de Mahmut Paşa tarafından 1831 yılında kurulmuştur. Cami 1912 yılına kadar hizmette bulunmuştur. Ondan sonra cemaatsiz kaldığı bahanesiyle Sırp ordusu banyo olarak bir süre kullanmıştır.¹⁵⁸

Mustafa Paşa Cami

Mustafa Paşa tarafından 1562-1563 yıllarında inşa edilmiş, komünistler tarafından minaresi 1950 yılında yıktırılarak daha sonra ise 1952 yılında cami binası belediye tarafından tamamen yok edilmiştir. 1987 yılına kadar Pazar yeri işlevi gören caminin yanında, 1987 yılında Kosova Bankasının Merkez Binası inşa edilmiştir.¹⁵⁹ Ekim 1999 tarihinden itibaren BM Kosova'da UNMIK'in Prizren'de merkez binası olarak kullanılmaktadır.

3.1.2.3. Gilan Camileri

Gjilan/Gilan şehrinde Osmanlı döneminde 4 Caminin inşa edildiği rivayet edilir. 1896 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi'ne göre, Gilan'da "3 caminin olduğu belirtilmektedir. Şemsettin Sami ve Ekrem Hakkı Ayverdi ise, Gilan'da 2 caminin olduğunu bildirmektedirler.¹⁶⁰ Virmiça'nın 1997 yılındaki araştırmasında, Osmanlı Döneminde 4 cami inşa edildiği ve sonradan 1 mescit olduğunu ortaya koymuştur.¹⁶¹

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
1	Şehzade Hanım Camî-Çarşı Câmi	Büyük Câmi	1251/1835
2	Atik Camî	Eski Câmi	XVII. Yüzyıl
3	Dere Mahallesi Camî	Usta Recep Câmi	XIX. Yüzyıl

¹⁵⁸ Virmiça, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁵⁹ Virmiça, **a.g.e.**, s. 108.

¹⁶⁰ Virmiça, **a.g.e.**, s. 310–311; Ayverdi, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁶¹ Virmiça, **a.g.e.**, s. 311.

4	Câmi Cedit-Balets Câmi	Balet Câmi	1308/1890
5	Çınar Çeşme Mescidi	Yeni inşa edilen Câmi	1986

3.1.2.4. Mitroviça Camileri

Mitroviça'da Osmanlı Döneminde kaç cami inşa edildiği konusunda pek çok görüş vardır. Şemsettin Sami (Fraşiri), Mitroviça'da 3 cami 1 mescidin var olduğunu belirtirken¹⁶² Ekrem Hakkı Ayverdi, 7 caminin inşa edildiğini bunlardan 4'ünün halen ayakta olduğunu 3'ünün ise mevcut olmadığını ifade etmektedir.¹⁶³

Virniça ise, bu camiler hakkında çok az bilgi bulabildiğini bildirmektedir. Mitroviça'da 4 cami olduğunu ve bu camilerin hiçbirinin kitabesinin mevcut olmadığını belirtmektedir.¹⁶⁴

Mitroviça'da bulunan câmileri üç gruba ayırmak mümkündür.

- a- Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olan camiler,
- b- Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler,
- c- Osmanlı Döneminden sonra Mitroviça'da inşa edilen camiler.

Osmanlı Döneminde Mitroviça'da inşa edilen ve bugün mevcut olan camiler

No.	Cami Adı	Halkta bilinen Adı	İnşa Tarihi
1	Hamidiye Camî	Bayır Câmi	XIX. Yüzyıl
2	Hacı Kırca Camî	İber Câmi Boşnak Câmi	XIX. Yüzyıl
3	Hüseyin Çavuş Câmi	Apardı Bey Câmi Hacı Delil Câmi Hacı Veysel Câmi	XVI. Yüzyıl

¹⁶² Virniça, a.g.e., s. 289–290.

¹⁶³ Ayverdi, a.g.e., s. 111.

¹⁶⁴ Virniça, a.g.e., s. 291.

Osmanlı Döneminde Mitroviça’da inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
4	Gazi İsa Bey Camî	Saray Mahallesi	XVI. Yüzyıl
5	Çelep Virdi Câmî	Haci Nusuha Mescidi	XVI. Yüzyıl
6	Ali Paşa Camî		yeri ve inşa tarihi bilinmiyor
7	Kahraman oğulları Camî		yeri ve inşa tarihi bilinmiyor
8	Hoşgadem Mescidi		XVI. Yüzyıl

Osmanlı Döneminden sonra Mitroviça’da inşa edilen camiler

No.	Cami Adı	Halkta Bilinen Adı	İnşa Tarihi
9	İsa Bey Camî		1986
10	Jabar Camî		1993

3.1.2.5. Peja/İpek Camileri

Vakıflar defterinde İpek’te Dukagjin (Dukacin) Sancağında 19 Konak ve bir kazâ olduğu belirtilir. Evliyâ Çelebi’nin bu şehre uğramamış, bu nedenle şehirle ilgili Kâmusü’l-Âlâm’dan mâlûmât bulmak mümkün olmaktadır. Buna göre XX. asrın başında 18.000 nüfusu, 10 câmî, 2 medrese, 10 hanın varlığından¹⁶⁵ bahsedilir. Ekrem Hakkı Ayverdi “Avrupa’da Osmanlı Mimarî Eserleri-Yugoslavya” adlı eserinde 17, Virmiça ise “Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi”nde 18 cami olduğunu bildirmektedirler. Virmiça’ya göre bu camilerin 9’u yıkılmış diğer 9’u ise hala mevcuttur.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Ayverdi, a.g.e., s. 41.

¹⁶⁶ Virmiça, a.g.e., s. 38–39.

Osmanlı Döneminde Peja/İpek'te inşa edilen ve bugün mevcut olan camiler

No.	Cami Adı
1	Abdürrezzak (Saat Kulesi) Câmî
2	Bula Zâde Hasan Bey – Hamam Camî
3	Defterdar Câmî
4	Fatih Sultan Mehmet Han – Bayrakli Câmî
5	Gülfem Hatun Câmî
6	Mere Hüsein Paşa - Kuruşunlu Câmî
7	Musli Ağa - Kırmızı Câmî
8	Taftalı-Karamuço Câmî
9	Mescit Câmî

Osmanlı Döneminde Peja/İpek'te inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler

No.	Cami Adı
10	Hacı Hamza Câmî
11	Hacı Kurt Câmî
12	Hacı Mehmet Câmî
13	İsak Hoca-Ağaç Câmî
14	Kara Hüseyin Paşa Câmî
15	Mola Yusuf Câmî
16	Mola Zeda Câmî
17	Osman Çavuş Câmî
18	Sinan Çeribaşı Câmî

3.1.2.6. Gjakova/Yakova Camileri

Ekrem Hakkı Ayverdi, Yakova'da 13 caminin var olduğunu bildirirken Virmiča, 15 cami inşa edildiğini, bunlardan 13'ünün mevcut olduğunu ve Arslan Paşa Cami ve Süleyman Ağa Câmilerinin yıkıldığını bildirmektedir. Diğer şehirlerde olduğu gibi Yakova'da da camilerin mevcudiyetini iki gruba ayırabiliriz.¹⁶⁷

Osmanlı Döneminde Yakova'da inşa edilen ve bugün mevcut olan câmiler

No.	Cami Adı
1	Geçar Câmi
2	Gül Câmi
3	Hacı Ömer Câmi
4	Hadım Câmi
5	Halil Efendi Câmi
6	Hanka Câmi
7	Kerim Bey-Sofa Câmi
8	Kosar Câmi
9	Mahmut Paşa Câmi
10	Seyfüddin Paşa Câmi
11	Mola Yusuf Câmi
12	Büyük Medrese Câmi
13	Yeni Câmi

Osmanlı Döneminde Gjakova/Yakova'da inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler

14	Arslan Paşa Câmi
15	Süleyman Ağa Câmi

¹⁶⁷ Virmiča, a.g.e., s. 39-40.

3.1.2.7. Diğer Camiler

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kosova'nın her bölgesinde mescit, cami gibi ibadethaneler inşa edilmiştir. Ancak günümüzde ulaşılabilen bilgilere göre camilerin sayısı 29'dur. En önemlileri arasında, Mamusha/Mamuşa köyü'ndeki Mir-Kamber Camidir, Suvareka'da ki Beyaz Cami, İstok kasabası'ndaki Çarşı Camileridir.

Kaynaklarda geçen 29 camiden 16'sı halen mevcuttur, 3'ü yıkılmış ve o eski camilerin yerine 10 adet cami inşa edilmiştir. Osmanlı Döneminde yapılan kasaba ve köylerdeki camileri de 3 gruba ayırabiliriz.

Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olan camiler

No.	Cami Adı	Bulunduğu Yer
1	Ramazan bin Zeir Câmî	Doburçan
2	Hall Çelebi Câmî	Doburçan
3	Büyük Câmî	Ferizovik
4	Boşnak Câmî	Ferizovik
5	Gazi Ali Bey Câmî	Vıçitırın
6	Kahraman Oğulları Câmî	Vıçitırın
7	Murat Bey Câmî	Gadime Köyü
8	Koça Sinan Paşa Câmî	Kaçanik
9	Çarşı Câmî	Yanova
10	Kadır Câmî	Rahovça
11	Kasım Câmî	Rahovça
12	Hacı Sokol Câmî	Rahovça
13	Hasan Ağa Câmî	Rugova Köyü
14	Ömer Bey Câmî	Vlaşna Köyü
15	Kukli Mehmet Bey Câmî	Dragaş-Bresan Köyü
16	Ömer Ağa Câmî	Conay Köyü

Osmanlı Döneminde inşa edilen ve bugün mevcut olmayan camiler

No.	Câmi Adı	Bulunduğu Yer
17	Çarşı Câmi	İstok
18	Çarşı-İkramiye Câmi	Vıçıtırın
19	Mejiç Câmi	Mejiç Köyü

Yıkılan Osmanlı camilerinin yerine inşa edilen camiler

20	Çarşı Câmi	Rahovça
21	Beyaz Câmi	Suva Reka
22	Çarşı Câmi	Ştimle
23	Osman Çavuş Câmi	Nobirda
24	Tahir Paşa Câmi	Berane Köyü
25	Mir-Kaber Bey Câmi	Mamuşa Köyü
26	Çarşı Câmi	Dragaş-Dragaş
27	Mehmet Bey Câmi	Dragaş-Leştane Köyü
28	Behlül Efendi Câmi	Dragaş-Blaç Köyü
29	Hacı İbrahim Câmi	Zadraska-Hoça Köyü ¹⁶⁸

¹⁶⁸ Virmiça, a.g.e., s. 7-50.

BÖLÜM - III

KOSOVA'DA RESMİ DİN EĞİTİMİ VEREN MEDRESELER

Çalışmanın bu bölümünde ise Kosova Medreseleri (İmam Hatip Liseleri) ve Priştine İslami Araştırmalar Fakültesinin (İlahiyat Fakültesi) din eğitimi açısından tarihçeleri, eğitim sürecindeki işlevleri, müfredatı gibi konuları incelenmiştir.

1. Kosova'da Medreselerin Tarihi

Kosova'daki İslam dini eğitim etkinliğinin tarihi, kültürü ve geleneği yukarıda da belirtildiği gibi altı asırdır devam etmektedir. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethetmesiyle başlamış ve 1912 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶⁹

1912-1915 yıllarında Kosova, Sırp-Karadağlıların işgali altına girmiştir. Bu dini hayatta birçok sıkıntılar yaşanmıştır. Bu dönemde din eğitimi, resmi kurumlarda yapılamıyordu, eğitim kurumları ya kapalıydı ya da yıktırılmıştı, ancak bu yola hayatını koymuş imamlar tarafından gizlice yapılabiliyordu.¹⁷⁰ Yapılan bazı istatistikî çalışmalarda sadece Prizren ilinde 1912-1941 yılları arasında işgalci Sırp tarafından 320 cami ile 85 mektep yıkıldığı ve yüzlerce müderris, imam, şeyh ve dervişin hapishanelere atıldığı belirtilmektedir.¹⁷¹

Ayrıca bu dönemde vakıfların elinde olan arsa, bina gibi değerli yerlere de devlet el koymuştur. Bunu yapmakla Kosova'da var olan Arnavut ve İslam kültür ve kimliğini ilelebet yok etme niyetinde olduğu ortadadır. 1912'den 1999 yılına kadar yapamadığını, o yıl savaş bahanesiyle İslami vakıflara ait olan 218 Cami, 4 Medrese, 3 Tekke, 1 Hamam ve 75 Dükkanı ağır silah ve bombalarla 560 ferman/varak ve

¹⁶⁹ Yaşar Recepçiç, **Bugünkü Yugoslavya Topraklarından 1912 Yılına Değın Türk Okullarının Gelişimi ve Niteliği**, Çevren Toplum, Bilim, Yazın ve Sanat Dergisi, Yıl XIV, S. 62, Kasım-Aralık 1987, Priştine, s. 12.

¹⁷⁰ Parim Kosova, **Medresete e Prizrenit**, Studime Univers 2005 Nr. 7, Tiran, 2005, s. 155.

¹⁷¹ Kosova, **a.g.e.**, s. 156.

12.000 elyazmalı eseri de yaktıklarına dair kayıtlı belgelerin mevcudiyeti¹⁷² söz konusudur.

1912 yılından sonra Müslüman Arnavut halkı üzerine eziyetler, terör, ötekileştirmeler, kimliksizleştirme, dinsizleştirme ve yerinden edinme politikaları hiç hız kesmemiştir. Sırp lar Kosova’da neredeyse tüm köy, kasaba, köprü, okul vs her şeyin isimlerini de değiştirmiştir, çalışanları da farklı bahanelerle işlerinden çıkartmışlardır. Kosova, 1989 Sırp işgalinde ise Avrupa’nın ortasında devlet terörüne sahne olmuştur. Kosova Arnavut halkının, bu yıldan sonra okulları ve üniversiteleri kapatıldı, binlerce suçsuz insan hapis hanelere atıldı, öldürüldü veya yerinden edildi. Mart 1990’da Sırp hükümeti 7.000’den fazla Kosovalı Arnavut Öğrenciyi (ilkokul, orta ve lise) öldürmek amacıyla zehirledi.¹⁷³ Din eğitimi de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir.

Sırp komünist sistemi tarafından 1945 yılında, tüm medreseler kapatılmıştır. 1945’ten sonra, Arnavut ulema/imam/şeyhleri, Müslümanları dini açıdan bilinçlenmeleri için hâkim olan ağır koşullara rağmen, dini eğitim verebilecekleri yerler bulma görevini üstlenmişlerdir. İslam Dini Birliği organlarının katkılarıyla, 01.11.1951 yılından itibaren Priştine’de, ilköğretim niteliğinde bir medrese açıldı. 1951-52 eğitim yılında bu medresenin birinci sınıfına 47 kişi kayıt yaptırmıştır.¹⁷⁴

II. Dünya Savaşı sırasında Kosova İslam Birliği, Arnavutluk/Tirana’ya bağlı olduğundan dolayı, savaş sonrasında Sırp yönetiminin isteği doğrultusunda iki tane Baş müftülük yapıldı, biri Prizren diğeri ise Priştine. Buna rağmen Baş müftüler Arnavutluk’un başkentinde olan Arnavutluk Ulemalar Kurulu’na bağlılığını sürdürdüler. Ancak Arnavut milliyetçiliği yapmakla vatana ihanet için dini kullandıkları gerekçesiyle Yugoslavya Komünist Partisi tarafından cezalandırıldılar.¹⁷⁵

¹⁷² Kosova, a.g.e., s. 158.

¹⁷³ QIK (Qendra per Informim e Kosoves), **Debimet e Shqiptareve dhe Kolonizimi i Kosoves**, Instituti i Historise Prishtine, 1997, s. 80-82.

¹⁷⁴ Naim Ternava, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 7.

¹⁷⁵ Haki Kasumi, **Bashkesite Fetare ne Kosove**, Priştine, 1988, s. 11-13.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında Kosova’da din eğitiminin çok zor bir durumda olduğu, dönemin Dinlerden sorumlu devlet bakanının raporunda şöyle geçmektedir: *“tüm Müslüman çocuklar okuma-yazmayı bilmeden önce Kuran’ı Arap dilinde öğrenmeleri gerek. Bundan dolayı ayrı okullar açmamız gerek. Bu okulların ismi de Sıbyan-Mektep imiş eskiden. Haftalık 4-5 saatlik ders yetecektir. Ancak bu konuda kalifiyeli öğretmen olmadığından, biz Bosna’dan getirelim çünkü onlar devlerimize sadık olacak şekilde din eğitimi yapacaklardır”*.¹⁷⁶

7 Eylül 1923 tarihli Belgrad Eğitim Bakanlığı, Yüksek Eğitim Kurulu’nun Kosova Müslüman Arnavutlarla ilgili raporunda ise şu bilgiler yer almaktadır; Kosova’da 50 Müftü ve 600 İmam var. Bunlardan hiç biri Sırpça bilmiyor ve hepsi devletimize düşman olarak bakmak için eğitilmişler. Ayrıca her ilde medreseler var ve onlar Müslüman olmayan halkımıza nefretle bakmaları için kendi çocuklarını eğitmektedirler. Bundan dolayı ulusal kimliğimizi güçlendirecek eğitim sistemi geliştirmek ve dini aşırıcılığı yok etmek için devletimizin ideolojisiyle uyumlu bir şekilde din eğitimi vermemiz gerekmektedir.¹⁷⁷ Osmanlı ile birlikte Arnavut dünyasına hızlı bir şekilde kabul edilen İslam dini eğitimi, mektepler, Rüşdiyeler ve İptidailer de başlamıştır. Mektep eğitimi genelde camilerde yapılıyordu. Ancak 1912-1913 yıllarında 3 ülkeye parçalanın Arnavutluk, din eğitimi de eski sistemden ayrılarak, din eğitimi yapan okullarda verildi. Arnavutluk dünyasında en önde gelen din eğitimi veren yüksek okullar İşkodra Vilayetindeydi. Ancak Osmanlı sonrası Arnavutluk, parçalanarak coğrafyasının yarından fazlası başka ülkelere verilmiştir. Din eğitimi alan insanlarımız, hem insani duyguları yüksek, hem milli kimliği korumadaki hassasiyete sahip hem de vatansever insanlar yetiştirildiği için baskıcı rejimler tarafından kapatılmıştır. Arnavutluk’ta 1967-68 yıllarında anayasal olarak tüm dini kurum ve kuruluşlar yasaklanmıştır. Arnavutların yaşadığı Kosova, Makedonya ve Karadağ’da ise tamamen kapatılamamış ama pasifize etmek için Belgrad’ın çalışmaları devam etmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Kasumi, a.g.e., s. 115-116.

¹⁷⁷ Kasumi, a.g.e., s. 118.

¹⁷⁸ Naim Ternava, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 4-6.

Bundan sonra Yugoslavya Adalet Bakanlığı 17531 sayı ile 05/03/1931 tarihli kanunla değişikliğe gidilir ve az da olsa Din Eğitimi konusuna özerklik tanınır.¹⁷⁹ Böylece bazı yerlerde dini mektepler açılmaya başlanmıştır. 1933-1936 yıllarında Kosova'nın birçok yerinde 33 sıbyan mektebi açılmış,¹⁸⁰ bu sayı yetersiz olduğundan Arnavutlar daha fazla mektep istemişler, fakat verilecek bahanesiyle halk oyalanmış ve arkasından II. Dünya Savaşı başlamış ve durum daha kötüye gitmiştir.

Bu dönemde Medrese olarak da faaliyet gösteren bir çok Medresenin olduğu belirtilmekte ancak sağlıklı, fiziki ve pedagojik olarak hiç bir şartı yerine getirilemediğinden dolayı pek kayıtlara geçememiştir. Ancak dönemin âlimleri, kendi varlığımızı devam ettirmenin, dini eğitim sayesinde başarılabilceğini bildiklerinden dolayı imkânlar doğrultusunda medrese eğitimini sürdürmeye çalışmışlardır.

2. 1948'den Günümüze Kosova'da Medreseler

Sırp hükümeti, 13 Şubat 1949 yılında bir bildiri yayınlar ve şöyle der: Yugoslavyada hiçbir dini eğitim veren ilk-orta ve liseye gerek yoktur.¹⁸¹ Ancak halkın büyük çabaları ve bölgeden sorumlu Din İşleri Yönetim Kururlu Üyesi Mustafa Canhasi'nin teklifiyle (eğitimin Arnavutçanın yanında Sırpça da yapılması şartıyla) kurul 26 Haziran 1949 tarihinde Priştine'de ortaokul seviyesinde Medrese açılmasına izin vermiştir. Ancak mekân yok gerekçesiyle bu eğitimin iki sene sonra 1 Eylül 1951 yılında başlayacağı kararlaştırılmıştır.¹⁸² Medresenin açılması için Hafız Bayram Agani'nin çabaları belgelerde kayıtlıdır.¹⁸³

Bu medrese beş eğitim-öğretim yılı hizmet vermiştir. Eğitim süresi içinde bu medrese'ye 160 öğrenci kaydını yaptırmış ve bunlardan 115'i dördüncü sınıfa kadar ulaşabilmiştir. Öğrenciler, medreseyi bitirdikten sonra, orta öğrenimlerine

¹⁷⁹ Abdulla R. Vokri, **Shkollat dhe Arsimi ne Kosove Ndermjet Dy Lufterrave Boterore (1918-1941)**, Biblioteka Pedagogjike Yay., Priştine, 1990, s. 293.

¹⁸⁰ Kasumi, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁸¹ Kasumi, **a.g.e.**, s. 128.

¹⁸² Kasumi, **a.g.e.**, s. 129.

¹⁸³ Ternava, Kasumi, **a.g.ç.**, s. 7.

Saray-Bosna “Gazi Husrev Beg” Medresesinde yüksek öğretime devam edebilir, ya da normal liselere de devam edebilmektedirler.¹⁸⁴

1962 yılının Eylül ayında, Lise seviyesinde öğretim yılına başlayan “Alauddin Medresesi” ismini de kurucusu olan Alauddin Bey’den almıştır.¹⁸⁵ Beş yıl sürecek olan eğitime ilk dönem 1962 yılında başlamıştır.¹⁸⁶ İlk eğitim-öğretim yılında 24 öğrenci kaydını yapmış ve başarıyla tamamlamışlardır. Ayrıca Medresenin öğrenci kapasitesinin 150 civarında olduğu, ancak 1970/1971 yıllarında 179 kayıtlı öğrencinin okulda eğitim gördüğü kayıtlarda geçmektedir. Bu okuldan mezun olanlar tüm Yugoslavya’da (Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) dini görevlerde bulunuyorlardı.¹⁸⁷

Kosova Otonom Bölgesi için 147 maddeli kanunlar hazırlanır ve bu kanunda Alauddin Medresesi’nin aslında Peja/İpek ilinde olacağı, ancak yerin olmaması nedeniyle medresenin başkent olan Priştine’de kurulmasına karar verilmiştir. Medrese 2 sene sonra faaliyete başlayabilmiştir.¹⁸⁸ Tüzükte özellikle belirtilen şey, derslerin Arnavutça olmasıdır. İlk yıl burada öğrenim görenler ve onu izleyen diğer yıllardaki öğrenciler İslam kaynaklarına, Kur’an’a ve Sünnet’e dayanarak kendi halkına hizmette bulunabilmek amacıyla yurt içi ve yurt dışında yüksek öğrenimlerine devam etmişlerdir. Bunların büyük bir kısmı Arnavut dünyası ve Müslüman toplumlarının yaşadığı Kosova, Makedonya, Karadağ, Yenipazar ve Bosna Hersek’te İslam Birliği’nde çalışmaktadır.¹⁸⁹

Bu Medrese’den mezun olanlar, dünyanın önde gelen İlahiyat Fakültelerine devam etme olanağına sahiptirler. Nitekim, Washington’dan Paris’e, Berlin’den

¹⁸⁴ Ternava, **a.g.ç.**, s. 8.

¹⁸⁵ Kasumi, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁸⁶ Nexhat Ibrahim, **Medreseja, digë e identitetit fetar dhe kombëtar gjatë historisë**,
Yayınlanmamış makale, Priştine, 2011.

¹⁸⁷ Kasumi, **a.g.e.**, s. 132-133.

¹⁸⁸ Ternava, **a.g.ç.**, s. 8.

¹⁸⁹ Ternava, **a.g.ç.**, s. 9.

Ankara'ya, Kuala-Lampur'dan Mekke'ye kadar dünyanın birçok şehrinde değişik fakültelerde öğrenim gören ve mezun olan öğrenciler vardır.¹⁹⁰

28.04.1983 tarihinde Priştine'deki, İslam Birliği Şura'sı Medresenin, ders plan programında bazı değişiklikler yapmıştır. Bunun yanı sıra Medrese eğitiminin, beş yıldan dört yıla indirilmesi için karar alınmış ve buna neden olarak da, tüm ortaokulların dört sene olması gösterilmiştir.¹⁹¹

Günümüzde bu Medrese'de 25 değişik ders okutulmaktadır. Bunlar; Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Ahlak, Usul-ı Fıkıh, İslam Tarihi, İmamat, İslam Felsefesi, Arnavutça, Arapça, Türkçe, İngilizce, Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Pedagoji, Psikoloji, İnatmatik, Beden Eğitimi, Matematik, Kimya ve Fizik gibi derslerdir.

Kosova İslam Birliği Yönetimi'nin çalışmalarıyla 1993 yılında Prizren ilinde Alauddin Medresesinin bir şubesi açıldı. Bir sonraki yıl ise, yani 1994 yılında Gjilan/Gilan'da ikinci bir şubesi de açılmıştır. Yine üç sene sonra (17 Mayıs 1997) Kosova İslam Birliği Yönetimi'nin çalışmalarıyla Alauddin Medresesinin şubesi olarak hem Priştine hem de Prizren'de kızların eğitim görecekleri şubeleri açılmaya karar verilmiştir. Bugün öğrencilerin sayısı 700'ü geçmektedir.¹⁹²

2006 yılında Prizren'de kız ve erkek medresesinin yeni binası inşa edilmiştir. Bu medreselerde dinî ilimlerden; Kur'an, tefsir, hadis, akaid (kelam), fıkıh, ahlak, usul-i fıkıh, İslâm tarihi, imamet, din felsefesi, sosyal bilimlerden; felsefe, sosyoloji, psikoloji, mantık, pedagoji, beden eğitimi, nazari ilimlerden; fizik, kimya, matematik, bilgisayar gibi 25 ders okutulmaktadır.¹⁹³

Gjakova/Yakova şehrinde 2005 yılında hafızlık okulu açılmıştır. Kosova'nın İslam Birliğine bağlı olarak 1992 yılında bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Hafızlık okulunda, Medreselerde ve İlahiyat Fakültesinde ders okutan hocalar Arap

¹⁹⁰ Ternava, a.g.ç., s. 9.

¹⁹¹ Terneva, a.g.ç., s. 9.

¹⁹² Ternava, a.g.ç., s. 9.

¹⁹³ Naim Ternava, İsa Bajçinca, **Medreseja e Mesme Alaud-din**, Shtypi Koha Yay., Prishtinë, 2002, s. 3-5.

ülkelerinden başta olmak üzere, Bosna-Hersek ve Türkiye gibi İslâm ülkelerinde ilahiyat fakültesi eğitimi almış ve ülkeye hizmet etmek için dönen entelektüellerdir. Bunların dışında Kosova’da bulunan diğer dinî teşkilatlarda da Kur’an ve din eğitimi verilmektedir.¹⁹⁴

Alauddin Medresesi, İslam Birliği’nde profesyonel hizmet için eğitim vermektedir. Açıldığı günden bu yana 2500’den fazla mezun vermiştir.

Medresenin öğrenci seçme konusundaki uygulamaları ise din eğitimi açısından kayda değerdir. Okula kayıt yapmak isteyen öğrencilerin, başarı durumları da göz önüne alınmakla birlikte, değişik bölgelerden olmalarına da özen gösterilmektedir. Bu şekilde her bölgeden (Kosova’dan, Makedonya’dan, Sancak’tan, Karadağ’dan ve Bosna Hersek’ten) bu okulda eğitim görmüş öğrenciler, şu anda birçok profesyonel dini kadrolarda hizmet vermektedir. 60 yıllık çalışma süresince Medresedeki öğrenciler, dersleri yanı sıra çeşitli etkinlik ve dallarda katıldıkları her yerde başarı kaydetmişlerdir.¹⁹⁵ Öğrencilerin kurdukları Edebiyat Kolu, “Nur’ul Kur’an” (Kur’an Işığı) adlı bir dergi çıkartmaktadır.¹⁹⁶

Alauddin Medresesi, kurulduğu yıldan beri Kosova’nın çalkantılı ve sıkıntılı dönemini yaşamıştır. 1998 yılının Mart ayında ve 1999 yılının Haziran ayında Kosova’da, Sırlara karşı savaşın başlamasıyla, Alauddin Medresesinin 87 öğrencisi UÇK-ya katılmış,¹⁹⁷ katılanlardan da 14’ü şehit olmuştur.¹⁹⁸

Medrese başarılı çalışmalarıyla, Arnavutların bir direniş sembolü olmuştur. Genel etkinlikleri ve mümkün olan her şekilde, Kosova’nın daha çabuk zafere ulaşması için maksimum katkılarını esirgememiştir.¹⁹⁹ Medresenin bu güne kadar

¹⁹⁴ Ternava, Bajçinca, **a.g.ç.**, s. 3-5.

¹⁹⁵ **Historiku i shkollës**, <http://medreseja.com/Kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles/> son erişim 22.5.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

¹⁹⁶ **Revista Drita e Kur’anit**, <http://medreseja.com/Kategoria/revista/> son erişim 12.5.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

¹⁹⁷ Nusret Pllana, “Medreseja e Mesme “Alauddin” dhe Personeli i Saj per UÇK’ne, e Sidomos Prof. Naim Ternava Ka Bere Shume”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 19.

¹⁹⁸ **Historiku i shkollës**, <http://medreseja.com/Kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles/> son erişim 22.5.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

¹⁹⁹ Ternava, Bajçinca, **a.g.ç.**, s. 27-29.

yaptığı başarılı çalışmalardan yola çıkan, Kosova İslam Birliği, Priştina’da “İlahiyat Fakültesi”ni 7 Aralık 1992’de açmıştır.²⁰⁰

Medrese İslam din eğitimi özelliğini taşıyan, lise dengi bir okuldur. Diplomaları dünyanın her yerinde liseye denk olarak kabul edilmektedir. Dünyada, uzun süre, İslam dininin Arnavutça öğretildiği tek Medrese olduğundan, Kosova, Makedonya, Sancak, Yenipazar, Karadağ ve Arnavutluk’taki kadroların yetişmesinde önemli bir yer tutmuştur.²⁰¹

Kosova Alauddin Medresesi, tüm zorluklara rağmen günümüze gelebilmiştir. 50. Yıldönümü vesilesiyle büyük kutlamalar yapılmış ve o günün anısına 2003 yılında bir kitapçık yayınlanmıştır. Kitapçığın ismi “**50. Yılında Priştine Alauddin Medresesi/50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**”dir. Bu büyük organizasyonda Kosova’nın Başmüftüsü Recep Boya, Medresemiz hepimizden destek beklemektedir. Kosova’ya, Arnavut dünyasına ve diasporaya²⁰² tarihte olduğu gibi bugün de gereken kadroları yetiştirerek milli ve dini kimliğimizi daha güçlü kılacağını²⁰³ belirtmiştir.

Etkinliğe katılan Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknolojiler Bakanı Recep Osmani ise Medresemiz her şey barbarca bir şekilde yok olup yıkıldığı düşündüğümüz anda o dimdik ayakta kalmayı başarmıştır, çünkü o bizim için bir pencereydi ve sesimizi yükseltmiştir. Çünkü Medresemizle Avrupa’ya ve dünyaya seslendik, biz Arnavutlar ilmi, sanatı, entegrasyonu ve özgürlüğü istiyoruz.²⁰⁴

²⁰⁰ Elez Osmani, “*Filloi Mesimi Ne Fakultetin E Studimeve Islame Ne Prishtine*”, **Dituria Islame**, E Permuajshme Fetare Kulturore E Shkencore, BİK Yay., Viti VII, Nr. 44, Dhjetor, Prishtine, 1992, s. 4.

²⁰¹ Ternava, Bajçinca, **a.g.ç.**, s. 29.

²⁰² Riza Sadiku, **Lidhja Kosovare 1949-1999**, Priştine 2006; Doktora tezi olan bu eser, özellikle ABD, İsviçre, İsveç ve Almanya’da göç eden Arnavutları milli kimliklerini korumak için dini kimliğin çok önemli olduğunu belirtir. Kosova savaşında, ABD ve diğer ülkelerdeki Arnavut camilerin cematı topladıkları nakit yardımlar milyonlarla ifade edilmektedir. Cami görevlilerinin kurdukları komisyon üyeleriyle birlikte Kosova’ya getirilmiş ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır.

²⁰³ Rexhep Boja, “Medreseja ka Nevoje per Perkrahen e te Gjithe Juve”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003, s.12.

²⁰⁴ Rexhep Osmani, “Medreseja ka Nevoje per Perkrahen e te Gjithe Juve”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 14.

Priştine Albanoloji Hocası Recep Qosja ise, Kosova'nın en zor günlerinde bile Medresemiz, evlatlarımıza insanca yaşamayı, insani değerlere saygı göstermeyi, etnikler arası toleransı, dinler arası hoşgörülüğü, özgürlüğü, hukuku ve kalkınmayı öğrettiğini ve aşıladığının altını çizmiştir.²⁰⁵

Hayrullah Gorani, Medrese için Allah'ın ve Arnavut milletinin evi olduğu ortadadır. İslam'ın ilk emri olan "İkra/Oku" ile başlamış ve insana, millete ve vatana sadık bireyler toplumunu kazandırmıştır. Dini ilimlerle laik ilimlerin bir arada öğretildiği yuvadır medresemiz.²⁰⁶

Makedonya Reisl Ulema Yardımcısı Bahri Aliu ise, Medresemiz artık hak ettiği statüsüne kavuşmuş olması mutluluğunu tüm Arnavut halkı olarak yaşamaktayız.²⁰⁷

Gazeteci-Yazar Nusret Pllana, Medresemize karşı saygıyla eğiliyorum. Çünkü hem dinimiz açısından hem de milli açıdan kutsal bir mekândır. Bu okuldan vatanımız için genç yaşta şehitlerimiz olmuştur, ruhları şad mekânları cennet olsun, ailelerine ve hocalarına da böyle evlat yetiştiren okullarımıza sahip çıktıkları için de minnetle anar, hepinize başarılar dilerim.²⁰⁸

Bu etkinlikte Süleyman Çerkezi ise devletimizin en yüksek kurumları Medresemizi içerden tanımaları gerektiği, sadece bir bina olarak değil²⁰⁹ belirtirken, Selatin Novosella ise bu Medresenin tarihi yazılmadan Priştine'nin tarihi de yazılamaz²¹⁰ diye altını çizerken Feti Mehdiu konuşmasında, tarihimizde çokça şahit

²⁰⁵ Rexhep Qosja, "Ketu Kultivohen Vlerat qe Jane Masa e Qyteterimit: Toleranca Racore, Etnike e Fetare", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 16.

²⁰⁶ Hajrullah Gorani, "Medreseja Ishte, Eshte dhe do te Jete Shtepia e Zotit dhe e Kombit", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003, s.17.

²⁰⁷ Bahri Aliu, "Medreseja ka Fituar Statusin qe Meriton", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 18.

²⁰⁸ Nusret Pllana, "Medreseja e Mesme 'Alauddin' dhe Personeli i saj per UÇK'ne, e Sidomos Prof. Naim Ternava ka Bere Shume", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 19.

²⁰⁹ Sylejman Çerkezi, "Institucionet me te Larta ta Njohin Medresene nga brenda e jo Vetem si Objekt", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 20.

²¹⁰ Selatin Novosella, "Historia e Prishtines Nuk Mund te Shkruhet pa u Shkruar Historia e Shkelqyer e Kesaj Medreseje", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003, s.21.

olduk, ecdatlarımız mükemmel okullar yapmıştır ama bugün yok olmuşlar, Medresemizin geleceği daha parlak ve başarılarla dolu olacağını Arnavut halkı olarak inancımız tamdır.²¹¹

Yukarıda da belirtildiği gibi Prishtin/Priştine, Prizren ve Gjilan/Gilan’da ki erkek ve kız medreseleri aynı metod ve programa sahip olduklarından dolayı aşağıdaki bölümde 4 yıl boyunca okutulan müfredata genişçe yer verilecektir. Kuruluşundan günümüze müdürlük yapan hocaların isimleri verildikten sonra eğitim kadrosunun eğitimlerini nerede tamamladıklarına dair geniş bilgilere yer verilecektir.

2.1. Kosova’daki Alauddin Medresesinin Müfredatı

2.1.1. I. Sınıf Müfredatı

Kosova’daki İmam Hatip Liselerin birinci sınıftaki dersleri: Kur’an, akaid, fıkıh, İslam tarihi, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, coğrafya, informatik (bilgisayar dersi), beden eğitimi, kimya, fizik, matematik, tarih.²¹²

Bu çalışmada sadece Din derslerinin müfredatı açıklanacaktır.

Kur’an dersinin müfredatı

1. Dersin konusu, Arap harflerinin gelişimi ve diğer önemli kurallar, sesle ilgili med, kasr, sükun, şedde vb.
2. Birinci cüzün okunuşu.
3. Ez-Zilzal suresinden En-Nas suresine kadar kısa surelerin okunuşu ve uygulaması ve onların ezbere söylenişi.
4. Okunup ezberlenecek aşırırlar:
 - Ayetler 124’ten 131’e kadar (El-Bakara suresi),
 - Ayetler 152’den 157’ye kadar (El-Bakara suresi),
 - Ayetler 183’ten 186’ya kadar (El-Bakara suresi).²¹³

²¹¹ Feti Mehdiu, “Uroj qe Fati i Medresese ‘Alauddin’, te mos Pesoje Fatin e Simotrave te Saj te Perparshme”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003, s. 17.

²¹² İsa Bajçinca, **Plani Dhe Programet (Globale) Mesimore te Medresese se Mesme “Alauddin” te Prishtines**, Medreseja e Mesme “Alauddin” e Prishtines Yay., Prishtine, 2007, s. 7.

Akaid dersinin müfredatı

1. Akaid ilmi.
2. İlmul kalam nedir?
3. Akaid.
4. İman ve İslam.
 - a) Allah'a iman.
 - b) Meleklerle iman.
 - c) Kutsal kitaplara iman: Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an.
 - d) Peygamberlere iman.
 - e) Ahirete iman.
 - f) Kaza ve kader.²¹⁴

Fıkıh dersinin müfredatı

Fıkıh maddesi, (mevzusu).

Fıkhın kaynağı.

Temizlik, suyun çeşitleri.

İstinca – İstibrah.

Abdest: şartları, sünnetleri, adaları ve mekruhları.

Abdesti bozan şeyler.

Gusül: farzları, sünnetleri, adaları ve guslün mekruhları.

Guslün çeşitleri.

Teyemüm: şartları ve teyemüm'ün alınış şekli, nasıl bozulur.

El-Mes-hu alel Hufeyl.

Hayz, nifaz, istihaza ve sahibul uzr.

Namaz: namazların rekat sayısı ve çeşitleri; ezan ve ikamet; farzlar ve Erkanu Salat. Namazın vacipleri, sünnetleri ve namazın adaları.

²¹³ İsa Bajçinca, **Plani Dhe Programet (Globale) Mesimore te Medrese se Mesme "Alauddin" te Prishtines**, Medreseja e Mesme "Alauddin" e Prishtines Yay., Prishtine, 2007, s. 8.

²¹⁴ Naim Ternava, "*Bazat e besimit*" **Akaidi 1**, Medreseja e mesme "Alaud-din" e Prishtines Yay., Prishtine, 1998, s. 11-119.

Namaz kılmanın usulü, cemaat ve imamla namaz; namaz ne zaman bozulur; namazın mekruhları.

Vitir namazı, nafil namaz, birkaç nafil namaz (duha, evvabin namazı ve istihare namazı).

Teravih namazı, Kâbede namaz, tramvayda namaz, gemide, yolcunun-misafirin namazı, hastanın, kaza namazları, sehiv secdesi, tilavet secdesi.

Cuma namazı, bayram ve hutbe.

Cenaze namazı: ölüye nasıl davranılır, ölüm anında olan kişiye nasıl davranılır, ölümden sonra nasıl davranılır, ölünün hazırlanması, cenazenin yıkanması, kefen, namaz, dua.

Oruç: orucun tarihi ve tarifi, zamanı ve niyeti, yevmu şekk. Orucun çeşitleri, orucun bozulması, kaza yada keffaret. Orucu bozmayan şeyler, orucun kime farz kime farz olmadığı haller. Nezir nedir? Sonuç olarak oruç.²¹⁵

İslam tarihi dersinin müfredatı

Genel olarak Peygamberler.

Muhammed (a.s.) ve Onun çocukluk dönemi.

Muhammed (a.s.) 40 yaşına kadar hayatı.

Vahiy.

İslam'ın yayılması.²¹⁶

2.1.2. II. Sınıf Müfredatı

Kosova'daki İmam Hatip Liselerin ikinci sınıftaki dersleri: Kur'an, akaid, fıkıh, ahlak 1, İslam tarihi, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, tarih, biyoloji, müdaffa-güvenlik, bilgisayar dersi, beden eğitimi ve matematik.²¹⁷

²¹⁵ İsa Bajçinca, **Plani Dhe Programet (Globale) Mesimore te Medrese se Mesme "Alauddin" te Prishtines**, Medreseja e Mesme "Alauddin" e Prishtines Yay., Prishtine, 2007, s. 12-13

²¹⁶ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 16

²¹⁷ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 27.

Kur'an dersinin müfredatı

İkinci cüzün başlangıcından dördüncü cüzün sonuna kadar okuma.

Tecvit: izhar, idgam, ihfa, iklab, r-harfinin kuraları, medd ve onun çeşitleri, el ve onun önemi ve hemze.

Ezber: Yasin 1 ve 2. sayfa, sureler El-Beled'ten El-Beyine'ye kadar ve aşereler: El-Bekare suresinin şu ayetleri: 197-203, 284-286, Al-i İmran suresinin şu ayetleri: 14-20, 102-109, 133-143, 144-148, 189-194.²¹⁸

Akaid dersinin müfredatı:

- 1) Din.
- 2) Hakikat dinin kaynağı.
- 3) Allah (c.c.)'ın var oluşu.
- 4) Günahlar ve tövbe.
- 5) Dinlere genel bakış.
- 6) Monoteist dinler.
- 7) Ruh, akıl ve şehvet.
- 8) Zühd.²¹⁹

Fıkıh dersinin müfredatı

Genel olarak zekat.

Genel olarak kefaretlere.²²⁰

Ahlak dersinin müfredatı

Genel olarak ahlakın temelleri.²²¹

İslam tarihi dersinin müfredatı

Genel olarak savaşlar.

Mekke'nin kurtuluşu.

Muhammed (a.s.)'ın veda haccı.

²¹⁸ Bajçınca, **a.g.e.**, s. 28.

²¹⁹ Bajçınca, **a.g.e.**, s. 28-29.

²²⁰ Bajçınca, **a.g.e.**, s. 30.

²²¹ Bajçınca, **a.g.e.**, s. 31.

Muhammed (a.s.)'ın hastalanması ve ölümü.

Ebu Bekir (r.a.).

Ömer (r.a.).

Osman (r.a.).

Ali (r.a.).

Emevilerin hanedanlığı, Muaviye'nin zamanında saldırılar ve hilafetin veraseti.²²²

2.1.3. III. Sınıf Müfredatı

Kosova'daki İmam Hatip Liselerin üçüncü sınıftaki dersleri: Kur'an, tefsir, hadis, akaid, fıkıh, İslam tarihi, ahlak 2, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, müdaffa, pedagoji-mantık, psikoloji, beden eğitimi.²²³

Kur'an dersinin müfredatı

Tecvit el-vakfu ve el-ibtida, duraklama işaretleri, duraklamanın usulü, Tekbir, dua.

Beşinci cüzün başlangıcından on beşinci cüzün sonuna kadar okuma.

Ezber: Yasin 3 ve 4. sayfa, El-Buruc'tan El-Fecr'e kadar, aşurlar: El-İsra suresi ayetler 1-10, El-Enbiya suresi ayetler 101-107, El-Furkan suresi ayetler 61-77, Fussilet suresi ayetler 30-36, El-Ahzab suresi ayetler 38-47, El-Haşır suresi ayetler 18-24.²²⁴

Tefsir dersinin müfredatı

- 1) Kur'an ve İslam öncesi Araplar.
- 2) Kur'an ve Onun adlandırılması.
- 3) Kur'an'ın nüzul şekli.
- 4) Kur'an'ın peyder pey indirilmesi
- 5) Mekki ve Medeni ayetler
- 6) Kur'an'ın toplanması.

²²² Bajçinca, **a.g.e.**, s. 32-33.

²²³ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 45.

²²⁴ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 46.

- 7) Kur'an'ın nazil olmasının sebepleri.
- 8) Kur'an'da Nasih ve Mensuh.
- 9) Kur'an okuyuşların tanımı.
- 10) Kur'an'da El-Muhkem ve El-Muteşabih.
- 11) Tefsir ilmi ve onun gelişimi.
- 12) Kur'an'ın tercümeleri.²²⁵

Hadis dersinin müfredatı

Hadis ilmi ve onun ayrımı.

Hadislerin ilk yazılma sistemi.

Hadislerin ayrımı ve onun türleri.

Senetlere göre hadislerin ayrımı.

Zayıf hadis.

Mevzu hadis.

İlk dönemlerde hadislerin yorumlanması.

İlk sahabeler.

Tabiin dönemi.

Tebei-tabiin dönemi.²²⁶

Akaid dersinin müfredatı

Nübüvvet – Peygamberlik.

Adem (a.s.).

Nuh (a.s.).

İbrahim (a.s.).

Musa (a.s.).

İsa (a.s.).

Allah tarafından gönderilen son Peygamber Muhammed (a.s.).

Hayat nedir?

Kıyamet alametleri.

²²⁵ Qazim Qazimi, **Hyrje ne shkencat e Kur'anit**, Medreseja e mesme "Alauddin" e Prishtines Yay., Prishtine, 2006, s. 11-145.

²²⁶ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 48.

Büyük deprem – Kıyamet.

Cennet ve Cehennem.

Kaza ve Kader.²²⁷

Fıkıh dersinin müfredatı

Evlenme hukuku.

Erkamu nikah.

Mehir.

Kızın hazırlanması.

Genel olarak boşanmalar.

Genel olarak iddet üzerine.²²⁸

İslam tarihi dersinin müfredatı

Genel olarak Abbasiler.²²⁹

Ahlak dersinin müfredatı

Ahlak ilminin kaynağı.

Hadis – Sünnet.

Ahlak ve hayat.

Ahlak açısından Peygamber'lerin misyonu.

Namaz.

Zekat.

Oruç.

Hac.

İslam'da temizlik.

Selamlaşmak.

Gayri Müslümanlara karşı Müslümanların davranışı.

İslam'da kadının durumu.

²²⁷ Naim Ternava, "Pëjgamberia, njeriu dhe pergjegjesia", **Akaidi 3**, koha Yay. Prishtine, 1999, s. 9-149.

²²⁸ Resul Rexhepi, **E Drejta Martesore Islame**, Medreseja e mesme "Alauddin" Prishtine Yay. Prishtine, 1996, s. 13-115.

²²⁹ Bajrush Ahmeti, **Historia Islame 3, Abasitet**, Medreseja "Alauddin" Prishtine Yay., Prishtine, 2002, s. 5-172.

Evlilik – İslam’da aile.

Haramlar – Yasak olan şeyler.²³⁰

2.1.4. IV. Sınıf Müfredatı

Kosova’daki İmam Hatip Liselerin dördüncü sınıftaki dersleri: Kur’an, tefsir, hadis, akaid, fıkıh, usul-i fıkıh, İslam tarihi, imamet, İslam felsefesi, Arnavutça, Arap dili, Türk dili, İngilizce, beden eğitimi.²³¹

Kur’an dersinin müfredatı

Tecvidin tahkimi (kuvvetlenmesi).

On beşinci cüzün başlangıcından Yüce Kur’an’ın sonuna kadar okuma.

Ezber: Yasin 5 ve 6. sayfa ve En-Nebe suresinden El-Luşikak suresine kadar.²³²

Tefsir dersinin müfredatı

El-Fatiha suresi, bu surenin adlandırılması, fazileti ve yorumu.

El-Bakara suresi, bu surenin adlandırılması, fazileti, El-Bakara suresine giriş, şu ayetlerin yorumu 1-6, 177-185.

El-Maide suresi, bu surenin adlandırılması ve fazileti, El-Maide suresine giriş, şu ayetlerin yorumu 1-7.

El-Enfal suresi, bu surenin adlandırılmasının sebepleri, şu ayetlerin yorumu 1-9.

Err-Rrad suresi, bu surenin adlandırılması, bu surenin nazil olmasının sebepleri, 1-8 ayetlerinin yorumu

En-Nahl suresi, bu surenin adlandırılması ve 1-9 ayetlerinin yorumu

Taha suresi, bu surenin adlandırılması ve 1-12 ayetlerinin yorumu.

El-Muminun suresi, surenin adlandırılması ve 1-17 ayetlerinin yorumu.

El-Lokman suresi, bu surenin adlandırılması ve 1-13 ayetlerinin yorumu.²³³

²³⁰ Naim Ternava, Morali İslam “**Ahlaku 2**”, Koha Yay. Prishtine, 2005, s. 7-160.

²³¹ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 61.

²³² Bajçinca, **a.g.e.**, s. 62.

²³³ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 62-63.

Hadis dersinin müfredatı

Bu dersin hocası tarafından 70 hadis seçiliyor, bu hadislerin tercümesi ve yorumu işleniyor, bu 70 hadisten 30'u ezberleniyor.²³⁴

Akaid dersinin müfredatı

İlmul kelamın ilmi.

Şiiler.

Havaricler.

Muhadisler.

Mutezile.

Ehli-Sun-ne vel-cemaa.

Dervişlerin düzeni.

İslam'a karşı yeni mezhepler.²³⁵

Fıkıh dersinin müfredatı

İslam esaslarına göre kesim.

Yenilmesi helal ve haram olan hayvanlar.

Avcılık.

Kazanç.

Aile.

İslam şeriatın kurucuları.

İmam Ebu Hanife.

İmam Şafi.

İmam Malik.

İmam Ahmed B. Hanbel.

Adli hukuk.

El Hudud.

Hadu zina.

Hadu serika.

²³⁴ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 63.

²³⁵ Naim Ternava, "*Fraksionet ne İslam*", **Akaidi 4**, Medreseja e mesme "Alauddin" e Prishtines Yay. Prishtine, 2005, s. 7-145.

Hadu şurb.

Hadul kazf.

Cezaların türleri.²³⁶

Usuli fikh dersin müfredatı

Usuli fikh ilminin tarifi.

Usuli fikh ilminin gelişimi.

Bu ilmin ortaya çıkma nedeni.

Fıkıh ve usuli fikh ilimlerinin arasındaki fark.

Bu ilmin kuruluşu.

Mezheplerin kuruluşundan sonra usuli fikhın ilmi.

Deliller

Orijinal deliller – Kur'an.

Orijinal deliller.

Orijinal olmayan deliler - İcma.

Orijinal olmayan deliller – Kıyas.

İctihad ve ictihadda taklid.

Diğer deliller: mesalih, mursel, istihsan, örf v.b.

El-Hakimu.

El-Mahkumu fih.

El-Mahkumu aleyh.

Yetki ve onun türleri.

El-farz, farzı ayn farzı kifaye.

El-vacibu.

El-mendub: türleri.

El-haramu: liaynihi, ligayrihi.

El-mekruhu tahrimen.

El-mekruhu tenzihen.

El-mubah.

El-azimetu ver ruhsat.²³⁷

²³⁶ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 64-65.

İslam tarihi dersinin müfredatı

İslam devletinin iki parçaya ayrılması: doğuda abasiler ve batıda emeviler.

- I. Abdurrahman.
- I. Hişam ve I. Hakem.
- II. Abdurrahman ve Abdullah.
- III. Abdurrahman ve II. Hakem.
- II. Hişam ve büyük Vezir, ibn Amur.

Osmanlı devletinin biçimlenmesi.

- I. Sultan Murad, Anadolu'da Osmanlı devletinin gelişimi ve Balkanlara ilerlemesi.

Sultan Bayazid ve Timurla mücadelesi.

Fatih Sultan Mehmet, Konstantinopolin fethi (İstanbul'un fethi) ve Kosova'da, Makedonya'da, Sahil'de ve Bosna'da İslam dininin yayılmasının başlangıcı.

Gayri İslam devletlerinde İslam'ın yayılışı: Avrupa'da, Amerika'da, Australya'da, Çin'de, Hindistan'da, Japonya'da v.b.

Fatımi devletinin biçimlenmesi.²³⁸

İmamet dersinin müfredatı

Namaz ve onun önemi.

Oruç.

Zekat.

Hac.

Allah (c.c.)'a karşı sevgi.

Peygamber a.s.'a karşı sevgi.

İslam dinine karşı sevgi.

Millete karşı sevgi.

Kur'an.

Maun suresinin yorumu.

²³⁷ Bajçınca, **a.g.e.**, s. 65-66.

²³⁸ Bajçınca, **a.g.e.**, s. 66-68.

Sadakatul-fitr...v.b.²³⁹

İslam felsefesi dersinin müfredatı

- 1) Felsefeye giriş.
- 2) İslam felsefesi.
- 3) İslam felsefecileri.²⁴⁰

Kosova Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına uygun olarak, Kosova İslam Birliğine bağlı olan Medreselerde din eğitimi politikası ve islam dininin bütünlüğü açısından, medreselerin programında din dersleri itikadi olarak Maturidi, ameli olarak ta Hanefi mezhebini esas almaktadır.

İlk kurulduğu yıllarda dini ağırlıklı bir müfredata sahip olan bu medrese son dönemlerde bu özelliğini biraz olsun yitirmiş, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla matematik ve fen dersleri de müfredatta daha fazla yer işgal etmeye başlamıştır.

2.2. Alauddin Medresesinin Müdürleri

Ahmet Mustafa

Bajram Agani

Muharrem Adili

Shemsi Salihu

Rashit Osmani

Sherif Ahmeti

Resul Rexhepi

Qazim Qazimi

Naim Tërnav

Ekrem Simnica

Bahri Simnica²⁴¹

²³⁹ Bajçinca, **a.g.e.**, s. 68.

²⁴⁰ Naim Ternava, **Pasqyre e Filozofise İslame, Medreseja e mesme “Alauddin” e Prishtines**, Yay., Prishtine, 2005, s. 5-155.

²⁴¹ **Historiku i Shkollës**, <http://medreseja.com/Kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles/> son erişim 22.5.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

2.3. Alauddin Medresesinin Kadrosu

Gani MEHMETİ- Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi.

Xhavit QERİMİ- Lisans, Ezhar Üniversitesi Usul-u-d-Din Fakültesi, Akaid ve Felsefe bölümü Kahire, Yüksek Lisans Priştine Üniversitesi Hukuk Fakültesi, aynı zamanda Glllogoc köyünün imamı.

Behxhet AJVAZİ- “Al – Mustansiriyah University “ Filoloji Fakültesi bölüm Arap Dili, Bağdat.

Rahim ALİU-?

Adnan SİMNİCA- Lisans, Ez’her Üniversitesi, Usulud-Din Fakültesi, Tefsir bölümü Kahire, Yüksek Lisans Kahire Amerikan Üniversitesi Tefsir bölümü.

Muharrem TERNAVA- Ez’her Üniversitesi, Usulud-Din Fakültesi, Akaid ve Felsefe bölümü Kahire.

Jakup ÇUNAKU- Ez’her Üniversitesi, Usulud-Din Fakültesi, Akaid ve Felsefe bölümü Kahire. Yüksek Lisansı Kahire’de Amerikan Üniversitesi Usulu Din bölümü.

Ekrem MAQEDONCİ- Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi Kahire, Yüksek Lisans Liban’da Cinan Üniversitesi Fıkıh bölümü.

Pajazit TERNAVA- Cereş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yordan, Yüksek lisans Vahid Hciu- el-İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili bölümü, Riyad.

Driton ARİFİ- El-İmam Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Riyad. Yüksek Lisans Kahire Amerikan Üniversitesi Usuli Fıkıh bölümü.

Hatixhe JASHANİCA-SADRİU- Cereş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şeriat bölümü Yordan.

Enisa PASHANOVIQ-ABAZİ- Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Arap Dili bölümü, Kahire.

Samir B. AHMETİ- Yereş Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Yordan. Yüksek lisans Sudan’da Um-mu Durman Üniversitesi, İslam Tarihi bölümü.

Fadil HASANİ- El-Mustensiriyye Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Bağdat.

Miriye XHOXHAJ- Priştine Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Emine VEZAJ- Priştine Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Gençer DERVARİ- Lisans, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans aynı üniversite Hadis bölümü, Türkiye.

Daut LEZİ- Ezher Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kahire, aynı zamanda Prizren'de imam.

Reshat MEXHİDİ- İlahiyat Fakültesi, Tefsir bölümü, Kahire, aynı zamanda Prizren'de imam.

Enes MAZLLAMİ- Medine Şeriat Fakültesi.

Flamur SOFİU- İlahiyat Fakültesi, Priştine, Yüksek Lisans Liban'da El-imam Üniversitesi.

Ramadan UKA- Priştine Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tetova Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Pedagoji bölümü.

Mejreme GASHİ-UKA- Priştine Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Taxhudin İBRAHİMİ- Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Kahire.

Nexhat İBRAHİMİ- Sarayevo İlahiyat Fakültesi.

Almedin EJUPI- İslam Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Medine, aynı zamanda Rahusa'da imam.

Mustaf HAJDARİ- Şeriat Fakültesi, Medine, aynı zamanda Dobirqan köyünde imam ve hatip.

Muhamed DERMAKU- Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Kahire, Yüksek Lisans El-Cinan Üniversitesi Fıkıh bölümü Liban.

Fehim ABAZİ- Ezher Üniversitesi Akaid ve Felsefe bölümü, Kahire.

Arben NEZİRİ- Priştine Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Priştine Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü.²⁴²

3. Priştine İslami Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi)

Priştine İslami Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi) Kosova İslam Birliğinin 443/92 No'lu Karar ile Aralık 1992 yılında 'Fakulteti i Studimeve Islame-Prishtinë' ismi ile kurulup faaliyete başlamıştır ve eğitimi Arnavutça

²⁴² Mesimdhenesit, <http://medreseja.com/about/prishtin/> son erişim 22.4.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

yapılmaktadır.²⁴³ Burada belirtilmesi gereken bir diğer bilgi ise 1997 yılında aynı şekilde Makedonya’da da İlahiyat Fakültesi açılıp faaliyete başlamasıdır.²⁴⁴

Priştine İslami Araştırmalar Fakültesinin amacı eğitim ve İslam Dini Bilimleri alanında bölgenin bu konudaki boşluklarını doldurmaktır. Fakültenin öğrenci potansiyle genellikle Balkan ülkelerinde yani Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Makedonya, Sırbistan’da yaşayan Arnavutlardan oluşmaktadır, Fakültenin hocaları ise genellikle başka ülkelerde İlahiyat Fakültesini bitirmiş akademisyenlerin yanısıra Priştine Üniversitesinin akademisyenlerinden oluşmaktadır.²⁴⁵

Priştine İslami Araştırmalar Fakültesi, her ne kadar Türkiye’nin İlahiyat Fakültesi seviyesinde olmasa da bölge için hayati öneme sahiptir. Bu açıdan Fakülte, hem dini, hem kültürü hem de Arnavut kimliğini ve bölgedeki Arnavutların geleceği açısından milli ile dini kimliklerin var olması açısından çok büyük öneme sahiptir.²⁴⁶ Fakültenin eğitim süresi 4 yıl olup ders programı aşağıdaki gibidir.²⁴⁷

3.1. I. Sınıf Ders Programı²⁴⁸

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	14:00 - 14:45	x	12:15 - 13:45	x
02	Kur'an İlimlerine Giriş	x	x	10:30 - 12:00	x
03	Akaid	12:30 - 14:00	x	x	x
04	Hadis İlimine Giriş	x	09:00 - 10:20	x	x
05	Fıkıh (ibadat)	9:00 - 10:30	x	x	x
06	Arapça	10:30 - 12:00	x	x	10:30 - 12:00

²⁴³ Fakültesi i Studimeve Islame në Prishtinë, **Historiku**, http://www.fsi-ks.org/index_files/historiku.html son erişim 21.1.2012.

²⁴⁴ Muhammed ARUÇI, **Balkanlar’da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri**, <http://www.dinvehayatdergisi.com/eski/dinyazi8.html> son erişim 17.11.2011.

²⁴⁵ Fakültesi i Studimeve Islame në Prishtinë, **Historiku**, http://www.fsi-ks.org/index_files/historiku.html son erişim 21.1.2012.

²⁴⁶ Rexhep ELEZAJ, **FSI, vatër e pashuar e dijës dhe kulturës fetare**, <http://www.bislame.net/web/content/view/76/26/> son erişim 10.01.2012.

²⁴⁷ **Orari Mesimor Per Vitin Akademik 2011-2012**, Fakültesi i Studimeve Islame, Prishtine, Ekim 2011.

²⁴⁸ **Orari mësimor për vitin akademik 2010/11**, Fakültesi i Studimeve Islame (İslami Araştırmalar Fakültesi/İlahiyat Fakültesi) resmi web sitesi, http://www.fsi-ks.org/index_files/orari%20mesimor.html son erişim 10.05.2012.

07	İslam Hukuku Tarihi	x	12:30 - 14:00	14:00 - 15:30	x
08	Arnavutça	x	10:30 - 12:00	09:00 - 09:45	x
09	İngilizce	x	x	x	09:00 - 10:30

3.2. II. Sınıf Ders Programı²⁴⁹

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	x	09:30 - 10:15	x	10:30 - 12:00
02	Tefsir	x	12:30 - 14:00	x	x
03	Akaid	10:30 - 12:00	x	x	x
04	Hadis	x	10:30 - 12:00	x	x
05	Fıkıh (Aile Hukuku)	x	x	x	09:00 - 10:30
06	Arapça	09:00 - 10:30	x	09:00 - 10:30	x
07	Sire	x	x	12:00 - 13:30	x
08	Usuli Fıkıh	x	x	x	12:30 - 13:15
09	İngilizce	x	x	10:30 - 12:00	x

3.3. III. Sınıf Ders Programı²⁵⁰

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	x	09:00 - 10:20	x	x
02	Klasik ve Modern Tefsirler	x	x	x	13:30 - 15:00
03	Akaid	x	x	x	10:30 - 12:00
04	Hadis	x	10:40 - 12:00	x	x
05	Fıkıh (Medeni Hukuk)	x	x	12:30 - 14:00	x
06	Arapça	10:30 - 12:00	x	x	09:00 - 10:30Pratik
07	Arnavut Edebiyatı	x	x	10:30 - 12:00	x

²⁴⁹ Orari mäsımor pör vitin akademik 2010/11, Fakulteti i Studimeve Islame (İslami Araştırmalar Fakültesi/İlahiyat Fakültesi) resmi web sitesi, http://www.fsi-ks.org/index_files/orari%20mesimor.html son erişim 10.05.2012.

²⁵⁰ Orari mäsımor pör vitin akademik 2010/11, Fakulteti i Studimeve Islame (İslami Araştırmalar Fakültesi/İlahiyat Fakültesi) resmi web sitesi, http://www.fsi-ks.org/index_files/orari%20mesimor.html son erişim 10.05.2012.

08	İslam Felsefesi	09:00 - 10:30	x	x	x
09	İngilizce	x	x	09:00 - 10:30	x
10	Türkçe (Seçmeli)	x	13:00 - 14:30	x	x
10	Osmanlıca (Seçmeli)	x	x	x	x

3.4. IV. Sınıf Ders Programı²⁵¹

No.	Dersin Adı	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
01	Kur'an	x	10:30 - 12:00	x	x
02	Tefsir	12:30 - 14:00	x	x	x
03	Akaid	x	x	12:30 - 14:00	x
04	Hadis	x	12:30 - 14:00	x	x
05	Fıkıh (Ceza Hukuku)	x	9:00 - 10:30	x	x
06	Arapça	09:00 - 10:30	x	x	10:30 - 12:00 Pratik
07	Dinler Tarihi (Seçmeli)	x	x	10:00 - 10:45	x
08	İslam Felsefesi	10:30 - 12:00	x	x	x
09	Din Psikolojisi (Seçmeli)	x	x	x	09:00 - 10:30
10	Da'vee	x	x	09:00 - 09:45	x
11	İslam Medeniyeti	x	x	x	12:30 - 14:00
12	Araştırma Metotları	x	x	14:00 - 15:30	x

²⁵¹ Orari mäsımor pör vitin akademik 2010/11, Fakulteti i Studimeve Islame (İslami Araştırmalar Fakültesi/İlahiyat Fakültesi) resmi web sitesi, http://www.fsi-ks.org/index_files/orari%20mesimor.html son erişim 10.05.2012.

SONUÇ

Farklı ülkelerdeki din eğitimi uygulamalarının Türkiye ile karşılaştırılması din eğitimi tartışmaları açısından önem arz etmektedir. Ancak söz konusu Kosova olunca din eğitimi sorunu, yaygın olarak tartışılmadığını belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de olduğu gibi Kosova’da da din eğitimi tarihi süreçte olduğu gibi günümüzde de informel de olsa sürekli güncelliğini korumaktadır. Bu konudaki tartışmaların daha uzun süre devam edeceğini ve Kosova’nın olası Avrupa Birliği’ne aday olması, din eğitimi tartışmalarına ayrı bir boyut kazanacaktır. Çünkü bu süreçte din eğitimi uygulamalarında nasıl değişiklikler olacağı ile ilgili hukuki zemin pek elverişli olmamakla birlikte bütün yetkiler Kosova İslam Birliği’nin elindedir. Avrupa ülkeleri okullarında din dersi zorunlu olmasa da dini özgürlüklerinin yaşandığı bir topluluk bütünüdür.

Kosova halkı, son bir asırda çalkantılı bir dönemde yaşamıştır. Bilindiği gibi Kosova ve Arnavutluk baskıcı komünist rejimleri tarafından yönetilmiştir ki bu yıllarda din eğitimi ile dini yaşam çok sancılı geçmiştir. Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte eski sosyalist ülkelerinde meydana gelen yapısal dönüşümler iç ve dış politik arenada önemli değişikliklere yol açmıştır. Bunun doğal sonucunda da din eğitimi ve dini yaşam konularında da bir serbesti sözkonusudur. Osmanlı’nın Balkanları kaybetmesiyle, başlayan ve günümüze kadar durulmayan savaşlar, Arnavutları çok etkilemiştir. Osmanlı döneminde dört vilayetten oluşan (İşkodra, Yanya, Manastır ve Kosova) Arnavutların ana yurtları, 1913 Londra Büyükelçiler Konferansında Avrupa güçleri Arnavut topraklarını parçalayarak ancak toprağın 3/1’i Arnavutlara verilmiş ve Kosova tamamen Arnavutluk’un dışına itilmiştir. Bu durum da Arnavutların Avrupalı güçlere karşı hep kuşkulu bir tavır takınmalarına doğal olarak sebebiyet vermiştir. Arnavut halkına ve topraklarına yapılan adaletsizliklerinden ötürü hep Avrupa suçlanmıştır.

Daha iyi bir gelecek için Balkan ülkelerinin halkları tarihi düşmanlıklarını, yakın zamandaki yapılan katliam ve soykırımları unutmayı dahi göze almışlardır ki bu konuda dini kimliğin önemi bir daha ortaya çıkmaktadır. Balkanlarda artık

dökülen kanlar geri gelmeyeceği için, geçmişi her şey ile tarihi gelişim içinde değerlendirmeye başlamışlardır. Avrupa coğrafyasının ortasında olan Balkan ülkeleri ve halkları artık barış, istikrar, demokrasi, serbest dolaşım hakkı ve öldürülme korkusu olmadan birlikte yaşamak istemektedir. Bu da ancak AB'nin isteği ve desteğiyle mümkün görünmektedir. Son savaşlarda seyirci kalan AB, sırf müslümandır diye Bosna'da ve Kosova'da yapılan katliamları, terörü ve soykırımları engellemeye yanaşmamıştır. Avrupa kimliğiyle Müslüman olarak yaşamak, bölgenin tüm halklarının hakkıdır.

Kosova'da din eğitiminin dini ve tarihi süreci ile kültürel, milli kimlik ve Avrupa Birliği sürecindeki ülkeye sağladığı katkılarının değerlendirmeye çalıştığımızda, karşımıza net bir tablo çıkmamaktadır. Kosova'nın milli, dini ve kültürel kimliklerin korunmasındaki etkilerine baktığımızda, din eğitiminin çok önemli olduğu görülmüştür. Kosova'daki din eğitimi Türkiye'deki din eğitimiyle kıyaslarken bir çok sorun yaşandığını belirtmek gerekmektedir. Çünkü Kosova halkı bir başka halkın yani Sırpların egemenliğine yaşamaktaydı, oysa Türkiye bağımsız egemen bir ülke konumundadır. Bu dönemde Kosova'da din eğitimi informel bir şekilde yapılmış ve milli kimliğin korunması konusunda büyük katkıları olmuştur.

Kosova ve de tüm Balkan ülkelerinde Osmanlı'nın bu bölgeden ayrılmasından sonra başlayarak Soğuk Savaş boyunca devam etmiş olan Müslüman karşıtı çeşitli propaganda vb. faaliyetlerinin ardından dini kimliğin korunmasındaki zorlukların aşılabılmesinin en önemli etkeni, "Din Eğitimi" olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, din eğitime karşı devamlı olarak hamleler yapılmıştır. Hatta Resmi kurumlarda yapılamamışsa da geleneksel ve informel şekilde din eğitime özelde devam edilmiştir. Özel demekle kastedilen ise, camiler, tekkeler, hamamlar, zaviyeler... gibi dini kurumlarda yapılan din eğitimidir.

Yukarıda belirtildiği gibi 1910 yılında Kosova valisinin İstanbul'a göndermiş olduğu kapsamlı bir eğitim raporu belgesi, Osmanlı Devleti'nin yıllarca "halkını zorla Müslümanlaştırdı" iddialarına bir ışık tuttuğunu, Osmanlı Devleti'ni "zorla Müslümanlaştırma yapıyor" şeklinde suçlayan devletlerin kendileri aslında Hıristiyanlaştırma propagandaları yapmıştır. Bu durumun günümüzde de dahi bu

şekilde lanse edilmeye çalışıldığı altı çizilmesi gereken bir husustur. Osmanlı Devleti ise, bu Hıristiyanlaştırma politikalarına karşın askerî veya baskıcı metotlar kullanmak veya onları sınır dışı etmek gibi yollara başvurmuyor, valinin de talebi doğrultusunda bu politikalara eğitimle karşılık verildiği bilinmektedir.

Hıristiyanlık propagandacıları olan Avusturya ve Roma kiliseleri mensupları için böyle bir adımı atmıyordu. Hâlbuki Kosova valisinin uyarısı üzerine, Hıristiyanlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Arnavut halkın bu sürecini önlemek için devletin bu bölgelere İslâmı anlatacak din adamı göndermesi Hıristiyanlık propagandasının yeniden kontrol edilmesinin uyarısı yapılmıştır. Ancak zamanla toprak bütünlüğünü koruyamayan Osmanlı Devleti, tüm Balkanları kaybetmişti. Balkanlarda ki Arnavutlara ait olan toprakların 3/2 Yunanistan ve Sırbistana kaldı. Bu iki komşu ülke Müslüman Arnavutlara karşı acımasızca katliam ve soykırım yaptılar.

Osmanlı zamanında Balkanlara diğer vilayetlerden farklı muamele edilmemiştir. İmparatorluk genelinde var olan sosyo-ekonomik ve eğitimsel yani hukuk ve eğitim fakülteleri gibi yükseköğretim, ilkokul gibi ilköğretim okullarının açılmasına çalışılmıştır. Yani şartlar Kosova ve de diğer üç Arnavut vilayeti için de geçerliydi. Asıl sorun 1912'de başlıyor ve 1999 yılına kadar sürecekti. Osmanlı eğitim düzeyinin Müslümanların eğitim düzeylerinin yükseltilmesinin yanında, Kosova halkına yönelik Hıristiyanlık propagandalarına engel olma çabası vardı.

Osmanlı sonrası dönem ise, savaşlar ve istikrarsızlıklar hiç durmamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Müslüman halk ellerinden geleni yaparak, dine sarıldılar ve onu yaşatmaya büyük çaba sarfettiler.

1960'lı yıllarda az da olsa din özgürlüğü yasal olarak tanınmış ve Müslümanlarımız eksik gördükleri eğitime önem vermişlerdir. Yıllar sonra Kosova'da Medresenin açılıyor olması, tüm bölge Müslümanlarını heyecanlandırmıştır. Başarılı çalışmalarıyla tüm bölgeye ve Arnavut göçmenlerine gereken nitelikli din adamı yetiştirilmiştir.

1990'lı yılların başında ise, Balkanların kasabı lakabına sahip Miloşeviç, tüm Müslümanları ilelebet balkanlardan yok etmek için girişimde bulundu ve Bosna'da 300 bine yakın Kosova'da ise 30 bin insanı suçsuz, silahsız (AB askerleri korumasında olmalarına rağmen) sadece Müslüman oldukları için vahşice katlettiler. Ama buna rağmen Müslüman halk asla dininden, dilinden, vatanından vaz geçmediler. Balkanlarda yaşayan halklar için mutlak bir şekilde dini kimlik çok büyük öneme sahiptir. Kosovalı Arnavutların sahip olduğu Dini kimlik ve bununla beraber etnik kimliğin de olması, Sırp'lar tarafından Arnavutlara yapılan baskıların artmasına neden olduğu devamlı olarak literatürlerde güncelliğini korumuştur.

Sonuç olarak, bağımsızlığını yeni kazanan Kosova, din eğitimi alanında da olumlu anlamda adımların atıldığı bir ülkedir. Her ne kadar bugünlerde istenilen seviyede değilse de, yakın bir gelecekte istenilen seviyeye ulaşacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Hakkı **Osmanlı İmparatorluğu saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara, 2011.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca)**, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul 2000, s. XIV.
- AHMETİ, Bajrush, **Historia İslame 3, Abasitet**, Medreseja “Alauddin” Prishtine Yay., Prishtine, 2002.
- AKGÜNDÜZ, Hasan, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese sistemi Amaç-Yapı-İşlev**, Ulusal Yay., İstanbul, 1997.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2004**, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- ALIU, Bahri, “Medreseja ka Fituar Statusin qe Meriton”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003.
- ARUÇI, Muhammed, “*Kosova*” **D.İ.A**, T.D.V. Yay. C. XXVI, Ankara, 2002.
- ARUÇI, Muhammed, **Balkanlar’da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri**, <http://www.dinvehayatdergisi.com/eski/dinyazi8.html> son erişim 17.11.2011.
- ASLLANI, Gani N., **Kundër ‘Edukatës Fetare’ në shkollat e Kosovës**. <http://www.telegrafi.com/lajme/kunder-edukates-fetare-ne-shkollat-e-kosoves-26-4179.html> son erişim 08.04.2012.
- ATAY, Hüseyin, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcazetnameler Islahat Hareketleri**, Dergâh Yay., İstanbul, 1983.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, C. III** Bilmen Yay., İstanbul, 1981.

BAJÇİNCA, İsa, **Plani Dhe Programet (Globale) Mesimore te Medresese se Mesme "Alauddin" te Prishtines**, Medreseja e Mesme "Alauddin" e Prishtines Yay., Prishtine, 2007.

BALETA, Abdi, **Kosova: Nga Dejtoni në Rambuje**, Koha Yay., Tirane, 1999.

BALTACI, Cahit, **15.ve 16. Asırlar Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976.

BAŞ, Numan, **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri**, S.D.Ü, Sos.Bil. Enst., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009.

BAYMAK, Osman, **Kosova-Prizren'de Osmanlı Eserleri**, (Hamit Altıparmak'ın Tüm Bilimsel Çalışmaları), Balkan Aydınları ve Yazarları Yay., Prizren, 2001.

BİLGİN, Beyza, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**, Emel Matbaacılık, Ankara, 1980.

BOJA, Rexhep "Medreseja ka Nevoje per Perkrahen e te Gjithe Juve", **50-Vjet Te Medresese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine 2003.

BRAHAJ, Sokol, "*Kosova: Dünü Bugünü Yarını*", **Balkan Günlüğü**, Yıl 1, S. 2, 2008, İzmir.

BRAHAJ, Sokol, **Aravutların Tarihsel Kökenleri/Historical Origins of Albanians**, Balkan Strateji Dergisi, Yıl: 1, S. 6, Haziran 2010.

BRAJSHORË, Muhamet, **Kosovo Looks to Keep Radical Elements at bay**,
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/28/feature-04 son erişim 30.05.2012.

ÇELEBİ, Ahmed, **İslâm'da Eğitim- Öğretim Tarihi**, Çeviren Ali YARDIM, Damla Yay., İstanbul, 1998.

ÇERKEZİ, Sylejman, "Institutionet me te Larta ta Njohin Medresene nga brenda e jo Vetem si Objekt", **50-Vjet Te Medresese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine, 2003.

ÇETİN, Osman, "*Sultan I. Murad-ı Hüdeviendigâr*", **Sultan Murad Hüdeviendigâr ve Balkanlarda Osmanlı Türk Medeniyeti İzleri**, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa, 2006.

DAĞ, Mehmet, ÖYMEN, Hıfzırrahman R., **İslâm Eğitim Tarihi (H. I-4/M. 7- 8. Yüzyıllarda)**, Ankara, 1974.

DANAJ, Koço, **Doğal Arnavutluk Platformu**, Çev. Sokol BRAHAJ, İzmir, 2011.

DEMİR, Necati, **Başbakanlık Osmanlı Arşivlerine Göre 1877-1912 Yılları Arasında Kosova'da Eğitim Ve Öğretim**, ZfWT (Zeitschrift für die Welt der Türke/Journal of World of Turks), Vol. 2, No. 3 (2010).

ELEZAJ Rexhep, FSI, vatër e pashuar e dijes dhe kulturës fetare,
<http://www.bislame.net/web/content/view/76/26/> son erişim 10.01.2012.

Etni i Statistikave te Kosoves, **Popullsia**, (Kosova İstatistik Kurumu, Nüfus)
<http://esk.rks-gov.net/mbikosoven/popullsia> son erişim 28.3.2012)

Fakulteti i Studimeve Islame në Prishtinë, **Historiku**, http://www.fsi-ks.org/index_files/historiku.html son erişim 21.1.2012,

GORANI, Hajrullah, “Medreseja Ishte, Eshte dhe do te Jete Shtepia e Zotit dhe e Kombit”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine 2003.

GÖZÜTOK, Şakir, **İlk Dönem İslam Eğitimi Tarihi [Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretimi]**, Ankara, 2002.

GWINN, Robert P., “Kosova”, **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Hürriyet Yay., C. 19. İstanbul, 1986.

HASKUKA, Esat **Ura, Çarshia, Xhamia dhe Lagjia Arasta**, Serpo-Pegas Yay., Prizren/Kosova, 1999.

Historiku i Shkollës, <http://medreseja.com/Kategoria/prezantim-i-shkolles/historiku-i-shkolles/> son erişim 22.5.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

İBRAHİMGİL, Mehmet, “Kosova’daki Türk Eserleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, **Medeniyet**, Araştırma Bilim Dergisi; AGON GRAFİ Yay., Sayı 2, Yıl 1, Prizren, 2002.

İBRAHİMGİL, Mehmet, *Eski Yugoslavya I*, **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar İçinde**, İSAM Yay. İstanbul, 1998.

İnsan Hakları Gündemi Derneği, **Kriz Bölgelerinde İnsan Hakları Sorunları: Bosna/Hersek-Kosova-Makedonya-2007 Raporu**, Ankara 2008.

İZGİ, Cevat, **Osmanlı Medreselerinde İlim**, C. I, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

JUBANI, Beq v.d., **Historia e Popullit Shqiptar**, Libri Shkollor Yay., Prishtinë, 2002.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., 2006.

KARATAY, Osman, **Kosova Kanlı Ova**, İz Yay., İstanbul, 1998.

KASUMİ, Haki, **Bashkesite Fetare ne Kosove**, Prishtine, 1988.

KAZANCIGİL, Ratip, GÖKÇE, Nilüfer, **Dağdevirenzade Mustafa Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları**, Edirne, 2005.

KAZICI, Ziya, **Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi**, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1995.

KAZICI, Ziya, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yay., İstanbul 2004.

KOCAQI LEVANTİ, Elena, **Planet per Zhdukjen e Shqiptareve, Si u Krijua Greqia dhe Serbia ne Trojet Shqiptare**, Emal Yay., Tiran 2009.

Kosova Hakkında Genel Bilgiler,

<http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/KosovaHakkinda.aspx>, son erişim 12.02.2012.

Kosova İslam Birliği, **Edukata fetare në shkollat fillore dhe të mesme në Kosovë**, www.bislame.net/web/content/view/284/26/ son erişim 10.3.2012.

Kosova Türkleri, <http://dunyaturkbirligi.blogcu.com/kosova-turkleri/2986030>, son erişim 19.11.2011.

KOSOVA, Parim, **Medresete e Prizrenit**, Studime Univers 2005 Nr. 7, Tiran 2005.

KRASNIQI, Salajdin, **Prizreni Udhetim Neper Kohe**, Prizren Yay. Prizren, 2002.

KRASNIQI-VESELI, Luljeta, **Papunësia, një nga problemet kryesore (Është En Önemli Problem)**,

<http://www.evropaelire.org/content/article/24351401.html>, son erişim

14.02.2012

MALCOLM, Noel, **Kosova Balkanları Anlamak İçin**, (Çev. Özden ARIKAN), Sabah Kitapları, İstanbul 1999.

MALOKU, Sherif, **Gjeografia e Kosovës**, Etni i Teksteve dhe Mjeteve Mësimore i Kosovës Yay., Prishtinë, 1994.

MEHDIU, Feti, “Uroj qe Fati i Medresese ‘Alauddin’, te mos Pesoje Fatin e Simotrave te Saj te Perparshme”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine 2003.

MEHMETOĞLU, Yurdagül, **Tanzimat Sonrası Okullarda Din Eğitimi 1838-1920**, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul 2001.

Mesimdhenesit, <http://medreseja.com/about/prishtin/> son erişim 22.4.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

Muştu, Müslüman Arnavutluk Haftalık Bülteni, 8 Ağustos 2008, Sayı: 15, <http://www.muslumanarnavutluk.net/files/mu%C5%9Ftu15.pdf>, son erişim 03.11.2011.

NOVOSELLA, Selatin, “Historia e Prishtines Nuk Mund te Shkruhet pa u Shkruar Historia e Shkelqyer e Kesaj Medreseje”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine 2003.

NURKO, Hacı Adnan, **Röportaj**, 19 Eylül 2011'de Prizren'de yapıldı. (Nurko, Katib Sinan Caminin Müezini ve Hafız Fetih Müdüt'ün talebesidir).

OKUMUŞ, Ejder, CİHAN, Ahmet, AVCI, Mustafa, **Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme**, Özgü Yay., İstanbul, 2006.

Orari Mesimor Per Vitin Akademik 2011-2012, Fakulteti i Studimeve Islame, Prishtine, Ekim 2011

ORTAYLI, İlber, **Kosova**, <http://www.prizrenliler.org/content/view/15/28/> son erişim 25.10.2011.

OSMANİ, Elez, "*Filloi Mesimi Ne Fakultetin E Studimeve Islame Ne Prishtine*", **Dituria Islame**, E Permuajshme Fetare Kulturore E Shkencore, BİK Yay., Viti VII, Nr. 44, Dhjetor, Prishtine, 1992.

OSMANI, Rexhep, "Medreseja ka Nevoje per Perkrahen e te Gjithe Juve", **50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin" Prishtine**, Prishtine 2003.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 87., İstanbul, 2007.

PARLADIR, Selahattin, **İslam'da Örgün Din Eğitimi**, DEÜ, SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1978.

PESHKOLLI, Fehim, RUSHITI, Limon, REXHEPI, Fehim, **Dëbimet e Shqiptarëve dhe Kolonizimi i Kosovës (1877-1995)**., QIK Yay., Prishtinë, 1997.

PLLANA, Nusret, “Medreseja e Mesme ‘Alauddin’ dhe Personeli i saj per UÇK’ne, e Sidomos Prof. Naim Ternava ka Bere Shume”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003.

QAZIMI, Qazim, **Hyrje ne shkencat e Kur’anit**, Medreseja e mesme “Alauddin” e Prishtines Yay., Prishtine, 2006.

QIK (Qendra per Informim e Kosoves), **Debimet e Shqiptareve dhe Kolonizimi i Kosoves**, Instituti i Historise Prishtine, 1997.

QOSJA, Rexhep, “Ketu Kultivohen Vlerat qe Jane Masa e Qyteterimit: Toleranca Racore, Etnike e Fetare”, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003.

RECEPAGIÇ, Yaşar, **Bugünkü Yugoslavya Topraklarından 1912 Yılına Değın Türk Okullarının Gelişimi ve Niteliği**, Çeviren Ali AKSOY, Toplum, Bilim, Yazın ve Sanat Dergisi, Yıl XIV, Sayı 62, Kasım-Aralık 1987, Prishtine.

Revista Drita e Kur’anit, <http://medreseja.com/Kategoria/revista/> son erişim 12.5.2012, Alauddin Medresesi Resmi Web Sitesi.

REXHEPI, Resul, **E Drejta Martesore İslame**, Medreseja e mesme “Alauddin” Prishtine Yay. Prishtine, 1996.

SADIKU, Riza, **Lidhja Kosovare 1949-1999**, Prishtine, 2006.

SAMI, Şemsettin, **Kamus-u Türki**, C. IV, İstanbul 1313.

SARI, İbrahim, **Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Sistem Bağlamında Değerlendirilmesi**, DEÜ, SBE, Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

SOFUOĞLU, Ebubekir, TOPSAKAL, Cem, **Osmanlı Devleti'nin Kosova Eğitim Sistemi'ne Yönelik Yönetimsel Düzenlemeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, C. IV, S. 1, 60-80 Haziran 2007.

TAHİRİ, Bedri, **Në 135- vjetorin e lindjes së atdhetarit, deputetit, ideologut, diplomatit dhe arsimdashësit të shquar demokrat e largpamës, Hasan Prishtina**, <http://lajme.dervina.com/archive/4963-1818:396/HASAN-PRISHTINA.htm>, son erişim 05.01.2012.

TALAS, M. Asad, **Nizamiyye Medreseleri ve İslam'da Eğitim-Öğretim**, Çeviren Sadık CİHAN, Samsun, 2000.

TAŞDEMİR, Fatma, YÜRÜR, Pınar, **Kosova Sorunu Tarihi ve Hukuki bir Değerlendirme**, G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, 3/99, ss. 135-152, http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/1/3/12.pdf, son erişim 1.9.2011.

TERNAVA, Naim, BAJÇINCA, İsa, **Medreseja e Mesme Alaud-din**, Shtypi Koha Yay., Prishtinë, 2002.

TERNAVA, Naim, *“Bazat e besimit”* **Akaidi 1**, Medreseja e mesme “Alaud-din” e Prishtines Yay., Prishtine, 1998.

TERNAVA, Naim, *“Fraksionet ne İslam”*, **Akaidi 4**, Medreseja e mesme “Alauddin” e Prishtines Yay. Prishtine, 2005.

TERNAVA, Naim, “*Pejgamberia, njeriu dhe pergjegjesia*”, **Akaidi 3**, Koha Yay. Prishtine, 1999.

TERNAVA, Naim, **50-Vjet Te Medresese se Mesme “Alauddin” Prishtine**, Prishtine, 2003.

TERNAVA, Naim, Morali İslam “**Ahlaku 2**”, Koha Yay. Prishtine, 2005.

TERNAVA, Naim, **Pasqyre e Filozofise İslame, Medreseja e mesme “Alauddin” e Prishtines**, Yay., Prishtine, 2005.

TOPSAKAL, Cem, KORO, Bedrettin, **Kosova’da Yaşayan Türkçe Eğitim**, Bay Yay., Prizren, 2007.

Trepça pas çlirimit të Kosovës (Kosova’nın Kurtuluşundan Sonra Trepça), <http://www.trepca-akp.com/2012/02/trepca-clirimit-kosoves/80/>, son erişim 22.02.2012

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Eğitim Felsefesi**, Ülken Yay., Baskı 2, İstanbul, 2001.

VIRMİÇA, Raif, “Kosova’da Türk İzleri”, **Medeniyet**, Araştırma Bilim Dergisi, Agon Grafî Yay. S. 1, Yıl 1, Prizren, 2002.

VIRMİÇA, Raif, **Emin Paşa Vakfiyesi**, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay., Prizren, 2006.

VIRMİÇA, Raif, **Osmanlı Mimarî Eserleri I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

VIRMIÇA, Raif, **Prizren'de Rotlalar Hâkimiyeti ve Vakfiyesi**, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay. Prizren, 2008.

VOKRRI, Abdulla R., **Shkollat dhe Arsimi ne Kosove Ndermjet Dy Lufterave Boterore (1918-1941)**, Biblioteka Pedagogjike Yay., Priştine, 1990.

YAVUZ, Kerim, **Günümüzde Din Eğitimi**, Çukurova Üniv. İlh.Fak. Yay., Adana, 1998.

YILMAZ, Murat, **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, İHH İnsani Yay., İstanbul, 2005.

YILMAZ, Murat, **Müslüman Arnavutluk, Kosova Raporu**, http://www.muslumanarnavutluk.net/index.php?option=com_content&view=article&id=105:kosova-raporu&catid=11:yazilar&Itemid=9, son erişim 11.10.2011.

ZENGİN, Salih, **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitimi Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi**, Çamlıca Yay., İstanbul, 2009.

EKLER

EK: 1 Osmanlı Dönemi Arnavutluk Vilayetleri

EK: 2 Kosova, Günümüz Balkan Coğrafyasındaki Yeri

EK: 3 Kosova Haritasi

EK: 4 Prizren

EK: 5 Prizren

EK: 6 Prizren

EK: 7 Prištine

EK: 8 Prištine'deki Alauddin Medresesi

EK: 9 Prizren'deki Alauddin Medresesi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : GASHİ, Muhadin
Uyruğu : Kosova Cumhuriyeti.
Doğum tarihi ve yeri : 06/ 07/ 1986 Prizren, KOSOVA
e-mail : muhadin_6@hotmail.com

Eğitim

Mezuniyet tarihi

Lisans	Uludağ Üniversitesi/ İlahiyat Bölümü	2010
Lise	Alauddin Medresesi Prizren	2005

Yabancı Dil

Arnavutça (Anadil), Türkçe (Anadil Seviyesi), Arapça (Orta), İngilizce (Orta),
Boşnakça (İyi)

Hobiler

Kitap Okuma, Gezi, Futbol, Sinema.